

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurten OKUR

AB'YE KATILIM SÜRECİNDE
TÜRKİYE İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nurten OKUR

AB'YE KATILIM SÜRECİNDE
TÜRKİYE İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMLARI

Danışman

Prof. Dr. Esra ÇAYHAN

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nurten OKUR'un bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Ceren Uysal Öğen

Üye (Danışmanı) : B. Esra ÇAYHAN

Üye : Bilgi KARADAVUT

Tez Konusu: AB'YE KATILIM SÜRECİNDE TÜRKİYE İÇİN
SÖZDÜREBİLİR KALKINMA TAKLAŞIMLARI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 21./06/2013

Mezuniyet Tarihi : 27./06/2013

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GELİŞİMİ

1.1. Kalkınma	3
1.2. Sürdürülebilir Kalkınma	4
1.3. Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Yaklaşımlar	6
1.3.1 Klasik Çevre Politikaları Yaklaşımı	7
1.3.2 Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı	8
1.4. Çevre Koruma Hareketlerinin Dünyada ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi	10
1.4.1. Dünyada Çevre Koruma Hareketleri	10
1.4.2. Türkiye’de Çevre Koruma Hareketleri	11
1.5. Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Uluslararası Girişimler	12
1.5.1. Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler	12
1.5.2. Birleşmiş Milletler 1992 Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansı	14
1.5.3. Rio Bildirgesi	15
1.5.4. Gündem 21	16
1.5.5. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)	17
1.5.6. Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi	19
1.5.7. Birleşmiş Milletler 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi	20
1.5.8. Kyoto Protokolü	21
1.5.9. Türkiye’nin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü’ne Yaklaşımı	24
1.6. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bölgeselleşme ve Yerellik ile İlişkisi	24

İKİNCİ BÖLÜM AVRUPA BİRLİĞİ’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

2.1. Avrupa Birliği Çevre Politikası’nın Tarihsel Gelişimi	26
2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası’nın Uygulanması	28
2.2.1. 2009 Avrupa Birliği Çevre Politikası Değerlendirmesi	31
2.2.2. Çevre Vergileri	31
2.3. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma	32
2.3.1. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi	33
2.3.2. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Taslağı	34
2.3.3. Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi	34
2.3.4. Avrupa Birliği 2020 Stratejisi	35
2.4. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Diğer Politika Alanlarıyla İlişkisi	36
2.4.1. KOBİ’ler ve Sürdürülebilir Kalkınma	36
2.4.2. Çevre ve Sürdürülebilir Turizm	37

2.5. Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Aday Ülkelere Yönelik Yapısal Uyum Fonları...	38
2.5.1. Birinci Dönem (1957-2000)	38
2.5.2. İkinci Dönem (2000-2006)	39
2.5.3. Üçüncü Dönem (2007-2013)	42
2.6. Avrupa Birliği'nin Yeni Dönemdeki Sürdürülebilir Kalkınma Girişimleri (Jessica, Jasper, Jeremie)	42
2.7. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma ve Yerelleşme Yaklaşımı	45
2.7.1. Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme	45
2.7.2. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Ajansları	46
2.7.3. Avrupa Birliği'nde Yerelleşme	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

3.1. Avrupa Birliği ile Üyelik Müzakerelerinde Türkiye'de Çevre Politikasının Gelişimi	52
3.1.1. Katılım Müzakereleri Sürecinde Çevre Faslıının Müktesebata Uygulanması	54
3.2. Türkiye Kalkınma Planlarının Sürdürülebilir Kalkınma Değerlendirmeleri	55
3.2.1. 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi'ne Göre Türkiye Çevre Politikası	55
3.2.2. 2012 Türkiye İlerleme Raporu'nun Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Değerlendirmesi	56
3.2.3. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi	59
3.2.4. Yeni Çevre Kanunu ve Hükümete Yönelik Değerlendirmeler	60
3.2.5. Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Planları	62
3.2.5.1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi (1963-1995) Sürdürülebilir Kalkınma	62
3.2.5.2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)'nda Sürdürülebilir Kalkınma	63
3.2.5.3. Uzun Vadeli Strateji (2001-2023)'nin Sürdürülebilir Kalkınma ile İlişkisi	63
3.2.5.3.1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma (2001-2005)'nda Sürdürülebilir Kalkınma	64
3.2.5.3.2. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)'nda Sürdürülebilir Kalkınma	65
3.3. Avrupa Birliği'ne Adaylık Öncesi ve Süresince Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar	66
3.3.1. Adaylık Öncesi Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar	67
3.3.2. Adaylığı Sürecinde Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar	69
3.3.3. Üyelik Öncesi AB Ülkelerine ve Türkiye'ye Sağlanan Yardımların Karşılaştırılması	70
3.4. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Bölgeselleşme ve Yerelleşme	71
3.4.1. Türkiye Yerel Gündem 21 Programı	71
3.4.2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları	72
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	77
ÖZGEÇMİŞ	85

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği	ISPA: Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı
ABD: Amerika Birleşik Devletleri	KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki
ABK: Avrupa Bankası Konseyi	İşletmeler
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu	MEDA: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
AYB: Avrupa Yatırım Bankası	NUTS: İstatistiki Açıdan Taşra Yönetim
AR-GE: Araştırma geliştirme	Birimleri
BAUM: Çevre Dostu Yönetim İçin Federal	OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği
Almanya Çalışma Grubu Derneği	Örgütü
BKA: Bölgesel Kalkınma Ajansları	PHARE: Polonya ve Macaristan
BKH: Binyıl Kalkınma Hedefi	Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım
BM: Birleşmiş Milletler	REACH: Kimyasalların Kaydı,
CREST: Yenilenebilir Enerjiler ve	Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması
Sürdürülebilir Teknoloji Merkezi	SAPARD: Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin
CSD: Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu	Özel Katılım Programı
DB: Dünya Bankası	SDS: Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı	STK: Sivil Toplum Kuruluşları
ECU: Avrupa Para Birimi	TEMA: Türkiye Erozyonla Mücadele,
EMS: Çevresel Yönetim Sistemleri	Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma
ESF: Avrupa Sosyal Fonu	Vakfı
EURADA: Avrupa Bölgesel Kalkınma	TENs: Trans Avrupa Ağları
Ajansları Birliği	UÇES: Ulusal Çevre Entegre Stratejisi
FEDER: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu	UÇEP: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem
GEF: Küresel Çevre Fonu	Planı
IMF: Uluslararası Para Fonu	UNCED: Birleşmiş Milletler Çevre ve
IMPEL: Avrupa Birliği Ağı	Kalkınma Konferansı
IPA: Katılım Öncesi Yardım Aracı	UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
IPCC: Hükümetlerarası İklim Değişikliği	UNFCC: Birleşmiş Milletler İklim
Paneli	Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
	YG-21: Yerel Gündem 21

ÖZET

Çevre kavramı tarihsel süreç içerisinde varlığını ve etkinliğini en üst seviyeye taşımış, tehdit kavramıyla iç içe geçerek devletlerin algılama farklılıklarıyla şekillenmiş ve devletlerin gerek iç gerekse dış politikalarında öncelikli konuma gelmiştir. Uluslararası arenada merkezi konumdaki varlığını koruyan çevre kavramı, ilk etapta sadece biyolojik çevre olarak ele alınmış olsa da günümüzde tehdit algılamalarının çeşitlenmesi sonucunda ekonomik ve askeri boyutlar da çevre kavramına eklenmiştir. Aslında bu eklenme bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü özellikle çevre sorunları sınır tanımaksızın birey, devlet ve küresel alanda etkilerini göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmış ve hem çevrenin devamlılığı hem de ulus-devletlerin devamlılığı için sürdürülebilir kalkınma ivme kazanmaya başlamıştır.

Devletler ve topluluklar artık çevre ve sürdürülebilir kalkınma konusunda ortak politikalar geliştirme eğilimi içerisine dahi girmişlerdir. Avrupa Birliği bu konuda hassasiyetleri olan topluluklardan bir tanesidir. Tam manasıyla ortak paydalarda buluşulmasa da çevre konusunda üye devletler çok ayrı karakterde dış politika sürdürmemektedirler. Çalışmamızın amacı çevrenin sürdürülebilir kalkınma içerisindeki yadsınamaz payını incelemek ve Avrupa Birliği yolunda ilerleyen Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: çevre, sürdürülebilir kalkınma

SUMMARY

The concept of environment which has become intertwined with the concept of threat, has gained priority in both domestic and foreign policies of states. Although environment used to be discussed only in terms of biological environment in the past, today as a result of the diversification of threat perceptions, economic and military dimensions have been added to the concept of environment. In fact this broadening of the concept was necessary. Because especially environmental problems have begun to show limitless effects on individuals, states and all around the globe. At the same time, the concept of sustainability has emerged and has begun to gain momentum both in the sustainability of environment and the sustainability of nation-states.

States and communities now tend to develop common policies on environment and sustainable development. European Union is one of the communities that pay special attention to this issue. Although there are discrepancies, foreign policies of member states have plenty of similarities about the environment. The aim of this study is to examine undeniable existence of the environment in sustainable development and to handle sustainable development approaches and policies of Turkey getting closer to the European Union.

Key Words: environment, sustainable development

GİRİŞ

Yaşadığımız çağın öncelikleri farklılaşmıştır. Devletlerin, kapitalist sisteme dayalı dış politikaları, çevresel faktörlerin müdahalesine maruz kalmaya başlamıştır. Doğal kaynakların hızla tükenmesi sorunu artık ertelenebilecek bir detay olmaktan çıkmış ve ülkelerin politikalarını belirleme aşamasında önemli bir sorun olarak ele alınmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde de, ayrı bir yaklaşım olarak “yeşil politika”nın (green politics) çevre bilincinin gelişmesi ile ayrı bir teori olarak değerlendirilmeye başlandığı görülmektedir.

1960’ların ikinci yarısında, nükleer silahlanmanın yayılması ve çevrenin yok olması tehdidiyle, kitlesel tepkiler geniş bir alanda yankı bulmuştur. Siyasal konjonktürün de baskısıyla, özellikle öğrencilerin başını çektiği olaylar, Avrupa’dan başlayarak yayılmış ve işçi hareketleriyle birleşerek her türlü haksızlığa karşı bir başkaldırı dönemi başlamıştır. İlerleyen dönemlerde de, kamuoyuna ulaşan her çevresel felaket (1979’daki Three Mile Island ve 1986’daki Çernobil felaketleri gibi) ve radyoaktif atıklar sorununa karşı, kitlelerin desteğiyle tepkiler gerçek bir güç haline gelmiştir. Bu dönemde, Hopkins ve Wallerstein’e göre de, yaşam standartlarının aslında uzun vadeli kutuplaşmalara sebep olduğunun anlaşılması, evrensel bilim ve teknolojiyle birlikte daha iyi bir dünya kurulması ideolojisine şüpheyi yaklaşılmaya sebep olmuştur. Bu da sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır.¹

Aslında klasik kalkınma anlayışının temelinde sürdürülebilirlik anlayışı yoktur. Çevre ve kalkınma “insan merkezli” dir. Her şey insan ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Ancak insan ihtiyaçları karşılanırken çeşitli çevre sorunları yüz yüze kalınmış, günümüz dünyası “insan merkezli” bir anlayıştan “çevre merkezli” bir anlayışa geçmiştir. Bu anlayışla birlikte artan nüfus karşısında kaynakların hızla azalması karşısında “sürdürülebilirlik” önem kazanmış, 21. Yüzyıl coğrafyasında “sürdürülebilir kalkınma” terimi yerleşmeye başlamıştır.

Çevre ve sürdürülebilirlik üzerindeki bilincin artmasının ardında, toplum kuruluşlarının ve kimi uluslararası girişimlerin azımsanmayacak etkileri olmuştur. Örnek vermek gerekirse, Greenpeace (dünya genelinde kar amacı gütmeyen, çevresel kuruluş), Baum (Avrupa’nın ekonomi alanındaki en büyük çevre koruma girişimlerinden biri) ve Crest (yenilenebilir enerjiler ve sürdürülebilir teknoloji merkezi) gibi. Çalışmanın ilk bölümünde sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılarak çevre koruma hareketlerinin tarihine değinilecek

¹ Terence K.Hopkins ve I. Wallerstein, *Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)*, çev. Nuri Ersoy ve diğerleri, İstanbul: Avesta Yayınları, 2000, s.248

ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik uluslararası girişimler ele alınacaktır. Bu girişimlerin öncülerinden biri de kuşkusuz ki Avrupa Birliği'dir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çalışmanın ana aktörü olan Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen çevre politikası incelenecek ve bu politika aday ülkelere yönelik yapısal uyum fonlarıyla desteklenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde Türkiye'ye yapılan mali yardımlar doğrultusunda Türkiye'deki çevre politikası girişimleri irdelenecektir.

Sürdürülebilir kalkınma bir topluluğun/ülkenin tümünde kalkınmayı ifade ediyorsa da değişim küçük alanlarda başlamalı, ondan sonra tümüne yayılmalıdır. Çalışmanın her üç bölümünde de bölgeselleşme ve yerleşmenin sürdürülebilir kalkınma içerisindeki önemi ve bu konuda yapılması gerekenler incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GELİŞİMİ

Çalışmamızda kavram kargaşası yaşanmaması açısından öncelikle kalkınma kavramı ele alınacak ardından sürdürülebilir kalkınma kavramına değinilecektir.

1.1. Kalkınma

Kalkınma en temel anlamıyla bir konu veya alanda gelişme/ilerleme, ulusal ekonominin bütüncül olarak ele alınarak istenilen düzeye ulaşması olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifade de ise “Tarihsel olarak kalkınma az gelişmiş denilen ülkelerde ortaya çıkan büyük ölçüde beşeri acıların azaltılması ve maddi refahı artırmaya yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi” biçiminde belirtilmiştir . Bu tanım da aslında hem bir hedef hem de bir süreci işaret etmektedir.²

Türk Dil Kurumu’na göre ise kalkınma bir ekonomide halkın değer yargıları, dünya görüşü ile tüketim ve davranış kalıplarındaki değişimleri içeren toplumsal ve kuramsal yapıda dönüşüme yol açan büyüme olarak tanımlanır³. İngilizce “development” kavramının karşılığı olan kalkınma, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal vb. alanda düzenlemeler yaparak gelişmiş ülkelere yetişme çabalarıdır. Bu değişme çabalarına, üretimin, milli gelirin artırılması, sosyal ve ekonomik yapının değiştirilmesi, halkın değer yargılarının gelişmesi gibi değişimleri de ekleyebiliriz. Büyüme genelde gelişmiş, kalkınma ise onların açtığı yolda ilerlemeye çalışan gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaktadır. Ekonomik büyüme üretim hacminde bir artış olarak görülürken, kalkınma insanı da içine alan daha geniş bir kavramı ifade etmektedir.

Kalkınma kavramının bir diğer özelliği de toplumdan topluma farklılıklar göstermekte oluşudur. Az gelişmiş ülkeler için kalkınma sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda gerçekleştirilen değişimler ve düzenlemelerle gelişmiş ülkelere yetişmek iken, gelişmiş ülkelerde sosyal, kültürel ve ekonomik seviyesini mevcuttan ileriye taşımaktır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kalkınma gibi çok unsurlu bir kavramı tanımlamak oldukça güçtür. Kalkınma yalnızca üretim ve kişi başına düşen gelirin artışı olmayıp sosyal, kültürel ve ekonomik yapının değişimi, üretim faktörlerinin etkinliğinin ve miktarlarının değişimi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi öğeleri de içinde

² M. Yüksek, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2010

³ “Kalkınma” www.tdk.gov.tr (12.07.2013)

barındırmaktadır.⁴

1.2. Sürdürülebilir Kalkınma

İngilizce'deki "sustainable development" kavramının, Türkçe'ye çevirisi olan "sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma", çevre yönetimi konusunu küresel gündeme taşıyan, ekonomik kalkınma ve çevre arasında var olan ilişkiye yeni bir yaklaşım getiren kavramdır. Sürdürülebilir kalkınmanın, bu anlamda geleneksel tanımı, gelecek kuşakların gücünü ve ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Bir başka deyişle, bugünün nesillerinin sahip olduğu kaynakları gelecekteki kuşaklara da taşıyabilmektir⁵.

Bugüne değin, kavram ile ilgili birçok tanım ortaya konmuştur. Ansiklopedik Çevre Sözlüğü'nde: "ekonomik kalkınmanın, doğal varlıkları ve çevreyi tahrip etmeden gerçekleşmesi anlayışı" olarak tanımlanmıştır⁶. Diğer bir tanıma göre ise, "sürdürülebilirlik, küresel düşünmekle başlar; küresel eylem yapmayı başarmak için de yerel düşünmeyi ve davranmayı, yörede öğrenmekle devam eder" yargısından yola çıkan bir kavramdır⁷. Resmi olarak ilk kez ise, 1983 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin isteği ve teklifi üzerine, dönemin Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland önderliğinde, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan, 1987'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulan "Brundtland Ortak Geleceğimiz" adlı Raporda, kavram uluslararası platformda tartışılmaya açılmıştır. Raporda, çevre sorunları, yoksulluk-eşitsizlik ekseninde ele alınmıştır. "Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır" ifadesinin yer aldığı Raporda, sürdürülebilir kalkınma en genel tanımlamayla, hem bugünkü, hem bizden sonraki nesillerin hak ve yararlarını gözeterek, çevre değerlerinin ve doğal kaynakların ihtiyaçtan fazlasının kullanılmaması ve ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci bir dünya görüşü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, "Ortak Geleceğimiz" raporu, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin dört temel değer üzerinde durmaktadır. Bunlar; dünyanın yoksulları, temel ihtiyaçlar, teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin düzeyidir.⁸

Sürdürülebilir kalkınmanın anlamı, çevre sorunlarına yol açmamak için kalkınmadan vazgeçmek değil, tersine bunları önleyecek olan bir kalkınma içine girip bunu sürdürülebilir kılmaktır. Ancak, bu konuda önerilen kalkınma stratejisi bugüne kadar gelişmiş ülkelerin

⁴ Ergül Han, Ayten A.Kaya, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 6. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.26

⁵ "Sürdürülebilir Kalkınma", http://ec.europa.eu/sustainable/sds2001/index_en.htm, (07.02.2013)

⁶ Türkiye Çevre Vakfı, *Ansiklopedik Çevre Sözlüğü*, Ankara:TÇV Yayınları, 2001, s. 328

⁷ Semih Eryıldız, *Yeşil Yerel Yönetim*, Ankara: Algi Yayıncılık, 2007, s.114

⁸ Hopkins ve Wallerstein, s.249

izlediğinden farklı olarak kalkınmayı çevreyle bağdaşık kılma yönündedir. Sürdürülebilir kalkınma ile söylenen, “gelişmiş ülkelerin yaptığı hataları yapmamak için gelişmekten vazgeçin” değil, “gelişmekten vazgeçmeyin, ama bunu yaparken gelişmiş ülkelerin yaptığı hataları siz yapmayın”dır. Ortak Geleceğimiz raporunda, gelişmiş ülkelerin bugüne kadar yarattıkları çevre sorunlarının nedeni olarak kalkınma değil, kalkınma için seçmiş oldukları yol gösterilmektedir. Bu ülkelerin izledikleri yolun çevre tahribatına yol açması, taşıdıkları sorumluluk yükünü de artırmaktadır. Raporda, gelişmiş ülkelere bu sorumluluklarını yerine getirmelerinde ve yoksul ülkelerin gelişebilmelerinde, finansman, kredilendirme, ticaret, yatırımlar ve çevre teknolojisinin yaygınlaştırılması gibi çevre-kalkınma bağıntısını kuran sürdürülebilir kalkınma için somut önerilere de yer verilmektedir.⁹

İsviçre Federal İstatistik Ofisi'nin yayımladığı, 1-4 Ekim 2001 tarihli Avrupa İstatistikçiler Konferansı'nda ele alınan Monet Projesi'nde de, Brundtland Raporu ile ilintili olarak, sürdürülebilir kalkınmanın hedef boyutları belirlenmiştir. Buna göre, sürdürülebilir kalkınmanın başlıca hedefleri: sosyal dayanışmayı sağlamak, ekonomik yapabilirliği arttırmak ve ekolojik sorumluluğu yerleştirmektir¹⁰.

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımını oluştururken ortaya konan, çoğunluk tarafından kabul edilmiş bu açıklamalara karşın, eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Örneğin, ilk bakışta içerdiği bütün “iyi niyete” rağmen “sürdürülebilir kalkınma” kavramı, uygulamaya yönelik taşıdığı belirsizlikler nedeniyle, gelişmiş Kuzey ülkelerinde ve geri kalmış Güney ülkelerinde tamamıyla farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu farkların anlaşılması için BM, Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası “koordinasyon” kuruluşlarının kalkınma tanımlarını daha net açıklaması ve bu tür kuruluşların “sürdürülebilir kalkınma” kavramına yüklediği misyonların belirlenmesi beklenmektedir¹¹.

Özlür'e göre de, Raporun eksik tanımlanmasından ziyade, bazı muğlak ifadeler yer almaktadır. Öyle ki, “yoksulluk” ifadesinden farklı yorumların çıkabileceğini söylemiştir. “temel ihtiyaç” ile de tam olarak hangi gereksinimlerden söz edildiği ve bunların ne tür özellikleri olduğundan bahsedilmediğini dile getirmiştir¹².

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik başka bir eleştiri de gelişmiş ülkelerin “çevre ile uyumlu” ya da “doğa dostu” teknolojileridir. Japon ekonomisinin giderek büyüyen bir

⁹ Ayşe Öznur Özer, **Güncel Bir Tartışma: Sürdürülebilir Kalkınma**, Habitat II, Planlama, 1995/3-4. s.21-26

¹⁰ “Projekt Monet”, *Conference of European Statisticians*, Canada, **Swiss Federal Statistical Office**, 1-4 October 2001, s.3

¹¹ Ethem Torunoğlu, “Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/esk/EK-16.pdf, (15.02.2013)

¹² Fevzi Özlür, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası”, *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, Sayı 51, Dosya 05, 2007, s. 9

bölümünü “yeşil” teknoloji geliri oluşturmaktadır. Alman firmaları bu konuda Japon rakiplerini yakından takip ederken, trilyonlarca dolar tutarındaki bu pazardan alınacak aslan payı Japonya, Almanya ve ABD arasındaki yarışmayı gittikçe kızıştırılmaktadır.¹³ Amaç her ne kadar çevreyi korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak gibi gösterilse de asıl amaç “yeşil teknoloji” pazarından ekonomik gelir elde etmektir.

Eleştirilerin devamında, tanımlamalara yeniden dönecek olursak, sürdürülebilirlik, gelişme ya da kalkınma olarak iki yönlü bir kavram olarak ele alınmaktadır. Sürdürülebilirlik, çevre politikalarının belirleyicisi olmakla birlikte yalnızca çevre kapsamında ele alınmamaktadır. Aynı zamanda, ekonomik ve sosyal gelişme anlayışlarıyla birlikte de anılabilmektedir. Çünkü, sosyal, kültürel, siyasal ve kurumsal süreçler içeren, farklı göstergeleri barındıran çok boyutlu bir yaklaşımdır¹⁴.

Genel çerçeveden bakıldığında, çevreye uygun bir ekonominin birincil önceliği sürdürülebilir kalkınmadır. Bu konuda öngörülen uygulamalarda da, çoğunlukla iktisadi bir bakış açısı ile karşılaşmaktayız. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma denildiğinde ekonomik bir büyümeden bahsedildiği düşünülmektedir. Ancak, Uslu’ya göre amaç, niteliksel bir iyileşmedir. Dolayısıyla, çevreyi, ekonomi alanı içerisinde bir alt başlık olarak değerlendirmek yerine, ekonomiyi ekolojik çerçeve kapsamında ele almak daha uygun olacaktır¹⁵.

1.3. Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Yaklaşımlar

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin oluşturulan yaklaşımlarda, daha önce bahsettiğimiz, kuzey ve güney ülkeleri arasındaki eşitsizlikler de önemli bir yer kaplamaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark, çözümlerin tam olarak uygulanamamasına sebep olmaktadır. Öyle ki, Torunoğlu’na göre, Kuzey ülkeleri, çevresel değerlerin tahribatını ve ekolojik dengenin bozulmasını, Güney ülkelerindeki nüfus artışına ve “bilinçsiz” kaynak kullanımına bağlamaktadır. Geri kalmış ülkeler ise, gelişmiş ülkelerin üçüncü dünya ülkelerinin kaynaklarını fütursuzca kullandıklarını ve aynı zamanda tüketim sonucu oluşan atıklarını da yine kendilerine transfer ederek hem üretim anlamında hem de atıkların bertarafı anlamında maksimum bir sömürüyü sürdürdüklerini öne sürerler¹⁶. Diğer taraftan, aslında BM tarafından ortaya atılan “sürdürülebilir” kalkınma yaklaşımında, çevre

¹³ Şafak Kaypak, “Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 13 (20): 19-33, 2011, s.7

¹⁴ Ayşegül Mengi, Nesrin Algan, *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003.

¹⁵ Orhan Uslu, *Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri, Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması*, Ankara:T.Ç.V. Yayınları, 1998, s. 43

¹⁶Torunoğlu,http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf, (15.02.2013)

sorunlarının ana nedenleri olarak “bilinçsiz” kaynak kullanımı ve nüfus artışı vurgulanmakta ve bunlara çözüm aranması gerektiği belirtilmektedir.

Çevre ve ekonomik değerlendirmelerin, uygulamaya yönelik çerçevelerine dönecek olursak, farklı bakış açılarının baskın olduğu dönemler boyunca öne çıkmış olduğunu görüyoruz. İlk olarak, geleneksel olarak tabir edilen “çevre politikaları” daha sonra da “ekolojik modernizasyon” yaklaşımı, doğadan faydalanma ve doğanın korunması yönünde geliştirilen farklı düşünce dinamikleri olarak ortaya konmuşlardır. Bunlar, günümüze değin etkileri görülen çevre problemlerinin çözümüne yönelik önerilerin ilk adımları olmuşlardır. Bu anlamda, bu iki yaklaşımı karşılaştırmak, geliştirilecek olan yeni alternatif çözüm yollarına da faydalı olacaktır. Tarihsel olarak, öncelikle “klasik çevre yaklaşımı”nı ele alacağız.

1.3.1. Klasik Çevre Politikaları Yaklaşımı

Geleneksel çevre politikaları yaklaşımı, ekolojik modernizasyondan farklı olarak, çevrenin korunması ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin “sıfır toplamlı oyun” olduğu görüşünü benimser¹⁷. Buna göre, çevrenin daha fazla tahrip olmasını istemiyorsak ekonomik büyümeyi sınırlandırmamız gereklidir. 1960’lı yıllarda, çevre kirliliği konusunda endişelerin giderek artması neticesinde, insan ile çevre arasındaki ilişkiye olan bakış açısı değişim geçirmeye başlamıştır. Bahsettiğimiz dönemden önce, insan, çevre ve sosyal yaşam bağımsız olarak değerlendirilmekteydi. Ancak, yaşanan süreç sonucunda insan ve çevre ikilisinin aslında birbirleriyle birden çok ilişki içinde bulunan bir bütünün önemli iki direği olarak tekrar yorumlanmıştır. Sözü edilen bu kümenin de, insan tarafından tahrip edildiği yönünde somut nedenler çoğaldıkça, insan-çevre olgularının birbirleriyle olan karşılıklı bağımlılık ilişkisini tanımlayan “toplum ve doğa” modelli bir yaklaşım geliştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra da, giderek yaygınlık kazanmış ve çoğunluk tarafından kabul edilen bir düşünce haline gelmiştir. Bununla birlikte, etkisi azımsanmayacak gelişmeler de bu görüşün benimsenmesinde büyük rol oynamıştır. Örneğin, Rachel Carson’un “Silent Spring” isimli çalışması, tarımda kullanılan kimyasal maddelerin insan ve çevre sağlığı üzerindeki tehditlerini konu almaktaydı. Böylece, yeni bir farkındalık daha konunun dikkat çekmesini sağlamıştır.¹⁸

1970’li yıllara gelindiğinde, erken sanayileşmiş ülkeler kapitalist ekonominin genişlemesi sonucu, büyüme krizi ile yüz yüze gelmeye başlamışlardır. Diğer tarafta da,

¹⁷ Özcan Karahan ve Gökhan Orhan, “Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu mu?” *Ankara ERC ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII*, 6-9 Eylül 2003, s. 1

¹⁸ Linda J.Lear, **Rachel Carson’s “Silent Spring”**, *Environmental History Review*, Vol.17, No.2, Summer, 1993, p.23-48

Keynesyen politikaların uygulanmasında ortaya çıkan “yoksulluk” ve “ekolojik bozulma” ile de uğraşmaktaydılar. Bununla baş edebilmek amacıyla, gelişmiş devletlerin üzerinde durduğu iki görüş ortaya çıkmıştır. Biri “sıfır büyüme” yaklaşımını kabul etmek, diğeri ise piyasa ekonomisini çevre ile uyumlu ekonomik büyüme olarak dönüştürmek ve mevcut sermaye krizini bu tip yeni politikalar ile yenmeye çalışmaktır¹⁹. İlk görüş ile ilgili olarak, Roma Kulübü 1972’de “Büyümenin Sınırları” adlı Raporla konuya katkı sağlamıştır. Raporda, kimi doğal kaynakların tükenebilirliği ele alınmış ve oldukça ilgi görmüştür. Bu Raporla birlikte, yayımlandığı tarihten itibaren, doğanın sınırsız olmadığı ve büyümenin de olamayacağı vurgusu, çevreci politikanın temel yargısı olmuştur. Roma Kulübü olarak adlandırılan bu düşünme topluluğu, o dönem, devamlı artan milli gelirler nedeniyle, mevcut doğal kaynakların hızla tüketildiğini ve bunun sonucunda kitlelerin büyük bir tehdit altında kalabileceklerini söylemişlerdir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerin sıfır ekonomik büyüme teorisini uygulayıp “sürdürülebilir kalkınma” stratejisi benimsemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, Roma Kulübü’nün önerilerinde, büyümenin her sorunu çözeceği yaklaşımının önüne geçilemezse sürecin, endüstriyel kapasitede ve nüfusta ani, şiddetli ve aynı zamanda kontrol edilemez bir yıkım ile sona ereceği belirtilmektedir.

Bu yaklaşımların beraberinde, Orhan ve Karahan’a göre, klasik çevre politikaları yaklaşımı, sanayi toplumunun sistem içinde var ettiği kurumlarla ve çözümleriyle çatışmaktaydı. Zira bu yaklaşımda salt sistem eleştirisi yapmaktan ziyade, sorunun kökenine ilişkin tedbirler, stratejiler ve yöntemler de geliştirilmiştir. Mevcut sistemin, siyasi ve ekonomik işleyişindeki ihtiyaç duyduğu kurumlara yönelik politikalar üretilmiştir. Klasik çevre politikaları yaklaşımını da, bir tepki olmaktan çok, çözüme yönelik kapsamlı bir düşünceler dizini olarak değerlendirebiliriz. Ayrıca, söz konusu söyleme göre, çevre politikaların yürütülmesinde ve uygulanmasında devlete büyük rol düşmektedir. Dolayısıyla, piyasanın, en iyi üretim miktarını belirlerken çok etkili olmadığı varsayımıyla, devletin müdahalesi gerekli görülmektedir. Yaklaşım, bu tarz bir yapısal çözümde, idare düzenleme gibi, çevre politika araçları ile uygulanma fırsatı bulmuştur.²⁰ Devam eden dönemde ise, ekolojik modernizasyon yaklaşımı öne çıkmıştır.

1.3.2. Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı

1980’lere gelindiğinde ekonomi ve çevre arasındaki karşıtlıkla tanımlanan klasik çevre yaklaşımları yerine, bu iki alanın bir çatışma içinde olması gerekmediğini savunan ekolojik modernizasyon yaklaşımı öne çıkmaya başlamıştır. Bu yaklaşım da, çevre

¹⁹ Karahan ve Orhan, s. 7

²⁰ Karahan ve Orhan, s.6.

sorunlarına yönelik bir politika stratejisi olarak ortaya çıkmış ve 1984'te OECD Çevre ve Ekonomi Konferansı'nda büyük bir uluslararası destek kazanmıştır. Devam eden dönemde, Dünya Bankası gibi fon veren uluslararası kuruluşlar tarafından teşvik edici hale getirilmiştir. Dolayısıyla, uluslararası alanda kabul görmeye başlamış ve hükümetler için ekolojik modernizasyon artarak benimsenmeye başlamıştır.

Ekolojik modernizasyon, çevre ve ekonomik kalkınma arasında uzlaşma olabileceği ve bu iki olgunun bu ilişkiden kazanç sağlayabileceği “pozitif toplamlı oyun” görüşünü benimsemektedir. Buna göre, çevresel değerleri koruyan ve doğal kaynakları verimli kullanabilen bir üretim, ekonomik anlamda bir büyüme sağlayacak, bununla birlikte çevre korunacaktır.²¹

Ekolojik modernizasyon yaklaşımının öncüsü olan Joseph Huber'e göre, bu yaklaşım üretimin artarken diğer taraftan çevreyi koruyan ileri teknolojik üretimin gerçekleştiği süreci tanımlar. Bu da, mevcut çevresel sorunların ortaya çıkmasına sebep olan nedenlerin azaltılmasına yardımcı olabilecek bir geçiştir. Huber, ekolojik modernizasyon ile hayata geçirilecek olan çevre koruma stratejilerinin, günümüz kapitalist ekonomik sisteminin mekanizmaları ve kurumları ile çatışmadan, uygulanabilecek bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır²².

1970'lerde, euro-dolar piyasalarının derinleşmesiyle birlikte ve başta petrol olmak üzere yükselen ithalat masraflarını ödemekte zorlanan gelişmekte olan ülkeler, IMF ve Dünya Bankası üzerindeki finansman taleplerini arttırmaya başlamışlardır.

Neticesinde, Bretton-Woods sistemi 1973 senesinde çökmüştür. Hemen sonrasında, altın - para sisteminden vazgeçilerek serbest kur rejimi uygulanmaya başlanmıştır²³. Daha sonra, 1970'lerde öne çıkan çevre-kalkınma yaklaşımı değişmiş, onun yerine ekonomik büyüme ve sermayenin akışını da önemseyen çevreci bir yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır. Çevre koruma konusunda bu gelişmeler yaşanırken, çevrenin kirliliğini önlemeye karşı, üretim sürecindeki denetimin artırılması yönünde görüşler artmıştır. Böylece, çevresel sorunları azaltmaya ve engellemeye ilişkin yeni üretim teknolojileri ve çevreye duyarlı yeni ürünler üretilip pazarlayabilecek ekonomiye sahip ülkeler büyük bir avantaja da sahip olacaklardı. Bunun sonucunda, Avrupa Birliği 4. Çevre Eylem Planı'nda, “gelecekteki ekonomik kalkınma, uluslararası pazardaki çevreye uyumlu ürün ve üretim süreçleriyle

²¹“Yabancı Sermaye Rekabeti”, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2436>, (12.02.2013)

²² Arthur P.J. Mol ve David A. Sonnenfeld, “Ecological Modernization Around the World: An Introduction”, *Environmental Politics*, Sayı: 9, 2000, s.1

²³ Sedat Aybar ve diğerleri., “Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasi Sonuçları ”, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı:83, Nisan 2009, s.36

bağlantılıdır” görüşü yer almıştır²⁴.

Çevresel problemlerin çözümünde en etkili yol teknolojik ilerleme iken, doğal kaynaklara dayalı olarak geliştirilen mekanizmalar ile çevre kaynakları hızla tüketilmekte ve aynı zamanda atmosfere salınan emisyonla, tahribata devam edilmektedir. Bu nedenle, klasik çevre politikaları yaklaşımında gördüğümüz gibi, gerçekten çevresel bozulmanın önüne geçmek ve sosyal maliyetlerin azaltılması isteniyorsa, üretim sürecine sınırlamalar getirilmesi gerektiği söylenmektedir.

1.4. Çevre Koruma Hareketlerinin Dünyada ve Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

1960’lardan sonra, çevre koruma bilinciyle birlikte artan uluslararası sivil oluşumlar, sürdürülebilir kalkınmanın da yaklaşım olarak benimsenmesine yardımcı olmuştur. O nedenle, çevre koruma hareketleri, sorunların uluslararası örgütlerce dikkate alınmasında önemli etki sağlamışlardır. Bu açıdan, çalışmamızda öne çıkan önemli çevresel gruplara yer vereceğiz.

Öğrenci hareketleri, Avrupa’da 1960’ların sonlarında birçok duyarlı girişimin gelişmesini sağlamıştır. Daha sonra, bu hareketler geniş halk kitlelerine yayılarak nükleer silahlara karşı bir tepki doğmasına yol açmıştır. Toplumların çevre konularına ilgileri arttıkça, siyaset de kendini çevreden daha fazla soyutlayamamıştır. Bu dönemde, geleneksel siyasi düşünceler, yerini çevre bilincine dayalı, ekolojik bir gelişmeye, bilinen adıyla sürdürülebilir kalkınmaya bırakmaya başlamıştır²⁵. Aynı zamanda, birçok ülkede çevre teması etrafında siyasal örgütlenmeler ve partiler kurulmaya başlamış, kimi ülkelerde de sivil toplum kuruluşları ve örgütler ortaya çıkmıştır.

1.4.1. Dünyada Çevre Koruma Hareketleri

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde, 1970’li yıllarda çevre ile ilgili yasal düzenlemeler gerçekleşmiştir. Örneğin, Yeni Çevre Yasası (New Environmental Legislation), Temiz Hava Yasası (The Clean Air Act) ve Temiz Su Yasası (The Clean Water Act) gibi düzenlemeler hayata geçirilmiştir²⁶. İngiltere’de ise, çevreci grupların oluşumları artmış ve Ekoloji Partisi (Ecology Party) bu dönemde kurulmuştur. Almanya’da, II.Dünya Savaşı sonrası siyasi çözümlerin öğrencileri tatmin edememesi sonucu, bu gruplar Yeşiller Partisi’ne

²⁴ Mehmet Özel, “Avrupa Birliği: Ekonomik Topluluktan Çevre Topluluğuna (Mı?)”, *Galatasaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1/2003, s. 225

²⁵ **Modernwish Academic**, “Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller Hareketi”, <http://modernwish-academic.blogspot.com/2009/11/bir-ekoloji-hareketi-olarak-yesiller.html>, (17.02.2013)

²⁶ Özgün Püren Seyhanlı, “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2005, ss.4-5

dâhil olmuştur. Nükleer silahlanmaya ve nükleer enerjiye karşı gruplar, örgütlenmeye başlayarak sivil girişimlerle faaliyetlerini güçlendirmişlerdir. Özellikle, yine 1970'lerde Almanya'da yurttaşların girişimleri çevrenin korunmasındaki bilincin artmasında etkin bir rol oynamıştır. Öyle ki, nükleer tehdide karşı durmuşlar, tarihi binaların, kentlerin tahribatını önlemeye çalışmışlar ve doğanın kirlenmesine karşı hareket etmişlerdir. Fransa'da, politikaya çevre konusunun dâhil edilmesi ise önemli bir konu olarak görülmüş ve "politikayı çevreselleştirmek, çevreyi siyasallaştırmak"²⁷ görüşü ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde de, etkinliği öne çıkan sivil unsurlu gruplar, çevre konusundaki duyarlılığın gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Bunlardan, Greenpeace, 1971'de faaliyete geçmiştir. Küresel çevre kirliliğine dikkat çekerek, yeşil ve barışçıl bir gelecek için çalışan, bu amaçla çeşitli eylemler düzenleyerek doğaya zarar vermeyen alternatif çözümler üretmeye teşvik eden bir örgüttür. Diğer önemli örgütler de, yine bu dönemde kurulmuşlardır. Bunlardan bazıları: 1969'da lobi faaliyeti yürüten bir grup olarak Friends of Earth (Dünya Dostları); eğitim programlarını geliştirmek ve yasa tasarıları hazırlamak amacıyla da The National Resources Defence Council (Ulusal Kaynakları Koruma Konseyi)'dir. Hem Doğu hem Batı Avrupa'da, Yeşil Partiler kurulmuştur. Fakat, önceki oluşumların yaşadığı gibi, bu partiler de devlet iktidarının yapısal ikilemiyle yüz yüze gelmişlerdir.

Diğer bir uluslararası sivil girişim ise, BAUM (Çevre Dostu Yönetim İçin Federal Almanya Çalışma Grubu Derneği)'dir. 1984'de, farklı alanlarda uzmanlaşan işletmelerin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Avrupa'nın bu nedenle, ekonomik anlamda en büyük çevre koruma girişimi olmuştur. Amaçları, işletmeleri ve yerel yönetimleri, çevreyi koruma konusunda önlem almaları amacıyla daha duyarlı olmalarına çağırmaktır. Herhangi bir şüphenin oluşmasına izin vermemek için de yaptıkları çalışmaları, gerçekleştirdikleri kampanyalarla medya yoluyla halka ulaştırmakta ve yayınlarıyla bilgilendirme hizmetlerini ortaya koymaktadırlar²⁸. Son olarak, diğer bir önemli oluşum ise CREST (Yenilenebilir Enerjiler ve Sürdürülebilir Teknoloji Merkezi)'dir. 1993'te kurulan örgütün asıl amacı, yenilenebilir enerjinin araştırılmasıdır.

1.4.2. Türkiye'de Çevre Koruma Hareketleri

Türkiye'de, çevrenin korunması ile ilgili olarak meydana gelen sivil girişimler uluslararası hareketlerin oluşumuyla aynı döneme denk gelmiştir. Örnek olarak, Doğal Hayatı Koruma Derneği, 1975'te yaban hayatını korumak için araştırmaların yürütülmesi amacıyla

²⁷ Karacan, s.9

²⁸ "BAUM", http://www.baumev.de/global/download/BAUM_Portrait_tr.pdf, (17.02.2013)

kurulmuştur. Bunun yanı sıra, halkın bilinçlendirilmesi maksadıyla çevre eğitimlerine önem verilmektedir. Yerel yönetimler ve şirketlerle diyalog kurarak kamuoyunu bilgilendirme hassasiyetini taşımaktadır²⁹. TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı) ise, hükümetlere ve kuruluşlara, erozyonun olası ciddi hasarlarını gösterebilmek için kamuoyu oluşturarak ulusal bir çevre hareketi başlatmak amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Dikkat çektikleri konular; çölleşme, hatalı tarım teknikleri, amaç dışı arazi kullanımı, ulusal ya da uluslararası doğanın kirlenmesine yönelik olarak siyasi ya da ekonomik girişimlerin önlenmesi, su ve diğer doğal kaynakların korunması ve bunların doğru kullanımı ile sürdürülebilir bir yönetim anlayışı geliştirilmesini sağlamak, vb. eylemleri gerçekleştirmektedir³⁰.

Diğer önemli bir oluşum da, Türkiye Çevre Vakfı'dır. 1978'de, kâr amacı gütmeyen gönüllü bir kuruluş olarak kurulmuştur³¹. Türkiye'deki, çevre literatürünün gelişmesine temel olmuştur. Devletin, bu konudaki eksikliğini gidermek amacıyla, çevre sorunlarının devlet bünyesinde ele alınmasına öncülük etmiştir. Çevre Müsteşarlığı'nın kurulmasını teşvik etmiş, sonrasında da çevre hukuku alanında çalışmaların hızlanmasını sağlamıştır. Öyle ki, çevre kanununun kabul edilmesinde etkili olmuştur. Bunlarla beraber, 1981'de, Türkiye'nin ilk çevre sorunları envanterini yayımlamıştır. Bu açıdan, gerekli olan yasal zeminin oluşturulmasında büyük rol oynadığı görülmektedir.³²

1.5. Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Uluslararası Girişimler

Çevre hareketlerinin artışıyla birlikte, uluslararası organizasyonlar da girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Devletlerin talebi karşısında çevre ile ilgili küresel düzenlemeler gerektiği yönünde bilinç artmıştır. Özellikle, çokuluslu şirketlerin uluslararası sorunlarla ilgili olarak alınacak olan kararlarda ağırlığı düşünüldüğünde, bu girişimlerin önemi anlaşılabilir. Sırayla bu atılımları inceleyeceğiz.

1.5.1. Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler

Dünyada, özellikle de sanayileşmiş bölgelerde karşılaşılan çevresel sorunların etkisiyle, 1970'li yıllarda artan çevre hareketleri kısa sürede daha kapsayıcı bir yaklaşıma

²⁹ Karacan, s.13

³⁰ "TEMA", <http://www.tema.org.tr>, (17.02.2013)

³¹ "Türkiye Çevre Vakfı'na, Bakanlar Kurulu'nun 31 Mart 1983 tarih ve 83/6292 sayılı Kararı ile uluslararası işbirliği izni verilmiştir. Merkezi Ankara'da bulunan Vakıf, çalışmalarını Genel Sekreter'in koordinasyonu altında çalışan sekiz kişilik bir kadro ile yürütmektedir." <http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>, (18.02.2013)

³² "Türkiye Çevre Vakfı Yapısı ve Hizmetleri", <http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>, (20.02.2013)

dönüşmüştür. Uluslararası alanda ortaya konulan kapsamlı ilk girişim olan Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı da, 1972’de Birleşmiş Milletler nezdinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin de içinde bulunduğu, 113 ülkenin yer aldığı konferans 5-16 Haziran tarihleri arasında toplanmıştır. Birleşmiş Milletler’in, çevre ile ilgili çalışmalarının temelini oluşturduğu bu Konferans’ın ayrıca başlangıç tarihi olan 5 Haziran günü, her yıl “dünya çevre günü” olarak kutlanmaktadır³³. Bu açıdan, dikkat çekmesi anlamında, o dönem için de büyük bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz. Ana teması, başlığında da belirtildiği gibi çevre ve insan ile olan ilişkisidir. Birçok belgede, bunun sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilgili olarak atılan ilk adımlardan biri olduğu belirtiliyorsa da, aslı öyle değildir.

Bu konferans, sonraki çalışmaların gelişimi için bir adım olarak görülmüştür. Öyle ki, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Konferans’ı izleyen yıl içerisinde kurulmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa Komisyonu, 1972 Ekim’inde Paris Bildirgesi’ni yayımlayarak çevre politikasını dile getirmiştir. Sonrasında, Avrupa Topluluğu harekete geçmiş ve çevre konusunda asgari şartları belirleyerek kirlenmenin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu anlamda, daha sonra göreceğimiz eylem planları ve mevzuatlarını oluşturmuştur. Böylece, 1973’te ilk kez, eş zamanlı olarak birçok ülkede uygulanmaya konacak bir program niteliğinde olan “Avrupa Çevre Programı” meydana getirilmiştir³⁴.

Konferansta, insanların barınma ve yerleşme ile ilgili ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve yönetilmesindeki tespitler masaya yatırılmıştır. Bunun yanı sıra, devletlerin birbirleriyle olan kalkınmayı kapsayan tüm ilişkilerinden ve ülkelerin çevresel problemleri çözmedeki sorunları ele alınmıştır. Konferansta, Genel Sekreter Maurice Strong’un “çevreyi dışlamayan kalkınma” sözü, 1974 Cocoyos Bildirgesi’nde kapsamı geliştirilerek yer almıştır. Buna göre, yerel kaynaklardan yararlanırken adaletli ve eşit paylaşım gözetilmesi stratejisinden yola çıkılmıştır. Ayrıca, bu tür ekonomik öğelerin yer aldığı kalkınma stratejilerinden doğru şekilde faydalanabilmek amacıyla eğitime ve örgütlenmeye önem verilmiştir. Böylece, halkların bu sürece katılımı sağlanmaya çalışılmıştır³⁵.

Konferans, bağlayıcı olmayan hükümler içeren, ancak devletlerin ahlaki olarak sorumluluklarını kabul ettikleri bir bildirge olarak önem kazanmıştır. Bununla birlikte, uluslararası çevre hukukunun, daha sonra gelişmesinde temel sağlayarak öne çıkmıştır. Öyle ki, kimi ilkeleri uluslararası hukuk kapsamında devletleri bağlayıcı sayılmaya başlanmıştır.

³³ “Dünya Çevre Günü Açıklaması”, <http://www.cmo.org.tr/index.php/haberler/oda-haberleri/2012-5-haziran-duyuru-duyuru-gevenue>, (20.02.2013)

³⁴ Derya Altunbaş, “Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye’deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2006, s.4

³⁵ Arzu Özyol, “Kolektif Sorumluluk, STK’lar ve Sürdürülebilir Kalkınmada Katılımcılığın Rolü”, <http://www.bpw-turkey.org/eklentiler/kolektifSORUMLULUK.doc>, (20.02.2013)

Bu açıdan, Stockholm Bildirgesi'nin 21. ilkesi sert hukuk (hard law) niteliği kazanmıştır³⁶. İlke, ulusal egemenlik hudutları çerçevesinde ülkelerin kalkınma isteklerinin sınırını belirler. Bu bağlamda da, egemenlik ve çevresel yükümlülük arasında bir denge olmasına dikkat çeker. İlke, genel olarak: “devletlerin kendi çevre politikalarına uygun olarak, kaynaklarını kullanmaları egemenlik haklarındandır” der. Ancak, sözü edilen egemenlik ile sorumluluk ilkesinin karşılıklı bir dengede durması gerektiğinin altını çizer.

Ele alacağımız Rio Bildirgesi'nde ise, bu sorumluluk prensibi, 2.ilkesinde değişikliğe uğratarak yeniden belirlenmiştir. Burada: “Devletlerin, kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kaynaklarını kullanmaları egemenlik haklarındandır” denmektedir. Görüldüğü üzere, ilkeye “kalkınma” sözcüğü eklenmiştir. Artık üzerinde durulması gerekenin “kalkınma” olduğu görüşü hâkim olmuştur. Ayrıca, Stockholm'de belirtilen, doğal kaynakları kullanma egemenliği ile çevrenin korunması arasındaki hassas dengenin kaybolduğu yönünde görüş ortaya çıkmıştır. Böylece, Rio ile birlikte, ülkelerin çevrenin korunması yönünde üstlendikleri sorumluluklarına, ekonomik kalkınma politikaları gereğince ikinci planda yer vermeleri uygun görülmüştür.

Konferansın ardından, çevreyle ilgili önemli adımlar atılmaya devam etmiştir. İklim değişikliği konusunda, 1988'de ilk önemli girişim olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü'nün desteğiyle kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) gösterilmektedir. Panel, iklim değişikliğinin insanın faaliyetleri sonucu yaşandığı vurgusu üzerine bilimsel çalışma ve verilerin ortaya konmasını hedef almıştır³⁷. Sonrasında, insanın neden olduğu iklim değişikliği algısı ile, ortaya çıkan çevresel sorunların önlenmesi yönünde çözüm üretmeye devam etmek için 1992'de Rio Zirvesi toplanmıştır.

1.5.2. Birleşmiş Milletler 1992 Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansı

Brundtland Ortak Geleceğimiz adlı Raporda işaret edilen bir diğer konu “çok taraflılık” ilkesi ile ilgilidir. Bu nedenle, bölgesel ve uluslararası düzeyde çalışmaların yoğunlaşması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Böylece, BM tarafından, 1989 yılında çevre ve kalkınma hususunda küresel bir toplantı yapılabilmesi kararı alınmıştır³⁸. Çevre ile ilişkilerinde, sürdürülebilir bir uyumu öngören ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda stratejilerin ve yaptırımların görüşülmesine karar verilmiştir. Böylece, hazırlıkları

³⁶ Marc Pallemarts, “Stockholm'den Rio'ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?”, *A. Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, çev. Bülent Duru, Cilt: .52, Ocak-Aralık 1997, s.614

³⁷ Etem Karakaya ve Mustafa Özçağ. “Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi I. Maliye Konferansı*, 16 Nisan 2004, s.2

³⁸ Udo E. Simonis, **Küresel Çevre Yönetimi: Bir Dünya Çevre Örgütü Kurulması Gereği Üzerine**, *Ruşen Keleş'e Armağan, V. Kitap: Çevre ve Politika*, Der. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara, 2007, s.6

tamamlanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), 3-14 Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenmiştir. Bu iki başlık konusu ile ilgili olarak, uluslararası düzeyde ilk kez ülkeler bir araya gelmişlerdir. Dünya liderlerinin yanı sıra, uluslararası ve bölgesel organizasyonlar, örgütler, sivil toplum kuruluşları ve dezavantajlı gruplar da katıldığından Konferans ayrı bir önem teşkil etmektedir.

BM Stockholm Konferansı’nda alınan ilkelere bağlı kalınan bu Konferansın, ondan ayrıldığı önemli bir nokta vardır. Stockholm Konferansı’nda, kirlilik ve yenilenemeyen kaynakların tüketimi konusunda sorun yaklaşımı geliştirilmiştir. Oysa Rio’da doğal kaynaklara dayalı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynaklarının geliştirilmesini bir bütün olarak temel alan bir yaklaşım tercih edilmiştir. Konferansta ayrıca, birçok önemli girişimin temeli atılmıştır. Bunlar; Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’dir.

Konferans sonucu ortaya çıkan belgelerden öne çıkanlarına göz atacak olursak;

1.5.3. Rio Bildirgesi

Bildirgede, sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin tam anlamıyla bir tanımlama yoktur. Ancak, oluşturulan ilkeler ve prensiplerin bütünü ele alındığında kavramın yorumuna katkı sağlandığını söyleyebiliriz. Ele alınan bu ilkeler, oluşturulacak politikalarla küresel, ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanabilmesi için ana hedefler ve birincil eylem planlarıyla belirlenmiştir. Bildirge, 27 ilkedен oluşmaktadır. İlk maddesinde, insanın sürdürülebilir kalkınma için merkezi bir öneme sahip olduğu açıkça ortaya konmuştur³⁹. Buradan yola çıkarak, Zirve’de sürdürülebilir kalkınmanın insan odaklı bir bakış açısına sahip olduğu ile ilgili eleştiriler destek bulmaktadır. Bildirgenin 7.ilkesi ise, uluslararası çevre politikaları hakkında önemli bir vurgunun altını çizmektedir. Dünya genelinde çevre kirliliğinin artmasında her ülkenin etkisi aynı olmadığından, devletlerin çevreyi korumada farklı düzeylerde sorumlulukları vardır ve bu hususta aslen ileri sanayileşmiş toplumların, dolayısıyla hükümetlerinin, gelişmiş ve yoğun teknolojik ve mali kaynakları gereğince uluslararası çabaların devamını getirmeleri gerektiğini kabul etmektedirler.

Buna göre, çevrenin kirlenmesi ile ilgili olarak herkesin bir sorumluluğu vardır. Ancak, her nasıl ki ülkelerin farklı düzeyde etkileri olduğu bir gerçekse, her ülkenin de bölgesel olarak gelişmişlik düzeyleri değişebilmektedir. Bu nedenle, çevrenin korunması ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için adil olarak görev dağılımı yapılmak isteniyorsa, ulusal

³⁹ United Nations Environment Programme, “Rio Declaration on Environment and Development”, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>, (21.02.2013)

düzeyde, bölgesel ve yerel gelişmişlik farklarını gözden geçirip sorumluluklar paylaştırılmalıdır. Bu bağlamda, AB'nin bölgesel kalkınma ile ilgili gösterdiği çabalar öne çıkmaktadır.

1.5.4. Gündem 21

Rio Bildirgesi'nde yer alan ilkelerin, uygulama planı olarak nitelenen Gündem 21, doğal kaynakların verimli kullanımı, yerleşim alanlarının iyi yönetilmesi, ortak küresel çıkarların gözetilerek çevrenin korunması, böylece yaşam standardının artırılması gibi hedefleri kapsayan bir belge olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma için uluslararası eylem planı olan Gündem 21, yoksulların ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için gereken ana politikaları belirler ve küresel gereksinimleri karşılayabilmek üzere kalkınmanın sınırlarını tanımlar. Gündem 21, sürdürülebilirlik için ayrıntılı bir plan ve sürdürülebilir kalkınma için dayanak biçimi haline gelmiştir. Öyle ki, Gündem 21'in tavsiyesiyle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (CSD) oluşturulmuştur⁴⁰. Türkiye de, Rio Konferansı'nın temel belgesi olan Gündem 21'i imzalamıştır⁴¹.

Çevre ve kalkınmayı etkileyen tüm konularda hükümetlerden, sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir kitleye hitap eden belge, Konferansın Genel Sekreteri Maurice Strong'a göre "bugüne kadar hükümetler tarafından tek tek geliştirilen ve kabul edilen en geniş kapsamlı uluslararası bir program" olarak da tanımlanmaktadır. Plan, 4 ana başlığı esas almaktadır. Bunlar:

- 1) Sosyal ve Ekonomik Boyutlar
- 2) Gelişme için Kaynakların Korunması ve Yönetimi
- 3) Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi
- 4) Uygulama Yöntemleri' dir⁴².

Gündem 21'in temel yaklaşımı, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin ademi merkezietçi anlayışı doğrultusunda güçlendirilmesi, hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve halkın etkin katılımının sağlanması gibi öncelikler üzerine kurulmuştur⁴³.

⁴⁰ "Rio Konferansı",

http://www.eoearth.org/article/United_Nations_Conference_on_Environment_and_Development, (21.02.2013)

⁴¹ Derya Çamur ve Songül A. Vaizoğlu, "Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler", *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, Ankara, 2007:6(4), s..300

⁴² "Yerel Gündem 21", <http://www.tarsus.bel.tr>, (23.02.2013)

⁴³ "Gündem 21 Nedir?", www.zeytinburnu-bld.gov.tr, (23.02.2013)

1.5.5. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)

Rio Konferansı'nın bir diğer önemli gelişmesi de, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'dir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu ülkelerinin de içinde bulunduğu, 184 ülkenin taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Konuya dikkat çekilmesinin sebebi, küresel iklim değişikliği ile sürdürülebilir kalkınmanın üç ana unsuru olan ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik arasında yakın bir bağlantının söz konusu olmasındandır. İklim değişikliği sonucu, sosyal refah ve adalet, artarak bozulmaktadır. Çünkü, üretim, tüketim ve iktisadi kalkınmanın gelecekteki yapısı iklim değişikliğine neden olan emisyon miktarını belirleyecektir. Bu da, gelecekte sera gazlarının miktarını azaltma ve iklim değişikliği sonrasına uyum sağlamak için benimsenecek olan sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile doğrudan ilişkilidir. Aynı doğrultuda, gelecekte oluşabilecek yüksek iklim değişiklikleri de sürdürülebilir kalkınma politikalarını etkileyecektir. Yoksul ülkeler ile tüm ülkelerdeki dezavantajlı gruplar, iklim değişikliği karşısında daha kırılgan olduklarından daha çok etkilenmektedirler. Öyle ki, ortaya konan çözüm yollarından adil şekilde yararlanamayan gruplarda, nesiller içi ve nesiller arası gelir dağılımı eşitsizliği artacaktır. Bu durumun, uzun vadede toplumsal dayanışmayı ortadan kaldırmaya ve kıt kaynaklar için çatışmaları şiddetlendirebileceği sebebiyle, küresel iklim değişikliğine dikkat çekilmektedir⁴⁴.

“Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk” ilkesi gereğince, ulusal ve bölgesel gelişmişlik farklılıkları gözetilerek, sera gazı emisyonlarının azaltılması yönünde sorumluluklar belirlenmiştir⁴⁵.

Türkiye, bu sözleşmeye 2004 yılına kadar taraf olmamıştır⁴⁶. Bununla birlikte, sözleşmeye dâhil olmak amacıyla, sözleşmede altı çizilen “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk” ilkesi gereğince çalışmalarına devam etmiştir. Bu anlamda, 28 Ekim-9 Kasım 2001 tarihleri arasında Fas'ta yapılan 7. Taraflar Konferansı'nda⁴⁷ yer almıştır. 21 Ekim 2003 tarihinde İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun (4990 sayılı Kanun) TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek, 24 Mayıs 2004'de

⁴⁴ Selçuk Kayman ve Erdem Rıfat Özcan, “Enerji Tüketimindeki Değişimin Küresel Isınmaya Etkisi ve ABD, AB Ülkeleri, Japonya, Çin ve Türkiye Karşılaştırması:1980-2004”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Ozcan_Kayman.pdf, (25.02.2013)

⁴⁵ “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”, T.C Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, <http://www.abmaliye.gov.tr/sites/default/files/BMIDCSveKyotoProtokoluBilgiNotu2010.pdf>, (25.02.2013)

⁴⁶ Mustafa Özcan Ültanır, “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü karşısında Türkiye'nin durumu”, www.ressiad.org.tr/makaleler, (26.02.2013)

⁴⁷ “UNFCCC'nin belirlediği bu yükümlülükleri denetlemek amacıyla her sene tüm katılımcı ülkelerin söz sahibi olduğu “Taraflar Konferansı (COP)” organizasyonları düzenlenmektedir.” BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı, www.ogm.gov.tr, (26.02.2013)

Sözleşme'ye taraf ülke olunmuştur.⁴⁸ Sözleşme'ye dâhil olmanın akabinde, kimi önemli çalışmalar yapılmıştır. Kısaca değinmek gerekirse; Ulusal Bildirim Raporu'nun hazırlanmasına ilişkin ve iklim değişikliği ile ilgili konuların değerlendirilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların da yer aldığı 8 adet “çalışma grubu”⁴⁹ oluşturulmuştur. Bunlar:

- 1) İklim Değişikliği Etkilerinin Araştırılması Çalışma Grubu (G-1): Koordinatör Kuruluş, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü
- 2) Sera Gazları Emisyon Envanteri Çalışma Grubu (G-2): Koordinatör Kuruluş, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı
- 3) Sanayi, Konut, Atık Yönetimi ve Hizmet Sektörlerinde Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu (G-3): Koordinatör Kuruluş, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü
- 4) Enerji Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu (G-4): Koordinatör Kuruluş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdürlüğü
- 5) Ulaştırma Sektöründe Sera Gazı Azaltımı Çalışma Grubu (G-5): Koordinatör Kuruluş, Ulaştırma Bakanlığı Demiryolları, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü
- 6) Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık Çalışma Grubu (G-6): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı AR-GE Dairesi Başkanlığı
- 7) Politika ve Strateji Geliştirme Çalışma Grubu (G-7): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü
- 8) Eğitim ve Kamuoyunu Bilinçlendirme Çalışma Grubu (G-8): Koordinatör Kuruluş, Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Zirvenin altını çizdiği noktaların faydalarının dile getirilmesinin yanı sıra, Rio Zirvesi'ne karşıt görüşler de bulunmaktadır. Özlüer, doğanın zarar görmesi sorunuyla gündeme gelen ekonomik kalkınmanın, önündeki engellerin ve bunun neden olduğu “maliyetlerin” tekrar nasıl bir yolla sistem içine dâhil edilebilir sorusunun yöntem değiştirilerek ele alındığını iddia etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, sözleşmelerdeki çevre ve ekonomi arasındaki öğelerin algılanışında ağırlığını koyan dışsallıkların⁵⁰ içselleştirilmeleri yaklaşımına bakılması gerektiğini belirtir. Böylelikle, çevrenin bu liberal görüş bağlamında, bir “toplumsal hesaplar sistemi” içine çekildiğini ve korunması amacıyla harcanacak olan kaynakların ilerideki kâr ve zararının bugünkü maliyet

⁴⁸Ültanır, “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ...”, www.ressiad.org.tr/makaleler, (26.02.2013)

⁴⁹“Daha fazlası için bkz.”

http://unfccc.int/files/cc_inet/information_pool/application/pdf/rec_turkey_fccc_kp.pdf, (26.02.2013)

⁵⁰ “Ekonomistlere göre, burada belirtilen dışsallık, çevreyi kirlütenlerin, maliyetlerini karşılamadıkları zararlı sonuçlardır”, <http://www.ekodialog.com/Konular/dissallik.html>, (28.02.2013)

değeri üzerinden hesaplanmasının önem kazandığını belirtmektedirler⁵¹.

O'Neill tarafından ise bir çözüm önerisi getirilmiştir. Buna göre; ticari mülkiyet haklarının çevresel malları da içine alacak şekilde çoğaltılması ya da çevresel mallara “gölge fiyatların”⁵² verilmesinin sağlanması gereklidir. Böylece, fiyatların çevresel mallara kadar genişlemesiyle, bunların gerçek değerlerinin bulunması sağlanacak ve çevresel sorunların çözümüne katkı sağlanacaktır. Ancak, çevresel malların fiyatlandırılması (çevrenin fiyatlandırılması) ile birlikte her doğal tahribatın çözümü için maddi değer biçilebilmesinin yolu da açılmış olur, böylece bu kirlilik parayla değiştirilebilir. Bunu, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları içerisinde “kirleten öder” anlayışı ile görmekteyiz.

Rio Konferansı, uluslararası düzeyde katılımın sağlanması ile sürdürülebilir kalkınma konusunda ilerleme sağlanma açısından önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte, değindiğimiz eleştiriler akademi dünyası başta olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarınca tartışılmaya devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, Rio Konferansı'nın ele aldığı konular ve yaklaşımları ile kısa ve uzun vadedeki etkileri üzerine farklı yorumlar mevcuttur. Konferansta alınan kararlar ve Gündem 21 gibi girişimler, “kavramsal” olarak sürdürülebilir kalkınma konseptinin geliştirilmesi yönünde en ayrıntılı eylem planı olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, kararı kabul eden tüm ülkelerin uygulama aşamasında ve sonrasında başarıya ulaştıklarını söylemek kolay değildir⁵³.

Zirve sonrasında, yine BM tarafından diğer uluslararası konferans, toplantı ve zirvelerde de sürdürülebilir kalkınma politikalarına katkı sağlamaya yönelik kararlar alınmaya devam etmiştir. Örnek vermek gerekirse, “BM 1994 Kahire Nüfus ve Gelişme Konferansı, BM 1995 Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, BM 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve BM 1996 İstanbul HABITAT II Konferansı (Kent Zirvesi)”⁵⁴.

1.5.6. Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi

Johannesburg Zirvesi'nden önce, 2000 yılında bir araya gelen 147 devlet ve hükümet başkanlarının da bulunduğu 189 ulusun temsilcileri, Binyılın Kalkınma Hedefleri'nin kabul edildiği Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde buluşmuşlardır. Binyılın Kalkınma Hedefleri (BKH)'nin belirttiği şekilde, sürdürülebilir kalkınma için amaçların belirlenmesinde ve pratiğe geçilmesinde uzlaşma sağlamışlardır. Uzlaşılan hedeflerin hayata

⁵¹ Can Hamamcı ve Ruşen Keleş, *Çevre Politikası*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, 2005, s.158.

⁵² “Gölge fiyat, bir malın belli bir teknoloji içinde, üretim maliyetlerine bağlı olarak oluşan fiyatının piyasadaki fiyatı ile arasındaki farktır”. <http://muhasebeturk.org/ecopedia>, (02.03.2013)

⁵³ Mengi ve Algan, s.29-34

⁵⁴ “BM Zirveleri”, <http://www.usakkentkonseyi.org.tr>, (02.03.2013)

geçirilmesi için de sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi belirlenmiştir.

Bildirge, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, AB'ye üyeliği sürecinde katılım müzakereleri kapsamında ele aldığı sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin yanı sıra, küresel ölçekte bu alana katkı sağlamak üzere yola çıkılmış girişimlerin de yanında yer almaktadır. Birleşmiş Milletlerin, ele aldığı kalkınma programı kapsamındaki öncelikler ve Binyıl Bildirgesi hedefleri, Türkiye'nin içinde bulunduğu girişimlerdenidir.

Türkiye'nin hedeflere ilişkin olarak sağladığı ilerleme, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından BM Türkiye Temsilciliği'nin teknik desteğiyle hazırlanan ve 2005'te yayımlanan ilk Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'nda açıklanmıştır. Rapora göre, Türkiye birçok hedefi gerçekleştirmiş olmakla birlikte, yine de ilerleme sağlanması gereken alanları vardır. Bunlar, yoksulluk ve açlık, kadın-erkek eşitliği, çocuk ölümleri ve anne ölümleri konularıdır⁵⁵. İlk BKH Türkiye Raporu'nun ardından, 2007-2013 yıllarını kapsayan 9. Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Planın hazırlık sürecinde, BKH'ye ulaşma amacı dikkate alınmış ve Türkiye'nin kalkınma hedefleri BKH ile uyumlu olarak tasarlanmıştır. Söz konusu Plan çerçevesinde hazırlanan, ulusal politika belgelerinin de, BKH ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Bundan sonraki dönemde de, Türkiye'nin kalkınma planlamasında BKH'nin önemli bir referans kaynağı olmaya devam edeceği söylenebilir⁵⁶.

1.5.7. Birleşmiş Milletler 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

Birleşmiş Milletlerin 2000 yılında aldığı kararla, Rio Konferansı'nın on yıllık bir süreç içerisindeki değerlendirmesini yapmak üzere Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece, Zirve, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenmiştir. Tüketim, üretim ve kaynakların doğru kullanılması ile ilgili konular Rio zirvesinden günümüze değin birçok kez uluslararası düzeyde görüşülmeye devam etmiştir. 2002'deki Johannesburg Zirvesi'nde de, bu sorunların önemi yeniden ele alınmış ve on yıllık bir çerçeve programı yapılması kararlaştırılmıştır⁵⁷.

Bu zirvede, 1992'deki Rio Konferansı konuları yinelenmiş, ayrıca, kararların uygulanma sürecinde daha etkin sürdürülebilir kalkınma stratejileri hazırlanmasına çalışılmıştır. Türkiye de, Dışişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) temsilcileri ile birlikte bir koordinasyon grubu meydana getirip RIO+10 hazırlık aşamasına dâhil olmuştur. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için yoksulluğun

⁵⁵ "Bin Yıl Kalkınma Hedefleri", <http://www.un.org.tr/index.php?LNG=1&ID=21>, (02.03.2013)

⁵⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, "Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye2010", http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/TR%202010%20MDG%20Report_TR.pdf, (02.03.2013)

⁵⁷ "Johannesburg Zirvesi", <http://www.byeqm.gov.tr/yayinlarimiz>, (02.03.2013)

giderilmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, iş kapasitesi, bilgi ve iletişim teknolojisinin geliştirilmesi ile iklim değişikliği konuları öne çıkmıştır. Konferansın genelinde ise, yoksulluğun azaltılması ve bu yönde yapılması planlanan küresel eylemler, doğal kaynaklar ile kıtlık konuları ele alınmıştır⁵⁸.

Geçiş ekonomisine sahip ülkelere yönelik olarak, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucu belirlenecek olan ulusal raporların desteklenmesi; sürdürülebilir kalkınma için gerekli kurumsal düzenlemeler, sivil toplumun katılımı, Gündem 21 doğrultusunda kaydedilen ilerlemeler yönünde kararlar görüşülmüştür. Sonucunda, eylem planı niteliği taşımasından ötürü “Uygulama Planı” adı verilen çalışma ortaya konmuştur. Bu Plan içerisinde, yoksullukla mücadele, mevcut üretim ve tüketim modellerinin değiştirilmesi, kıtlığın önüne geçmede ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmada gerekli görülen doğal kaynakların korunma ve yönetimi, çevre ve insan sağlığı, Afrika için sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan kurumsal yapıların oluşturulması ve düzenlemeler konuları yer almaktadır⁵⁹.

Zirvenin diğer önemli sonucu ise, hükümetlerce 4 Eylül 2002’de kabul edilen ve Uygulama Planı’nın çerçevesini belirleyen “Politik “Deklarasyon”dur. Bu deklarasyon ile birlikte, hükümetler alınan kararları ortak amaçlar gözetilerek destekleyecekleri konusunda yükümlülüklerini yenilemişlerdir. Zirvede, ortaya çıkan bir diğer sonuç, içinde sivil toplum kuruluşlarının da bulunduğu ve imzaladığı “Ortaklık Girişimleri ” belgesidir. Bu belge, sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen projeleri içermektedir. Özetle, zirvede alınan kararların uygulanması aşamasıdır⁶⁰.

1.5.8. Kyoto Protokolü

Yukarıda değindiğimiz girişimlerin dışında, küresel iklim değişikliği konusunda kapsamlı bir ilkeler bütünü olarak Kyoto Protokolü’nden de bahsetmek gerekir. Sürdürülebilir kalkınma için dünya üzerinde yaşayan canlıların korunması önem taşımaktadır. Bu anlamda, iklim değişikliği konusu ciddi bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Küresel ısınma ile birlikte, birçok tehlike de baş göstermeye başlamıştır. İktisadi kalkınma ile canlıların refahı, küresel ısınma tarafından tehdit edilmektedir. Küresel ısınma, küresel kaynakların birçoğunun yok olmasına, bir kısmının ise istenilen etkinlikte kullanılmamasına neden olmaktadır.

⁵⁸ Altunbaş, s.13-14

⁵⁹ “Johannesburg Zirvesi”, <http://www.harburg21.de/tr/agenda+21+tr/johannesburg+z+rves+2002>, (03.03.2013)

⁶⁰ Çamur ve Vaizoğlu, s.302

Bu iklim değişikliği, ekolojik sistemde ciddi değişikliklerin yaşanmasına yol açmaktadır. Son yüzyılda, dünya sıcaklık göstergelerinin 0.6 C⁰ arttığı, 1990 senesinin de son yüz elli yıllık zaman dilimindeki en sıcak yıl olarak kayda geçtiği, diğer yandan buzulların erimesi ve deniz seviyesinin 0.1-0.2 metre yükselmesi gibi ciddi değişimler görölmektedir⁶¹. Bu gibi değişmeler, kent yaşamında da hissedilecek olan önemli hasarlara, kıtlıklara neden olacaktır. Bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma kapsamında iklim değişikliği meselesi önemli bir faktördür.

İklim değişikliği ile ilgili, daha geniş ve etkili önlemlerin alınması amacıyla, 1997’de Japonya’nın Kyoto kentinde BM ölkeleri toplanmıştır. 11 Aralık 1997’de imzalanan Protokol, 16 şubat 2005’te yürürlüğe girebilmiştir.

Protokol’e göre, gelişmiş ölkelerin sera gazı emisyonlarını 2008-2012 tarihleri arasında 1990 yılı seviyesinin %5 altına azaltmaları öngörülmektedir. Bu hedef, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında, iklim değişikliğini önleme amacıyla atılan en büyük adım olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası bir etki yaratmak amacıyla, ortaya konan diğer ön koşul ise, küresel sera gazı emisyonunun %55’ine denk olan ve en az 55 ölkenin sorumluluk almasıdır⁶².

ABD, 1998’de Protokolü imzalamış, ancak sonrasında onaylamayacağını dile getirmiştir. Sera gazı salınımında, %17’lik payıyla ABD’nin ardından gelen Rusya Federasyonu ise 18 Kasım 2004’te Protokolü onaylamış ve böylece, Protokol 16 şubat 2005’te yürürlüğe girmiřtir⁶³. Tavsiye niteliğinde olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nden farklı olarak, Kyoto Protokolü bağlayıcıdır. Bu nedenle, yükümlölüklerini yerine getirmeyen ölkelere para cezası uygulanmaktadır.

Kyoto Protokolü’nün, iklim değişikliğini önleme konusunda getirdiği esneklik mekanizmaları sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik hedefler ve araçlar barındırdığından önem kazanmaktadır. Öyle ki, sera gazı emisyon azaltılmasına ilişkin olarak kendi ulusal politikalarında belirttikleri yaptırımlar dışında, bu hedefe, esneklik mekanizmaları yoluyla da ulaşabileceklerdir.

İklim değişikliğini önlemek amacıyla, Kyoto Protokolü bazı tartışılabilir “esneklik mekanizmaları” geliştirmiştir. Üç esneklik mekanizması vardır: Emisyon Ticareti (Emission Trading); Ortak Uygulama (Joint Implementation); Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism). Bunlar, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekteştirilmesi bağlamında önemli yapısal araçlar olarak görölmektedirler. Bunların yanı sıra, piyasa tabanlı bir

⁶¹ Karakaya ve Özçağ, s.2

⁶² “Kyoto Protokolü”, <http://web.ogm.gov.tr>, (03.03.2013)

⁶³ “Kyoto”, <http://web.ogm.gov.tr/diger/iklim/Sayfalar/kyotoprotokolu.aspx>, (09.03.2013)

uygulama olan “Karbon Vergisi” de sera gazı emisyonlarının azaltılmasında geliştirilen bir diğer araçtır. Bunlar gibi, esneklik mekanizmaları aracılığıyla “permi” adı verilen kotaya bağlı salınım izinleri de, bir mal gibi alınıp satılabilmektedir. Özetle, liberal çözüme göre, serbest piyasa ekonomisinin verimliliğini koruyarak işlerliğini devam ettirebilmesi için çevrenin korunması sorunsalının da rekabet koşullarına uyumlandırılması gerekmektedir. Bu da, çevreye ait varlıkların korunması için “özel mülkiyet” yaklaşımını öne çıkarmıştır ve sürdürülebilir kalkınma politikalarında, ekonomi boyutunu bu yolla bağdaştırmaktadır⁶⁴. Bu açıdan, devletin kalkınması ile ilgili yaklaşımlar teknolojik bir determinizmi öngörürken, toplum ve doğayı da fayda maliyet sistemine yerleştirmektedir.

Bishop ve Vorhies’e göre, diğer taraftan, hükümetler piyasa temelli kalkınma model ve politikalarını benimsemeye eğilimlidirler. Dolayısıyla, piyasa odaklı yaklaşımların hükümetlerce çevre politikalarına uygulanması şaşırtıcı değildir. Ayrıca, eleştirilen piyasa odaklı yaklaşımların aslında, olumlu olduğu yönünde argümanlar da desteklenmektedir. Karakaya ve Özçağ’a göre de, bu politikalar çerçevesinde belirtilen araçlar, maliyetlerin azaltılmasına ilişkin olarak etkin (cost-effective) bir yapı sergileyebilirler. Buna ilaveten, doğru ve akıllıca kullanıldıklarında çevreye uyumlu yeni ve güvenilir teknolojilerin yayılmasını teşvik etmekte de başarılı olarak değerlendirmektedirler.

Eleştirilerin dikkate alınması, sera gazı oluşumuna neden olan yakıtların kullanılması yerine alternatif enerji kaynaklarına yönelmesini sağlayabilir. Bu doğrultuda, birincil önceliğin karbon salınımı olmayan, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasını kolaylaştıran politikaların oluşturulması yönünde kamuoyu desteğinin artmasına da bağlıdır. Aslında, çözüm önerileri sınırlı kalmak zorunda değildir. Ancak, yaşanan küresel mali krizler siyasetçilerin, desteğini aldıkları kimi sivil toplum kuruluşlarının da katılımıyla sözde demokratik bir tutum içerisinde bilim adamlarını, akademik kuruluşları, tarafsız sivil toplum örgütlerini sürece katmayarak, çevreyi koruma amacı altında kimi nizamsız uygulamaları hayata geçirebilmektedirler. O nedenle, Protokolün yerini alabilecek politikaların, ülkeler nezdinde yeniden saptanması da, kısa vadede çok kolay görünmediğinden, uygulamada görülen yanlışlıkları ortaya koymak, yapılan eleştirilerin dikkate alınmasını sağlayacaktır. Yine de, şimdiye kadar küresel iklim değişikliği ve küresel ısınma konusunda ortaya konmuş olan, sera gazı salınımlarının azaltılmasına yönelik geliştirilen Kyoto Protokolü’nün, uluslararası etkinliği konusunda başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁶⁴ Özlüer, s. 14

1.5.9. Türkiye'nin İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'ne Yaklaşımı

2004 yılında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olan, ancak uzun süre Kyoto Protokolü'nü imzalamayan Türkiye, 30 Mayıs 2008'de Protokol'ü imzalayacağını resmen açıklamıştır. Bunun üzerine, Türkiye'nin, Kyoto Protokolü'ne katılmasının uygun bulunduğuna ilişkin kanun tasarısı, 05.02.2009 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşmıştır. Tasarının maddelerinin görüşülmesinden sonra, tümü üzerinde yapılan açık oylamada, kanun tasarısı, üçe karşı 243 oyla kabul edilmiştir⁶⁵. Protokolde, 2008-2012 yılları için öngörülen sera gazı emisyonu azaltımı, Türkiye'yi kapsamamaktadır⁶⁶. Türkiye de, sorumluluk paylaşan bir ülke olarak yapılan araştırmalar ve bilimsel veriler doğrultusunda küresel iklim değişikliğine olan etkisini değerlendirmektedir.

Türkiye, enerjisini çeşitlendirerek, planlı bir enerji üretimi konusunda stratejisini hazırlamalıdır. Türkiye, fosil yakıtlı kaynaklarından atmosfere yılda ortalama 300 milyon ton karbon salmaktadır. Bu karbonun kullanıldığı yerler ise elektrik, sanayi ve taşımacılıktır. Türkiye, elektrik üretimini sağladığı fosil yakıtlarını henüz kapsamlı bir yenilenebilir kaynaklı enerji ile ikame edemediğinden, emisyon salımında fosil yakıtlı üretimden elle tutulur bir indirim yapamayacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan, taşımacılıkta ise, gerekli olan emisyon azaltımı için demiryolu yapımı gereklidir. Bu da, ekstra harcama ve zaman demektir. Sanayide ise, eski teknoloji kullanımı sebebiyle artan enerji kirliliği gerçeği vardır. Bu nedenle, makinelerin yenilenmesi ve çevreye duyarlı yenilerinin kullanılması gereklidir. Ancak, bu da yine maliyetli bir çalışmadır⁶⁷. Türkiye buna rağmen, çevre kirlenmesi konusundaki duyarlılığa uzak kalmayarak, önümüzdeki dönem için çevrenin korunması bağlamında uluslararası yükümlülüklerine devam edecektir.

1.6. Sürdürülebilir Kalkınmanın Bölgeselleşme ve Yerellik ile İlişkisi

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin politikaların uygulanması, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesini de yakından ilgilendirdiğinden, bölge kavramı ön plana çıkmıştır. UNDP de sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal ve bölgesel kalkınma planlarıyla bütünleşmesini desteklemektedir⁶⁸.

Sürdürülebilirlik düşüncesiyle ilintili olarak, sürekli bir gelişme ve değişim içindeki

⁶⁵ "Tasarıyla, Türkiye'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olması halinde, AB ile iklim değişikliği ile mücadele ve uyum konularında ve AB müktesebatına uyum bağlamında işbirliği olanaklarını geliştirmesi mümkün olabilecektir." <http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/turkiye-kyoto-protokolune-taraf-oldu-004466>, (11.03.2013)

⁶⁶ Çevre ve Orman Bakanlığı, "İklim Değişikliği Politikaları Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu", Ağustos 2010, s.22

⁶⁷ Yaşar ve Yıldız, s.120-121

⁶⁸ "Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma", <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=325>, (11.03.2013)

bölgesel gelişme kavramı, günümüzde iki farklı yaklaşımı içermektedir. Bunlardan ilki, bölgesel sürdürülebilir gelişme ya da kalkınma (regional sustainable development), ikincisi ise sürdürülebilir bölgesel gelişme ya da kalkınmadır (sustainable regional development). Bölgesel sürdürülebilir kalkınma, çevresel hedeflerin öne çıkarıldığı, ekolojik sürdürülebilirlik başta olmak üzere, canlı-cansız, doğal-yapay, tüm çevresel öğelerin sürdürülebilirliğinin hedeflendiği politikalar için kullanılmaktadır. Diğer taraftan, sürdürülebilir bölgesel kalkınma ise, ise çevresel bakışın daha dar ele alındığı, daha çok ekonomik hedeflerin yer aldığı, bölgesel ekonomik gelişmenin kendi kendini finanse edebilecek ve sürdürülebilecek bir düzeye ulaştığı ve bu dönemde çevresel açıdan bazı önlemlerin alındığı bir süreci anlatmaktadır.

Bu kavramların pratik yansımaları, çevre hareketlerinin başlayıp sürdürülebilir kalkınma anlayışının yaygınlaştığı dönemlerde kendini göstermiştir. 1970'lerdeki, enerjiye dayalı ekonomik krizlerden sonraki yapılanma sürecinde, çevre, yaşam kalitesi, işgücü gibi etkenler üzerinden, bölgesel kalkınma politikaları oluşturulmaya çalışılmıştır. 1980'lerden itibaren de, bölgenin ekonomik, politik ve kurumsal olarak tekrar ortaya çıkışıyla birlikte, bölgesel kalkınma politikaları da yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bölgesel politikaları, stratejileri geliştirme ve uygulama aracı olarak da, yoğunluk merkezden, Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) gibi yerel ve bölgesel kurumlara aktarılmıştır⁶⁹.

Ajanslar ve bölgesel kalkınma stratejilerinin Avrupa Birliği için önemi diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha büyüktür. Çünkü, kuruluşu, yapısı ve genişlemesi itibarıyla farklı kültür ve ekonomik yapıları kapsamaktadır. Bu yüzden, tam bütünleşme sağlanması ve yapısının daha istikrarlı hale getirilmesi için, ülkeler ve dolayısıyla bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması gerekmektedir⁷⁰. Bununla beraber, artan çevre bilinci, AB'nin ortak politika konularında çevreyi ön plana almasını sağlayarak, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren etkili bir çevre politikası gütmesine, böylece çevresel bir bölgesel kalkınma benimsemesine sebep olmuştur. Bu bilgiler ışığında AB çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarına değinmek ve AB'nin bölgeselleşme ve yerelleşme yaklaşımlarının daha iyi anlaşılması adına yerinde görünmektedir.

⁶⁹ Ertuğrul Murat Özgür, "Bölgesel Kalkınma", *Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü Ders Notları*, 2010, s.19

⁷⁰ İsa Altınışık ve Hasan S.Peker, "Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları", *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı:34, 2010, s.148

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

Avrupa Birliği Komisyonu, sürdürülebilir kalkınma konusunu çevre başlığı altında ele almaktadır. Bu nedenle, öncelikle Birliğin çevre yaklaşımına bakmak gerekecektir.

Birlik, çevre bilincine yönelik, dünyanın en yüksek çevre koruma standartlarına sahip olma güdüsüyle hareket etme arzusundadır. 1970'lerin başından itibaren, Avrupa çevre konusuna kendini adanmıştır⁷¹. Topluluk, ortak bir çevre politikası geliştirmeyi, çevre sorunlarının bir yerle sınırlı olmamasından dolayı da gerekli görmüştür. Öyle ki, çevresel problemler, yerelde başlasa dahi, etkileri bölgelere yayılarak büyük bir kesimin yara almasına sebep olmaktaydı. Ancak, Birliği kuran Roma Antlaşması'nda çevre politikası ile ilgili hükümlere yer verilmemiştir. 1972'ye kadar da, ortak bir çevre politikasına rastlanmazken, daha sonra girişimler baş göstererek bu konudaki çalışmalara ağırlık verilmiştir⁷².

2.1 Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın Tarihsel Gelişimi

1972'te ilk kez, Topluluk Ortak Çevre Politikası'nın temel ilkelerinin belirtildiği Birinci Eylem Programı oluşturulmuştur⁷³. Burada, Avrupa Topluluğu'nun Ortak Çevre Politikası'nın temel ilkeleri ve hedefleri ortaya konmuştur. Birliğin, Çevre Politikası'nın yasal temelini dayandırdığı 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi'ne dek süren program sırasında, çevre konusunda birçok tüzel belge çıkarılmıştır. Ayrıca, Avrupa Tek Senedi, Birliğin Çevre Politikası'na Roma Antlaşması'nda ayrı bir başlık altında yer verilmesini sağlamıştır. Avrupa Tek Senedi'nin 25. maddesi, Roma Antlaşması'na Çevre başlığını taşıyan bir VII. Başlık eklenmesini öngörmektedir. Bu sayede, Avrupa Topluluğu'nun kuruluşundan bu yana ilk kez, çevre sorunları, doğrudan Kurucu Antlaşmalar içine dâhil edilmiştir. Kurucu Antlaşmaya eklenen bu VII. Başlık, 130R, 130S ve 130T maddelerini içermektedir. Çevre konusundaki temel madde, 130R Maddesi olup, bu maddede Topluluğun çevre konusundaki amaçları sıralanmaktadır. 130S Maddesi'nde ise, Topluluk adına çevre konusunda yetki kullanımı sorunu değerlendirilmektedir. Bu maddeye göre, Bakanlar Konseyi, Komisyon'un önerisi üzerine, Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danıştıktan sonra, Topluluk

⁷¹ "Günümüz dünyasında da öncelikli olarak, iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin sağlanması, sağlık sorunlarının azaltılması, doğal kaynakların akılcı kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma konularına odaklanmaktadır." Çevre, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/index_en.htm, (11.03.2013)

⁷² Bülent Duru, **Avrupa Birliği Çevre Politikası**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, s.7

⁷³ Duru, s.9

tarafından girişilecek eylemi, oybirliği ile kararlaştırmaktadır. Konsey, nitelikli çoğunlukla alınacak kararlara ilişkin konuları belirlemektedir. 130T Maddesi'nde ise, 130S Maddesi uyarınca çevre konusunda topluca kararlaştırılacak koruma tedbirlerinin, kurucu antlaşmalara aykırı düşmemek koşuluyla üye ülkelerce alınabileceği belirtilmektedir.

Tek Senet'in ardından, günümüze dek gelen beş çevre eylem programı daha yapılmıştır. Özellikle 4. Çevre Programında (1987-1992), Topluluğun çevre politikası, Topluluğun diğer politikalarıyla ilişkilendirilerek çevre mevzuatı güçlendirilmiştir. 1992 yılına gelindiğinde, Avrupa Birliği'ni oluşturan Maastricht Anlaşması imzalanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma politikalarını teşvik etmeye yönelik ilkeler benimsenerek, Birliğin çevre taahhütleri dile getirilmiştir. Ardından, günümüzdeki çevre politikalarının uygulanmasının temelini oluşturan Beşinci Çevre (1993) Eylem Programı yürürlüğe girmiştir.⁷⁴ Diğerlerine ek olarak, çevreyi diğer politika alanlarıyla bütünleştiren, en kapsamlı eylem planı olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki, sorunların çözülebilmesi için çevre düzenlemelerinin yeterli olmadığına, ekonomik ve mali tedbirlerin de gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. AB'nin 1992'ye kadarki eylem programlarının özünü, koruyucu yaklaşım oluştururken, "Sürdürülebilirliğe Doğru" adını taşıyan söz konusu 5. Çevresel Eylem Programı ile Birlik, önleyici yaklaşıma yönelmiştir. Devam eden dönemde, çevre politikalarıyla öncü olarak bilinen Avusturya, Finlandiya ve İsveç, Birliğe katılmışlardır. 1 Mayıs 1999 tarihinde de, çevre koruma faaliyetlerinin, sürdürülebilir kalkınmayı sağlama yönünde tüm ekonomik politikalarla bütünleşmesini vurgulayan Amsterdam Anlaşması kabul edilmiştir.⁷⁵

Sözü edilen bu ilk beş eylem programı, hedefler programı şeklinde ortaya konmuştur. Son on yılın politikalarını belirten, Altıncı Eylem Programı ise, bir kararname olarak yayımlanmıştır. Program, çevre politikalarının uygulanmasına odaklanmıştır. Bu doğrultuda, dört öncelikli alanda daha sıkı önlemler alınmasını öngörmektedir. Bunlar: İklim değişikliği; doğa ve biyolojik çeşitlilik; çevre ve sağlık; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi. Program, aynı zamanda AB sürdürülebilir kalkınma politikasının çevre bileşenini oluşturmaktadır. Ayrıca, son programda, sürdürülebilir kalkınmanın Topluluğun temel aracı olarak belirlendiği de ortaya konmuştur. Buna göre, öncelikli hedefler, sürdürülebilir kalkınma, küresel değişim ve ekosistemler ana başlıkları altında toplanmıştır.

⁷⁴ "Beşinci Çevre Eylem Programı"

[http://www.igdir.edu.tr/f_fbens/dergi/dosyalar/Mart2011/Fen%20Bilimleri%20Enstitusu%20Dergisi%20Subat%202011\(mak-4\).pdf](http://www.igdir.edu.tr/f_fbens/dergi/dosyalar/Mart2011/Fen%20Bilimleri%20Enstitusu%20Dergisi%20Subat%202011(mak-4).pdf) (12.03.2013)

⁷⁵ "Amsterdam Antlaşması" <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/KurucuAntlasmalar.aspx> (12.03.2013)

2.2 Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın Uygulanması

Birlik mevzuatına göre, çevre politikası, hem şimdiki hem de gelecekteki nesiller için, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi ve çevrenin korunmasını amaçlamaktadır. Bu, çevresel korumanın diğer topluluk politikalarıyla çevresel bütünleşmesine, kirleten öder prensibine ve paylaşılan sorumluluğa dayalıdır.

AB Çevre Mevzuatı, büyük çoğunluğu yönerge (direction) olmak üzere 200'den fazla yasal düzenlemeden oluşmaktadır. Birliğin çevre mevzuatında başlıca: “Çevresel Etki Değerlendirmesi, Çevresel Bilgiye Erişim, İklim Değişikliği ile Mücadele gibi yatay mevzuat ile; Hava, Atık Yönetimi, Su, Doğa Koruma, Endüstriyel Kirlilik Kontrolü, Kimyasallar, Genetik Olarak Değişime Uğramış Organizmalar, Gürültü, Nükleer Güvenlik” gibi yasal düzenlemeler bulunmaktadır⁷⁶. AB Çevre Müktesebatı'nın, ikincil hukukunu bu anlamda, yönergeler (directions), tüzükler (regulations) ve kararlar (decisions) oluşturur.

AB Çevre Politikası'nın hedef aldığı temel uygulama alanları, çevrenin korunmasını, çevre kalitesinin artırılmasını, doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar vermeyecek şekilde kullanılmasını ve bunların doğru şekilde yönetilmesini kapsayan bir çevre müktesebatının benimsenmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, AB Çevre Politikası'nın temel politika alanları:

- Hava ve su,
- Atık yönetimi,
- Doğanın korunması ve biyoçeşitlilik,
- Endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi,
- Sürdürülebilir kalkınma,
- Kimyasal maddeler ve genetik olarak yapısı değiştirilmiş organizmalar,
- Çevresel gürültü yönetimi,
- Genişleme ve komşu ülkelerle ilişkiler,
- Sanayi ve teknoloji,
- Nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma, olarak sıralanmıştır. Bu konular, yüksek seviyede önlem alınmasını ve dolayısıyla maliyetli yatırımları gerektiren şekilde belirlenmiştir. Bu alanların yanı sıra, Müktesebat, tüzel konuları da kapsamaktadır⁷⁷.

Bunlar:

- Aarhus Konvansiyonu,

⁷⁶ “Çevre”, <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/index.htm> (12.03.2013)

⁷⁷ Hasan Zuhuri Sarıkaya, “AB Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, **SKKD**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2004, s.4

- Çevre Konusundaki Bilgilere Ulaşım Direktifi,
- Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi,
- Raporlama Direktifi,
- LIFE Tüzüğü,
- Avrupa Çevre Ajansı

AB Müktesebatı ile uyum sağlanması, önemli yatırımlar gerektirmektedir. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, iyi donanımlı ve güçlü bir yönetim, çevre müktesebatının uygulanması ve yürütülmesi açısından çok önemlidir. AB Çevre Mevzuatı, müzakere sürecinin en zorlu bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Öyle ki, aday ülkelere, büyük yatırım gerektiren yönergeler için sınırlı sayıda geçiş süresi tanınmıştır. Mevzuatın, uygulanması yönünde gerekli maliyetin tedarik edilebilmesi amacıyla çok kısa vadelere yayılan geçiş süreleri verilmiştir. Yeni üye ülkelerin, çevre alanında gerçekleştirmeyi öngördüğü yatırım maliyetleri, adaylık süreci çerçevesinde her alana ilişkin olarak hazırlanan “etki değerlendirme raporları”na dayanmaktadır. Bu raporların amacı, çevre alanına yönelik öngörülen proje ve yatırımların ekonomiye yansımalarını ortaya koymak, çevre ve insan sağlığını olumlu yönde etkilemek açısından elverişli koşullarına dikkat çekmektir.

Avrupa Komisyonu, çevre yasa taslağını hazırlama yetkisine sahip olan tek kurumdur. Ayrıca, uluslararası çevre anlaşmalarının müzakerelerinde AB’yi temsil eder. Avrupa Komisyonu, ulusal düzeyde alınan herhangi bir uygulama ve yürürlüğe koyma eylemine ek olarak, “anlaşmaların koruyucusu” rolünü yerine getirmektedir. AB Antlaşması (Maastricht)’nın, 211.Madde’sinin giriş cümlesine göre, Komisyon, kurumlar uyarınca “yasal önlemlerin” ve Antlaşmanın hükümlerinin uygulanmasını sağlamalıdır. Bu işlevi yerine getirirken, Komisyon ihlâl prosedürleri açabilir⁷⁸. Buna göre, Komisyon, Adalet Divanı ile birlikte AB hukukunun tüm üye devletlerde uygun bir biçimde uygulandığından emin olmak ister. Şayet, bir üye ülkede AB hukukunun uygulanmadığı ortaya çıkarsa, bu ülkenin hukukî yükümlülüklerini de yerine getirmediği kabul edilir. Komisyon, durumu düzeltmek için hareket eder. Öncelikle, ihlâl prosedürü adı verilen süreci başlatır. Ardından, söz konusu devlete AB hukukunun neden ihlâl edildiği sonucuna varıldığına dair açıklama yapar ve detaylı bir cevap almak üzere belirli bir süre tanır. Eğer, bu süreç ile yanlış durum düzeltilemezse, Komisyon, durumu ceza yetkisi bulunan Adalet Divanı’na teslim eder. Mahkemenin kararları da, üye devletler ve AB Kurumları üzerinde bağlayıcı etkiye sahip olur⁷⁹. Bununla birlikte, Adalet Divanı tarafından üye ülke aleyhine karar çıkması durumunda

⁷⁸ “İhlâl Prosedürleri”

<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm>, (12.03.2013)

⁷⁹ “Hakimler”, <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/judges.htm>, (12.03.2013)

dahi, kararın sonuçları takip edilemeyebilmektedir. Bunun sebebi, Komisyonun tek başına üye ülke makamlarını “izleme ve denetleme” sorumluluğunun bulunmamasıdır. Komisyon, genel olarak üye ülkelerin kendi bünyelerindeki izleme süreçlerine bakmak zorundadır. Bu bağlamda, “katılım ilkesi”nin önemini, üye ülkeler kadar Türkiye açısından da artırmaktadır⁸⁰.

Komisyon, AB Çevre Mevzuatı'nın üye ülkelerde etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, siyasal sürece mümkün olduğu kadar sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler gibi çevre sektörü içerisinde yer alan çeşitli aktörlerin katılımını teşvik etmektedir. Böylece, Komisyon tarafından, bu aktörlere mevzuatın üye ülkelerde hangi koşullarda uygulandığının takip edilmesi sağlanmaktadır. Sonraki süreçte de, çevre için yapılan düzenlemeler konusunda üye ülkelerce yaptırım önlemlerinin ortaya koyulması ve bunların “kamuoyuna” duyurularak bu izlemenin kamuoyu tarafından yerine getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan, kamuoylarının çevresel bilgiye erişimi önemlidir. Bunun sağlanmaması durumunda, çevrenin korunması konusundaki etkinliklere kamuoyunun katılımı güçleşecektir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin de 2003'te katıldığı, temel görevi çevresel bilgi temin etmek olan Avrupa Çevre Ajansı 1993 yılında Kopenhag'da kurulmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'yi de yakından ilgilendiren çevre kanunlarının uygulanması ve yürütülmesi için Avrupa Birliği Ağı (IMPEL) kurulmuştur.⁸¹

Mevzuata yeniden dönecek olursa, AB Çevre Politikalarına uyum konusunda önemli bir diğer konu da kurumsal yapıdır. Aday ülkelerin, çevre yönetimleriyle ilgili olarak kurumsal yapıları yetersiz bulunmaktadır. Bu nedenle, aday ülkelerin, çevre bakanlıklarını yeniden yapılandırmaları ve çevresel konular üzerine çalışan kurumların bir arada işleyişinin sağlanması beklenmektedir⁸².

Bir diğer dikkat çekilen konu da, Çevresel Sorumluluk (Environmental Liability) anlamında, Topluluk genelinde geçerli olan bir düzenlemenin yokluğudur. Bu durum, üye ülkeler arasında eşit olmayan rekabet ortamı oluşmasına neden olmuştur. Bu sebeple, çevresel sorumluluğa ilişkin mevcut olan bu boşluğun doldurulması amacıyla, 21 Nisan 2004 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin Çevresel Zararların Önlenmesi ve Giderilmesine İlişkin Çevresel Sorumluluk Yönergesi kabul edilmiştir.

⁸⁰Feza Sencer Çörtoğlu, “Müzakere Sınavının Gerçek Başlangıcı Çevre Başlığı”, **Bölgesel Çevre Merkezi (REC)**, 1 Nisan 2010, s. 1

⁸¹“IMPEL”, [http://impel.eu/about/\(06.06.2013\)](http://impel.eu/about/(06.06.2013))

⁸² Çörtoğlu, s.1

2.2.1. 2009 Avrupa Birliği Çevre Politikası Değerlendirmesi

2009 yılına ait, Avrupa Birliği Çevre Politikasının Gözden Geçirilmesine İlişkin Raporu, 10 Ağustos 2010 tarihinde yayımlanmıştır. Bu rapor, bir önceki yılın çevre politikası alanında üye devletlerde yaşanan gelişmelere ve genel olarak, Birliğin çevre konusundaki eğilimlerine ışık tutmaktadır. Ayrıca, Rapor 6. Çevre Eylem Planı kapsamındaki dört öncelik alanına ilişkin gelişmeleri detaylandırmaktadır. Buna göre, iklim değişikliğinin önüne geçmek için gerçekleştirilen çabalar pekiştirilmiş ve iklim ve enerji paketi de kabul edilmiştir. Doğa ve biyoçeşitlilik alanında, AB’de ve dünyada endişe verici bir durum hâkimdir. Biyoçeşitliliğin, etkin şekilde korunması için uluslararası düzeyde gerekli önlemlerin alınması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda, AB 2009 yılında “Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetlerine İlişkin Hükümetlerarası Bilim Politikası Platformu”nun (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity&Ecosystem Services) kurulmasına destek vermiştir. Sağlık ve Çevre konusunda ise AB, REACH (Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması) ve Su Çerçeve Yönergesi gibi düzenlemeler ile insan sağlığına ve çevreye ilişkin tehditleri sınırlama yoluna gitmiştir. Diğer bir alan olan, atık ve doğal kaynaklar hususunda, AB’deki mevcut tüketim ve üretim yöntemlerinin doğal kaynakların yok olmasına neden olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine, Avrupa Birliği kapsamında daha sürdürülebilir üretim ve tüketim ve daha iyi bir atık yönetimi için Avrupa Komisyonu tarafından forum başlatılmıştır⁸³. 2010 yılına ilişkin, önemli konulara da işaret eden Rapora göre, üye devletler düşük karbon ve kaynak etkin ekonomilere ulaşmak amacıyla iyileşme planlarına çevreci girişimler de eklemişlerdir.

2.2.2. Çevre Vergileri

Topluluk bütününde, dengeli ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması ise çeşitli ekonomi ve maliye politikası araçlarının kullanılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, vergi konusuna da değinmek faydalı olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma koşullarının sağlanması bağlamında, Avrupa Birliği ülkelerinin, ekonomik ve mali araçlarını çevre politikası alanında uygulamaları son yıllarda önemi gittikçe artan “Ekolojik Vergi Reformu” yaklaşımını da gündeme taşımıştır⁸⁴. Bu yaklaşım ile birçok üye ülke, sermaye ve işgücü üzerindeki vergileri çevreye zararlı ekonomik faaliyetler üzerine kaydırmıştır. Bu sayede, ülkeler hem çevreyi koruma amacıyla çevreye zararlı faaliyet oranının azaltılmasını sağlarken, hem de ekonomik

⁸³ “Çevre: Politika Değerlendirmesi”,

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1047&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, (14.03.2013)

⁸⁴ Emrah Ferhatoğlu, “AB Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 130, 2003, s. 3

büyümenin önünde engel olarak görülen işgücü ve sermaye üzerindeki vergileri azaltarak ekonomik büyümeyi teşvik etmeye çalışmışlardır.

Söz konusu vergilendirme yaklaşımında, “yönlendirici-denetleyici” nitelik ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, çevreye zararlı ekonomik faaliyetler üzerine vergi konulması ile bu faaliyetler üzerindeki devlet yardımlarının kaldırılması şeklinde uygulanabilmektedir⁸⁵. Bu bağlamda, son zamanlarda Avrupa Birliği ülkelerinde Toplam Çevre Vergisi hâsılâtının toplam vergi gelirleri ve GSMH içerisindeki önemi artmıştır. Yine de, Avrupa Birliği’nin çevre politikası alanında ekonomik ve mali araçların kullanılması anlamında bu denli ilerlemesine karşılık, Türkiye’de bu araçların kullanımının sınırlı kaldığı görülmektedir. Öyle ki, Türkiye’de çevre vergisi olarak kabul edilebilecek vergiler Akaryakıt Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Çevre Temizlik Vergisi ve Taşıtlar Alım Vergisidir. Ancak görülen o ki, bu vergilerin ilk planda mali amaçlarla uygulamaya konulması ve gelirlerinin çok az bir kısmının çevreyi korumak maksadıyla kullanılması, bu vergilerin “yönlendirici-denetleyici” niteliklerinin Avrupa Birliği ülkelerindekine benzer biçimde ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Bunun haricinde, dolaylı olarak çevreye olumlu katkısı olduğu düşünülen motorlu taşıtlar vergisi ve akaryakıt tüketim vergisi ile taşıtlar alım vergisi çevre vergileri grubuna dâhil edilebilecek vergiler olarak görülebilmektedir.

Bu veriler doğrultusunda, AB Çevre Mevzuatı’nın dünyanın en gelişmiş standartlarına sahip yasal düzenlemelerinden birisi olduğu görülebilir. Mevzuat, genel olarak yerine getirilmesi gereken standartları ve takip edilecek süreçleri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ele aldığı konulardan biri olan sürdürülebilir kalkınma politikası da incelenmelidir.

2.3. Avrupa Birliği Çevre Politikası Kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, AB Çevre Politikası’nın alt başlıklarından biridir⁸⁶. Bu amaçla, bakış açısını bu çerçeve kapsamında değerlendireceğiz.

Çevre konusunun, diğer AB politikalarının tanımını ve uygulamaları içine dâhil edilmesi ve bu politikalarla ilişkilendirilmesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için temel bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu prensip, Maastricht Antlaşması ve 1998 Cardiff Zirvesi’nde kabul edilmiştir ve çevre konularının bütünleşmesi için Birlik düzeyinde, ortak eylem çalışmalarının temelini oluşturmaktadır.⁸⁷ Buradan yola çıkıp, düzgün bir taslak oluşturabilmek amacıyla, bir strateji hazırlamışlardır.

⁸⁵ Düriye Toprak, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 4, 2006, s.166

⁸⁶ “Politikalar”, http://ec.europa.eu/environment/policies_en.htm, (14.03.2013)

⁸⁷ “Sürdürülebilir Kalkınma”,

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/index_en.htm, (14.03.2013)

2.3.1. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi

Avrupa Birliği liderleri, 2001 yılında, Göteborg'daki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Komisyonun önerisiyle AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (SDS)'ni başlatmıştır⁸⁸. Buna göre, dört önceliğe odaklanılması kararlaştırılmıştır⁸⁹:

- İklim değişiminin sınırlandırılması ve temiz enerji kullanımının artırılması;
- Halk sağlığına yönelik tehditlerin ele alınması;
- Doğal kaynakların daha sorumlu biçimde yönetilmesi;
- Ulaştırma sisteminin ve arazi kullanımının iyileştirilmesi.

Ayrıca, politikaların belirlenmesi ile ilgili olarak, AB'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikalarının karşılıklı şekilde birbirlerini güçlendirmelerini sağlayan yeni bir yaklaşım benimsenmesi çağrısı yapılmıştır. Bu amaçla, önemli bir araçtan yararlanılmıştır: Avrupa Birliği, Komisyonun her yeni politika önerisini bir "etki değerlendirme" usulü çerçevesinde sunma yükümlülüğü ortaya konmuştur.

Daha sonra, 15-16 Haziran 2006 tarihindeki Avrupa Konseyi'nde, devlet ve hükümet başkanları, genişlemiş bir AB'nin, yeni sorunların ortaya çıkışıyla mücadelesini devam ettirebilmesi için iddialı ve kapsamlı bir stratejinin güncellenmesini kabul etmiştir. İklim değişikliği ve enerji politikasıyla da yakından ilgili olarak, yeniden düzenlenen planda, eğitimin, araştırmanın ve yerel finansmanın sürdürülebilir üretim ve tüketim düzeninin sağlıklı olarak gerçekleşmesinde ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, anahtar hedefler olarak: çevre koruması; sosyal eşitlik ve uyum; ekonomik refah; ulusal sorumlulukların karşılanması vurgulanmıştır. Politik yol gösterici ilkeler de: temel hakların geliştirilmesi ve korunması, kuşakiçi ve kuşaklararası eşitlik, açık ve demokratik toplum, vatandaşların katılımı, politika uyumu ve yönetimi, politika bütünleştirilmesi, mevcut en iyi bilgi birikiminin kullanılması, ihtiyatlılık ilkesi ve kirletenlere ödeme yaptırılması olarak belirlenmiştir⁹⁰.

Yenilenen strateji, AB'nin daha etkili sürdürülebilir kalkınma zorluklarını nasıl karşılayacağı ve uzun ömürlü taahhütlerini nasıl yerine getirebileceği ile ilgili tutarlı bir plan ortaya koymaktadır. Ayrıca, küresel sürdürülebilir kalkınma üzerinde önemli bir etkisi olan, hızla gelişen ülkeleri içeren AB dışındaki ortakları ile çalışmalarını güçlendirmenin önemini hatırlatmaktadır.

⁸⁸ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, **Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi**, Brüksel, 26 Haziran 2006, s.3

⁸⁹ "AB Stratejisi 2001",

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/01/710&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en/>, (14.03.2013)

⁸⁵ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, s.3

2.3.2. Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi Taslağı

2006 yılında kabul edilen Stratejinin genel hedefi, 2013'a kadarki dönem için çevrenin korunmasına dayalı yedi alanı kapsamaktaydı. Bunlar:

- İklim değişikliği ve temiz enerji
- Sürdürülebilir taşıma
- Sürdürülebilir tüketim ve üretim
- Doğal kaynakların korunması ve yönetimi
- Kamu sağlığı
- Sosyal içerme, nüfus ve göç
- Küresel yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma sorunlarıdır⁹¹.

Bu alanlarla ilgili politikaların, geliştirilmesi konusunda çalışmalar devam ederken, bunların hayata geçirilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Öyle ki, 2009 yılında Komisyon, enerji tasarruflu etiketli ürünlerin (örneğin çamaşır makineleri), kullanımını da içeren çevre dostu ürünlerin teşvikini öngören bir önlemler/standartlar paketi hazırlamıştır.

Temmuz 2009 tarihinde, AB Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi İncelemesi ortaya konmuştur. Buna göre, sürdürülebilir kalkınma eyleminin başlıca AB politikası alanlarına dâhil edilmesi için gösterilen ciddi çabalara rağmen, sürdürülemez trendler devam etmektedir. AB de bu açıdan, çabalarını yoğunlaştırma ihtiyacını duymaktadır. Bu sebeple, gelecek dönem için gerekli görülen odak noktalarının altı çizilmiştir. Bunlar: düşük karbonlu ve düşük girdili ekonomiye daha hızlı geçiş yapılmasına katkıda bulunmak, doğal kaynakların korunmasına yönelik çevresel çabaları yoğunlaştırmak, sosyal içermeyi teşvik etmek, uluslararası boyutu güçlendirmek olarak belirlenmiştir.

Bu göstergelerin yorumlanması önemlidir. Bu yüzden mevcut sürdürülebilir kalkınma göstergeleri raporuna bakmak gerekir.

2.3.3. Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi

Çevre istatistikleri; su, atıksu, katı atık, hava emisyonu, hava kalitesi, biyoçeşitlilik, çevresel harcama, çevresel istihdam, iklim istatistikleri, toprak kirliliği istatistikleri, deniz kirliliği istatistikleri, gürültü istatistikleri ile sürdürülebilir kalkınma göstergelerini kapsamaktadır. Bunlardan, sürdürülebilir kalkınma göstergeleri de, sürdürülebilirlik konusunda ne kadar ilerleme kaydedildiğini, hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını ölçmeye yarayan göstergelerdir.

Gösterge şekillerinin belirttiği tanımlar şu şekilde yorumlanmaktadır: Güneş,

⁹¹ "Taslak", http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=S&anahtar=&sayfa=2&id=1237 (14.03.2013)

hedeflenen yolda olumlu bir değişikliğin yaşandığını ifade etmek için kullanılmıştır. Parçalı bulut, hedefin kısmen iyiye varan bir değişim gösterdiği belirtilmektedir. Bulut ile tanımlananda, söz konusu hedefe yönelik olarak kısmen olumsuz bir değişimin yaşandığı söylenmektedir. Şimşekle ifade edilen şekil ise, hedefin başarıya ulaşamadığını ifade etmektedir. Son olarak, iki nokta üst üste ile belirtilen, yeterli bir verinin bulunmadığını göstermek için konulmuştur. Avrupa Birliği'nin genişleme süreciyle, sürdürülebilir kalkınmasını sağlama konusunda zorluk yaşadığı söylenebilir. Yine de, Birliğin ortak bir politikayla hareket etmek konusunda girişimleri kayda deęerdir⁹².

Hedeflerin, gelecek süreçte daha net ortaya konması için ayrıca genel bir çerçeve daha belirlenmiştir. AB 2020 Stratejisi ismiyle anılan değerlendirme ele alınmıştır.

2.3.4. Avrupa Birliği 2020 Stratejisi

Sürdürülebilir kalkınma ile de yakından ilgili olarak, AB'nin yeni ekonomik stratejisini ve 2020 yılı için ekonomik hedeflerini belirleyen AB 2020 Stratejisi⁹³ hazırlanmıştır. Buna göre, akıllı, yeşil ve kapsayıcı büyüme için "Avrupa Stratejisi" Raporu, Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso tarafından 3 Mart 2010 tarihinde açıklanmıştır.

Strateji, küreselleşme, iklim değişikliği gibi hızlı gelişmeler ve Avrupa'da nüfusun yaşlanması gibi sıkıntıların Avrupa Birliği üzerinde yarattığı etkileri dikkate alarak, AB'nin 21. Yüzyıl'da bir sosyal pazar ekonomisi olarak rolünü belirlemektedir. 2020 Stratejisi, AB'nin yaşanan ekonomik krizden daha güçlü çıkması, AB içerisindeki yapısal sorunlara çözüm bulmasını öngörmektedir. Ayrıca, küresel alanda rekabetçi olabilmesi için yüksek seviyede istihdam sağlayan, verimli ve sosyal uyumu yüksek akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomi haline gelmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu nedenle, AB 2020 Stratejisi, öngörülerin hayata geçirilmesi için üç öncelik belirlemiştir: Akıllı büyüme (bilgi ve yenilik bazlı bir ekonomi); Sürdürülebilir büyüme (kaynaklarını verimli kullanan, yeşil ve daha rekabetçi bir ekonomi); Kapsayıcı büyüme (yüksek istihdam sağlayarak, sosyal ve bölgesel uyumu destekleyen bir ekonomi)⁹⁴. Bu önceliklerde "Sürdürülebilir Büyüme" için öngördüğü hedefler iki alanda yoğunlařmıřtır⁹⁵:

1. İklim, Enerji ve Hareketlilik: "Kaynakları verimli kullanan Avrupa" (Resource-

⁹² "Göstergeler", http://ec.europa.eu/sustainable/welcome/index_en.htm, (17.03.2013)

⁹³ "AB 2020 Stratejisi'nin yönetiminden AB Konseyi sorumlu olacaktır; AB Komisyonu ise hedefler konusunda yapılan ilerlemeleri değerlendirmek, uygulanacak politikalar konusunda görüş alış-verişini sağlamak görevlerini yerine getirecektir." Gamze Erdem Türkeli, **AB 2020 Stratejisi**, TÜSİAD, Nisan 2010, s.1

⁹⁴ EuropeanCommission, "Europe 2020", Brussels, 2010, s. 8

⁹⁵ Avrupa Toplulukları Komisyonu, **Geleceğin "AB 2020" Stratejisine İlişkin İstişare**, Brüksel, 2009, s.4

efficient Europe) girişimi ile ekonomik büyüme için karbon kaynakları yerine yenilenebilir kaynaklar kullanılması teşvik edilecek, ulaşım sektörü yenilenecek, enerji verimliliği sağlanacak.

2. **Rekabetçilik:** “Küreselleşme çağı için sanayi politikası” (An industrial policy for the globalisation era) girişimi ile özellikle KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler)’ler için iş ortamı iyileştirilerek, küresel alanda rekabet edebilmek için güçlü ve sürdürülebilir bir sanayi tabanı oluşması desteklenecek.

AB’nin oluşturmakta olduğu 2020 stratejisi, Türkiye için de önemli bir müzakere çerçevesi olarak görülebilir. İlerleyen dönemde stratejinin başarılı olup olmayacağı, dünyadaki gelişmelere göre şekillenecektir.

2.4 Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Diğer Politika Alanlarıyla İlişkisi

AB Çevre Politikası, AB'nin tarım, ulaştırma, enerji, sanayi, turizm, ticaret, iç pazar, araştırma gibi neredeyse diğer bütün sektörleri ile ilişki içerisindedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma politikalarını diğer tüm AB politikalarıyla bütünleştirme hedefindedir. Bu bağlamda öne çıkan iki sektöre değineceğiz.

2.4.1 KOBİ’ler ve Sürdürülebilir Kalkınma

KOBİ’ler, büyüme ve istihdam yaratma konusunda ekonominin temel direği olarak görülmektedir. 1992’de imzalanan, AB’nin kurucu anlaşması Maastricht Anlaşması’nın 157. maddesindeki, “Birlik ve üye ülkeler, Birlik sanayinin rekabet gücü kazanması için gerekli koşulları sağlayacaklardır” ifadesi, AB’nin KOBİ(Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler) politikasının yasal dayanağını oluşturmaktadır. KOBİ’lerin, esnek ve dinamik yapıları değişen piyasa koşullarına kolayca uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Avrupa’da, tüm AB işletmelerinin %99,8’ini KOBİ’ler oluşturmaktadır⁹⁶.

Önemi bu açıdan oldukça hissedilen KOBİ’ler, günümüzde çevreye uyum süreciyle birlikte yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Küresel ısınma, iklim değişikliği, enerji kaynaklarında yaşanan kıtlıklar gibi günümüze ait endişeler KOBİ’lerin faaliyetlerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Sorunlara yönelik girişimler ortaya konmuştur. Komisyon tarafından oluşturulan öncelikler arasında, KOBİ’lere özgü eko-verimli faaliyetler, potansiyel pazarlar ve finansman imkânları hakkında tavsiyelerde bulunan bir çevre ağı, enerji verimliliği uzmanlarının finanse edilmesi ve eko-yenilikçi ürünlerle pazara girişi hedefleyen

⁹⁶ TEPAV, **AB Mevzuatının KOBİ 'lere İlişkin Başlıkları ve İlgili Kuruluşlar**, Ankara, Kasım 2005, s.2

KOBİ'lere yönelik yeni destek mekanizmaları yer almaktadır⁹⁷.

Bunun yanı sıra, çevresel zorlukları ticari fırsatlara çevirmek için yapılacaklar ortaya konmuştur. Buna göre:

Maliyetleri ve çevresel etkiyi azaltmak,

Enerji verimliliğini arttırmak: KOBİ'ler düşük maliyetli çözümleri tercih ederler. Örneğin, basit temiz teknoloji, kapalı sistemler (su ve atık dönüşümü) veya düşük enerjili ampüller gibi basit çözümler. Diğer taraftan, orta ve büyük ölçekli işletmeler ile çevreye etkisi bulunan şirketler için de sertifikalandırılmış Çevresel Yönetim Sistemleri (EMS) daha çekici çözümler olarak değerlendirilmektedir. Bunlarla birlikte, yeşille uyum için eğitim esastır.

Ekopiyasa/Eko-sanayide işletme fırsatlarının meydana getirilmesi: KOBİ'lerin ekosanayiye girmelerinin önündeki asıl zorluklar olarak, uzmanlık eksikliği, yeni ürünlerin uzun süren onayı ve tüketici taleplerinin eksikliği gösterilmektedir. KOBİ'lerin eko ürünlerin pazarlanması, çevre dostu ürünlerin daha kolay sertifikalandırılması için desteğe de ihtiyacı vardır.⁹⁸

Komasyon, KOBİ'lerin karşılaştıkları çevresel zorlukları ekonomik fırsatlara çevirme amacıyla Avrupa Girişimcilik Ağı'na bağlı çevre ve enerji verimliliği uzmanlardan oluşan bir ağ da oluşturmuştur. Bu ağ, KOBİ'lere yerinde çevre hizmetleri sunacak ve Çevresel Hizmet Sağlayıcıları ile yerel işbirliği kuracaktır. Türkiye de, bu ağa üyedir⁹⁹.

2.4.2 Çevre ve Sürdürülebilir Turizm

Avrupa Birliği'nin, Beşinci Çevresel Eylem Planı, turizm sektörünü, çevreyi etkileyen potansiyel bir tehdit olarak tanımlamıştır. Avrupa Birliği'nin, turizmi destekleyici, çevre ile ilgili üç temel eylem maddesi bulunmaktadır¹⁰⁰:

- Özellikle, kıyı ve dağlık alanlarda kitlesel turizm idare ve planlamasının daha iyi yapılması ve geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir turizm, gelişiminin ve değişik turizm ürün ve aktivitelerinin diğer bölgelerde sunumu,
- Çevresel kaygı ve sorumluluk bilinci ile turist davranışlarının değiştirilmesi ve bu

⁹⁷ “Çevre ve İşletme”, http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm, (17.03.2013)

⁹⁸ “Çevre ve İşletme”, http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm, (17.03.2013)

⁹⁹ “Avrupa Politikaları”, http://www.technology-market.eu/profiles/Profiles/10_TR_98OF_3JQJ.html, (17.03.2013)

¹⁰⁰ “Sürdürülebilir Turizm”, http://europa.eu/legislation_summaries/environment/sustainable_development/110132_en.htm, (18.03.2013)

konuda ziyaretçi bilincinin artırılması.

Uygulamada, turizm sektörü içinde, Avrupa Birliği Yapısal Fonları tarafından finansal destek almayı isteyenlerin, öncelikle mutlaka sahip olduğu projenin çevreyi dikkate alıcı önlemler içerdiğini göstermesi gerektiği, Avrupa Birliği bünyesinde önemle dile getirilmektedir. Bununla birlikte, mevcut Avrupa Birliği yasal prosedürü gereği, ister özel sektör ister kamu sektörü projesi olsun bir turizm gelişim projesi yapılmadan önce mutlaka projenin çevresel etki değerlendirmesi yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Birlik ayrıca, çevresel eylemlerin desteklenmesi için çeşitli destekleme fonları geliştirmiştir. Örneğin, LIFE isimli hibe programı kirlenme nedeniyle tehdit edilen doğal habitatın korunmasını amaçlamaktadır. LIFE projesi bunun yanı sıra, sürdürülebilir turizmin gelişmesini sağlamak için, yerel ve geleneksel tabiat ve çevrenin korunması, çevre korunmasında yeni turizm konsept ve projeleri gibi konuları da kapsamaktadır¹⁰¹.

Çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularında, Birliğin yaklaşımlarına değindikten sonra, bölgesel politikalarına, yapısal fonlarına ve aday ülkelere yönelik uyum fonlarına da bakmak, konunun bütün olarak anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2.5. Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Aday Ünelere Yönelik Yapısal Uyum Fonları

Avrupa Birliği'nde, kalkınmaya ilişkin olarak belirlenen üç ayrı zaman diliminden söz etmek mümkündür. Buna göre, 1970'lerden sonra artarak gelişen ve bölgesel politikanın temellerinin ortaya konduğu 1957-2000 yılları arası ilk dönem, bölgesel politika konusunda yeni yaklaşımların geliştirildiği, reform dönemi olarak da bilinen, 2000-2006 yılları arası ikinci dönem ve son olarak da daha çok bölgesel politikaların günümüzdeki ve 2013'e kadar olan yapısının oluşturulduğu yeni dönem olarak adlandırılan 2007-2013 yılları arası üçüncü dönem olarak sınıflandırılmıştır.

2.5.1. Birinci Dönem (1957-2000)

1957-2000 arasını kapsayan bu ilk süreçte, ortaya çıkan ihtiyaçlar sonucunda alınan önlemler ve geleceğe yönelik öngörüler ile Birliğin Bölgesel Politikası'nın temelleri oluşturulmuştur. Bu dönemde, meydana getirilen bölgesel politikaların temeli, Avrupa Topluluğu'nu kuran antlaşmalara dayanmaktadır. Bu dönem içerisinde, 1970'lere kadar Topluluk bölgesel politikayla ilgili olarak çok fazla girişimde bulunmamıştır. 1970'lerde, bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri kişi başı GSYİH oranı olarak yaklaşık üç katlık bir farkla ifade edilmekteydi. Bu nedenle, özellikle bu dönemde yoğun göçler yaşanmıştır. Böylece,

¹⁰¹ Görkem Karakuş, **Avrupa Birliği Turizm Politikası**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, s. 22

1975'te ilk kez bölge kavramı Avrupa'da bölgesel planlama anlamında değerlendirilmeye başlanmıştır¹⁰².

Tek Avrupa Senedi ile, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, "Yapısal Fonlar" adı altında bir araya getirilmişlerdir. Bu sayede, çevre ve Trans Avrupa Ağları (TENs) gibi üye ülkelerin planlama ile ilgili olan tutumları üzerinde belirgin etkileri olan politikalar topluluk düzeyinde benimsenerek farklı koşul ve uygulamaların önüne geçilmek istenmiştir.

İlk olarak, 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)'nin esas hedefi, ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyi açısından AB'nin standartlarının gerisinde kalan bölgelerin kalkınmasına yardımcı olmaktır. Avrupa Sosyal Fonu (ESF), 1960 yılında faaliyete geçmiş ve amacını istihdamı artırmak, çalışma şartlarını iyileştirmek, işçilerin meslek eğitimlerini sağlamak, hayat standartlarını yükseltmek olarak belirlemiştir. ESF'nin temel hedefiyse, ortak pazar içinde istihdam olanaklarının iyileştirilmesi ve böylece işçilerin mesleki ve Birlik içindeki hareketliliklerinin artırılmasını sağlamaktır¹⁰³. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin yapısal fonlar kapsamında bulunmayan başka önemli fonlar da vardır. Bunlar:

- 1) Uyum Fonu (The Cohesion Fund)
- 2) Avrupa Yatırım Bankası Fonları (The European Investment Bank - EIB)
- 3) Diğer mevcut finansal araçlar.

Uyum Fonu, aynı zamanda Bütünleşme Fonu olarak da adlandırılmaktadır. Yapısal Fonlara katkı olarak, işlem yapmakta olan bu Fon için ilk kez 1993 yılı AB bütçesine ödenek konmuştur. Birliğin, GSMH ortalamasının %75'inin altındaki bölgeler yapısal fonlardan, %90'ının altında olan bölgeler ise bütünleşme fonlarından yararlanmaktadır. Avrupa Yatırım Bankası (AYB), AB kurumsal yapısı içinde özerk bir kurum niteliğinde oluşturulmuştur. Birliğin, dengeli bir kalkınma gerçekleştirmesini hedefleyen projelere destek olmaktadır¹⁰⁴.

2.5.2. İkinci Dönem (2000-2006)

Mart 2000'de, Lizbon Zirvesi'nde "Lizbon Stratejisi" adıyla onaylanan belge ile istihdamı, ekonomik reformları ve sosyal uyumu güçlendirmek şeklinde tanımlanabilecek stratejik amaçlar belirlenmiştir. Belgede, ayrıca AB'nin hedefinin, 2012'de, dünyanın en rekabetçi, dinamik ve bilgi odaklı ekonomisi olmak, daha iyi istihdam olanakları ile sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak ve daha geniş kapsamlı sosyal uyumu

¹⁰²Selenge Banu Akşahin, "Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumunu", **T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi**, 2008, s.37

¹⁰³Şerife Türcan Özşuca, "Avrupa Birliği Sosyal Politikası", <http://ab.calisma.gov.tr/>, (19.03.2013)

¹⁰⁴Yıldız, s.3

gerçekleştirmek olduğunun altı çizilmiştir. Buradan yola çıkarak, Lizbon Stratejisi'nin üç ana ilkesi belirlenmiştir: Ekonomik yenilenme, sosyal yenilenme ve çevresel boyut. Gündem 2000 ve Lizbon Stratejileri doğrultusunda, AB Bölgesel Politikası 2000-2006 döneminde yeniden biçimlendirilerek, ekonomik ve sosyal alanda daha uyumlu bir bütünleşme sağlamayı ve bölgelerarası farklılıkları gidermeyi, böylece Birlik içerisinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, “uyum” ve “dayanışma” ilkeleri, AB'nin bölgesel politikasının temelini oluşturduğu için, bu dönemdeki bölgesel politika, “Uyum Politikası” olarak da anılmaya başlamıştır¹⁰⁵.

Stratejilerinin yanı sıra, Avrupa Birliği'nin, sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirmek için yapısal fonlara ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Daha sonra ayrıntılı değineceğimiz, “yönetişim ilkesi” kapsamında da, sosyal dayanışma, uyum, çok kültürlülük gibi unsurların rol oynadığı “Bölgeler Politikası”, kalkınma hedefini gerçekleştirirken kimi finansal kaynaklardan yararlanmaktadır¹⁰⁶. Bunların adına “Yapısal Fonlar” denmektedir. Katılım öncesi, aday ülkeler mali yardımları kapsamında tahsis ettiği bu yapısal fonlar üç başlık altında toplanmaktaydı¹⁰⁷:

SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı), aday ülkelere yönelik tasarlanmış olan, tarım sektörünü ilgilendiren yapısal sorunların giderilmesini amaçlayan, bunu da tarımın modernizasyonu ve kırsal kalkınma hedefine katkı sağlayacak projeleri destekleyerek gerçekleştiren bir yapısal fondur.

ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)'dır. Yine aday ülkelerdeki altyapı eksikliklerini gidermek ve çevre ile ulaşım konularında Topluluğun standartlarına çıkarmak için kurulmuştur.

PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım) ise önceleri Polonya ve Macaristan için tasarlanan daha sonra Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilerek, buradaki aday ülkelerde yeniden yapılanmayı, özelleştirmeyi ve Pazar ekonomisinin oluşturulmasını hedef almıştır.

2007 yılından sonra Avrupa Birliği'nin finansal yardım programları, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) olarak tek çatı altında birleştirilmiştir.

Yapısal Fonlara İlişkin Tüzüğü (1260/99 sayılı Konsey Tüzüğü) 4. maddesi, fonların “Topluluk Girişimleri Programları”nın finansmanı ile “İnovatif Tedbirler ve Teknik

¹⁰⁵ Nihal Samsun Karabacak, “AB'nin 2007-2013 Dönem Bütçesi”, www.debud.org/Html/dergi/24/nihalk.pdf, (21.03.2013)

¹⁰⁶ Kerem Akdağ ve Fatih F.Yıldız, “AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması”, **Türktarım Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Dergisi**, Sayı 167, Ocak-Şubat 2006, s.4

¹⁰⁷ UlrikeHauer ve diğerleri, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı”, **Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu**, 13 Aralık 2007, s.16

Yardım”ların finansmanına da katkı sağlayacağını belirtmektedir. Belirtilen hedefler dâhilinde, fonlardan yararlanabilmek amacıyla üye devletlerin, bölgesel ve sektörel gelişme planları hazırlamaları gerekmektedir¹⁰⁸. Avrupa Komisyonu da, bu planları göz önünde bulundurarak, belli bir zaman dilimi için katkı sağlayabilecek teşvik ve öneriler ortaya koymaktadır. Birlik inisiyatiflerinin başında yer alan Topluluk Girişimleri, dört ana başlıkta toplanmaktadır¹⁰⁹:

Interreg III: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER) kapsamında, Avrupa Birliği bölgeleri arasındaki işbirliğini geliştirme amacıyla başlatılmış, 2000-2006 yıllarını kapsayan, 4,875 milyon € bütçesi olan ve hibe yardımlarından oluşan bir araçtır. Uygulanmaya ilk başladığında, Interreg girişiminin finansmanı KOBİ'lerin kalkınmasına, eğitim, kültürel değişim, sınır bölgelerdeki sağlık sorunları, çevrenin iyileştirilmesi, iletişim, ulaşım ve enerji ağlarının geliştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, esas olarak, ulusal sınırların dengeli kalkınmaya ve Avrupa topraklarındaki bütünleşmeye engel oluşturmamasıdır. Interreg, içinde bulunduğu üçüncü aşamada, sınır ötesi, ulus ötesi ve bölgelerarası işbirliğini güçlendirip söz konusu coğrafyanın dengeli kalkınmasına katkıda bulunarak AB içinde ekonomik ve sosyal uyumu sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, merkeze uzak bölgeler, AB'nin dış sınırlarındaki bölgeler ve aday ülkelerle işbirliğini geliştirmeye ayrıca önem verilmektedir¹¹⁰.

Leader: Asıl amacı, kırsal kalkınmayı destekleyen hedefleri bütünleştirmektir. Aynı zamanda, Hedef 1'e katkıda bulunmaktadır. Leader kapsamında kırsal alanlarda çalışan işgücünün desteklenmesi, yenilikçi faaliyetlerin geliştirilmesi gibi alanlarda yerel düzeyde oluşturulan projelere destek sağlanmaktadır. Finansman kaynağı, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu olarak belirlenmiştir.

Equal: Avrupa, istihdam stratejisinin ve ulusal eylem planlarının uygulanması çerçevesinde, emek piyasasında dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliğin tüm biçimlerine karşı mücadele etmenin yeni yollarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşımlar bağlamında, geliştirilen uluslar-ötesi işbirliğini öngören projelere Avrupa Sosyal Fonu tarafından finansman sağlanmaktadır.

Urban: Sürdürülebilir kentsel kalkınma perspektifiyle, AB üyesi ülke şehirlerinin ve komşu şehirlerin iyileştirilmesi amacına yönelik girişimlere bu çerçevede finansman sağlanmaktadır. Bu girişimin finansman kaynağı da, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu olarak

¹⁰⁸ Erol Ohtamış, “Avrupa Birliği Sınır Ötesi İşbirliği Programları”, Ankara, **DPT Yayınları**, No:2772, Temmuz 2008, s.14

¹⁰⁹ “Türkiye-AB Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları”, **Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü**, Ankara, Şubat 2005, s.6

¹¹⁰ “AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türk Firmalarının Katılımına Açılan Programlar”, <http://www.ostim.org.tr/BilgiMerkezi.aspx?Kat=67&AKat=72&MakaleID=163>, (24.03.2013)

belirlenmiştir.

2.5.3. Üçüncü Dönem (2007-2013)

Üçüncü dönemde, Topluluk Lizbon Programı ve Ekonomik ve Sosyal Uyum'a İlişkin 3. Rapor ışığında hazırlanan Topluluk Strateji Rehberi 6 Ekim 2006 tarihli Konsey Kararı ile kabul edilmiştir. 2007'den sonra başlayacak olan yeni Uyum Politikasının çok önemli bir parçası olan ve 2007-2013 arasında Uyum Politikasının ana hatlarının belirlendiği bu belgede, iki temel hedef belirlenmiştir: Birinci hedef, Topluluk politikaları ile ulusal ve bölgesel gelişim programlarını birleştirmek ve böylece Uyum Politikasının stratejik boyutunu güçlendirmektir. İkinci hedefte ise Komisyon, üye devletler ile bölgeler arasındaki ortaklığı güçlendirerek, Komisyon, üyeler ve Parlamento arasındaki yetki-sorumluluk dağılımını daha net tanımlayacak ve dolayısıyla Uyum Politikasının bu paydaşlar tarafından daha çok sahiplenilmesini sağlayacaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için, 2006/702/EC sayılı ve 6 Ekim 2006 tarihli “İşbirliği Konusunda Topluluk Strateji Rehberi” başlıklı Konsey Kararı (Official Journal 291 of 21.10.2006) ile stratejik başlıklar sıralanmıştır. Bunlar: “Ulaşım altyapısının geliştirilmesi; çevre koruma ve kalkınma arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi; mevcut enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltarak, yenilenebilir enerjinin kullanılması; araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin artırılması; işgücü pazarının esnekliğinin sağlanması; kırsal alanların ekonomik çeşitliliğinin artırılması; kentler arasındaki farklılıkların azaltılması; sınır ötesi ve bölgelerarası işbirliğinin geliştirilmesidir¹¹¹.

Bu dönemde yapılan en önemli reform, 2007 yılına kadar işleyiş ve işlevlerinde değişikliklere uğrayan yapısal fonların faaliyetlerinin giderek birbirini tamamlayan ve bütünleyen bir yapıya kavuşturulmuş olmasıdır. Örnek vermek gerekirse, daha önce de belirttiğimiz gibi Katılım Öncesi Mali Araçlar, tek bir çatı altında toplanarak IPA adını almıştır .

2.6. Avrupa Birliği'nin Yeni Dönemdeki Sürdürülebilir Kalkınma Girişimleri (Jessica, Jasper, Jeremie)

Son yapısal süreç olarak belirtilen 2007-2013 döneminde, yapısal fonların ve Uyum Fonunun en etkin ve sürdürülebilir şekilde kullanımını sağlamak amacıyla, üç yeni Topluluk Girişimi oluşturulmuştur. Bunların Avrupa Komisyonu, Avrupa Yatırım Bankası (AYB), Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası ve Avrupa Bankası Konseyi (ABK)'nin işbirliğinde yürütülmesi planlanmıştır. Girişimlerden biri olan Jessica (Sürdürülebilir Yatırım

¹¹¹ T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, **Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı**, Ankara, Ekim 2007, s.14

İçin Ortak Avrupa Girişimi)'nin hedefi, kentsel alanlarda istihdamın, ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir yatırımların artırılmasıdır. Programın, Avrupa Komisyonu, AYB ve ABK'nin işbirliğinde yürütülmesi öngörülmüştür.¹¹² Böylece, kentlerde daha iyi ve daha fazla yatırım yapılabilmesi ve sağlıklı bir kentsel gelişmeyi desteklemek amacıyla Avrupa bankacılık ve finans çevreleri ile üye ülkeleri, bölgeleri ve kentleri birbirine yakınlaştırma sağlanacaktır.

Bir diğer girişim ise, Jasper (Avrupa Bölgelerindeki Projeleri Destekleme Konusunda Ortak Girişim)'dir. Bu programın amacı, ulaşım ve enerji altyapı projeleri, enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji projeleri gibi büyük ölçekli projelerde, üye devletlere teknik yardım ve uzman desteği sağlamaktır. AB tarafından desteklenen büyük projelere odaklanmış olan Jasper'ın, projelerin zamanında hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla, başından sonuna kadar yardım sağlaması düşünülmektedir. Son olarak, Avrupa Komisyonu, AYB ve Avrupa Yatırım Fonu'nun işbirliğinde yürütülecek olan Jeremie (Mikro ve Orta Ölçekli İşletmeler için Müşterek Kaynakları) girişimi üçüncü yeni atılım olarak, küçük ve orta ölçekli işletmeleri finanse etmek amacıyla başlatılmıştır¹¹³.

Sürdürülebilir kalkınma yönünde diğer önemli girişimleri de göz ardı etmemek gerekir:

Aarhus Sözleşmesi: Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası kapsamında da değerlendirilen Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Hakkı Sözleşmesi), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu üyesi, 38 üye devlet tarafından Haziran 1998'de Danimarka'nın Aarhus kentinde imzalanmıştır. Sözleşme hükümleri, AB'nin tüm kurumları ve idari uygulamaları için de geçerlidir. Sözleşme, ortaklık ilkesinin bölgesel planlamada uygulanması için yasal ve kurumsal bir çerçeve sağlamaktadır. Sözleşme hükümleri ve içerdiği konular, çevresel sorunlara ilişkin olsa da, daha geniş bir temelde uygulanabilir olan evrensel ve genel bir sistem sunmaktadır¹¹⁴.

Aalborg Şartı: Aalborg süreci diye de tanımlanan bu Şart, Gündem 21 Eylem Planını, Avrupa üye ülkelerinden bir kısmının yerel yönetimlerinin hayata geçirmesiyle başlamıştır¹¹⁵. Hatırlanacağı üzere Gündem 21, kalkınma ve çevre arasında denge kurulması ve "sürdürülebilir gelişme" kavramının yaşama geçirilmesi amacıyla ülkeler tarafından izlenmesi gereken ilkeleri sıralıyordu. Avrupa ülkeleri de, Gündem 21'i kendi yerel

¹¹² "European Commission", http://ec.europa.eu/regionalpolicy/funds/2007/jjj/jessica_en.htm(24.03.2013)

¹¹³"Jeremie"http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/outputlib/Ensure_2.3.1_Pocket_Handbook_20110614.pdf?PHPSESSID=96fe5e4b0952f35941e65efed1b120cf(24.03.2013)

¹¹⁴"Aarhus Sözleşmesi", <http://www.cagdashukukculardernegi.org/>, (21.03.2013)

¹¹⁵Sadun Emrealp, **Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Elkitabı, 2.b.**,İstanbul:Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını, Şubat 2005, s. 35

yönetimleri arasında oluşturulacak işbirlikleriyle gerçekleştirme yolunda çeşitli çalışmalara başlamışlardı. Böylece, 24-27 Mayıs 1994 tarihinde, Danimarka'nın Aalborg kentinde düzenlenen 1. Avrupa Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Konferansı'nın ardından yayımlanan Aalborg Şartı, Gündem 21 çerçevesinde sürdürülebilir kentler ve kasabalara ulaşma yolunda, Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimler tarafından ortaklaşa yürütülecek bir kampanyanın başlangıcını oluşturmak üzere meydana getirilmiştir.

Aalborg Şartı'na imza atan kent yönetimleri, kentlerin daha sürdürülebilir hale getirilmesi için sıralanan eylemleri yerine getirmek üzere yerel eylem planları oluşturmak konusunda sorumluluklarını kabul etmişlerdir. Daha sonra, Haziran 2004'te yine Aalborg'da gerçekleştirilen konferansta Aalborg Taahhütleri (Aalborg+10) Belgesi kabul edilerek imzaya açılmıştır. Bu taahhütler şöyle sıralanmıştır:

- Sürdürülebilirliğe Doğru Kentsel Ekonomi
- Avrupa Kentleri ve Kasabalarının Rolü Sürdürülebilirlik Kavramı ve İlkeleri
- Sürdürülebilirliğe Doğru Yerel Stratejiler Sorunların Dışa Açık Müzakerelerle Çözülmesi
- Kentsel Sürdürülebilirlik için Toplumsal Adalet
- Sürdürülebilir Arazi-Kullanım Biçimleri
- Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Modelleri
- Küresel İklim için Sorumluluk; Ekosistemlerin Toksikasyonunun Önlenmesi
- Bir Önkoşul olarak Yerel Öz-Yönetişim Anahtar Aktör olarak Yurttaşların ve Toplumun Etkin Katılımı
- Sürdürülebilirliğe Doğru Kentsel Yönetim Araçları.¹¹⁶

2007'de de, Sevilla'da gerçekleştirilen Konferansta açıklanan imza listesine göre 40'ı aşkın ülkeden 2500 yerel yönetimin (örneğin İspanya'dan 1084 belediye, İtalya'dan 833 belediye) imzaladığı Aalborg Şartı'nda, Türkiye'den Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Batman, Bingöl, Diyarbakır, Hakkari, Mardin (Dikmen) ve Siirt Belediyeleri'nin imzaları bulunmaktadır. Ayrıca, Çorum Valiliği, Marmara Belediyeleri ve Boğazları Birliği'nin de geçici olarak imza koyduğu belirtilmektedir. 2004 Aalborg Taahhütleri'nde ise, henüz Türkiye'den imza bulunmamaktadır. Ancak çalışmalar sürmektedir. Aalborg Süreci, halen yapılan toplantılar ve çalışmalarla, artan bir destekle sürmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ ICLEI European Secretariat GmbH, **The Aalborg Commitments and Implementation Guide**, Germany, 2007, s.6

¹¹⁷ Mimarlar Odası, **Aalborg Şartı: Sürdürülebilir Avrupa Kentler ve Kasabalar**, 27 Mayıs 2004, Ocak 2009, s. 1

2.7. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma ve Yerelleşme Yaklaşımı

Çevre konusunda dünyada liderlik görevini üstlenen AB, sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulama alanı olarak bölgesel kalkınmayı öne çıkardığından ve çalışmaları Türkiye'yi yakından ilgilendirdiğinden, AB'nin konu ile ilişkisine değineceğiz.

2.7.1. Avrupa Birliği'nde Bölgeselleşme

Avrupa'da, seçilmiş yönetimleri ve yasama yetkileriyle bölgeler, ekonomik gelişmenin itici gücü olarak giderek öne çıkmaktadır. Ayrıca, kültürel kimliğin ve demokrasinin de güvencesi olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği, bölgeleri, kurumsal süreçlerde kendilerini ifade etmeleri, karar süreçlerine daha etkin katılmaları ve esnek yapıları sebebiyle sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında çok önemli görmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlamış olan Türkiye'nin, bölgelerin kalkınması konusundaki yeni yaklaşımları iyi irdelemesi beklenmektedir¹¹⁸.

Öncelikle, tarihsel olarak incelemek gerekirse, Topluluk düzeyinde, "bölge" ile ne kastedilmek istendiğine ilişkin belirli bir tanım bulunmamaktaydı. Halbuki,"bölge", Topluluğun bölgesel politikalarının ve Topluluk Antlaşması'na göre, üye devlete bölgesel para yardımının değerlendirilmesi ve denetimi için tam anlamıyla ifade edilmeliydi. Bu nedenle, Avrupa Birliği, bölgesel politikaların uygulanması konusunda "gelişme eğilimli bölgeler" tanımlaması yapmıştır. Böylece, bu tanımlama, Topluluk İstatistik Merkezi'nin (Eurostat), Komisyonun diğer hizmet birimleri ile işbirliği içinde gerçekleştirdiği "İstatistiki Açıdan Taşra Yönetim Birimleri Sistematiği" (NUTS) adı altında, 1998'de belirlenmiştir. Avrupa Birliği'nde, NUTS'ın kullanım alanları şu şekilde belirlenmiştir:

- Topluluk bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılması;
- Bölgelerin sosyal ve ekonomik analizlerinin gerçekleştirilmesi;
- Topluluğun bölgesel politikasının çerçevesinin oluşturulması

Birliğin, bölgesel politikasının oluşturulmasında ve Avrupa Komisyonu'nun Konseye sunduğu raporlarda bölgelerarası gelişmişlik düzeyleri saptanırken kullanılan göstergeler ve istatistikî değerler NUTS esaslıdır. Avrupa Birliği'nde, bölgelerin planlama ve teşvik programları, bu kümelendirme çerçevesinde yapılmaktadır¹¹⁹.

1970'lerde, çeşitli istatistiksel alanlarda (tarım bölgeleri, ulaşım bölgeleri, vb.) o güne

¹¹⁸ Ertuğrul Murat Özgür, "Bölgesel Kalkınma Ders Notları", Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü, 2010, s.5

¹¹⁹ Mürteza Hasanoğlu ve Ziya Aliyev, "Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60, 2006, s. 8

kadar kullanılan bölge tanımları yavaş yavaş değişerek, NUTS'ın temeli olan bölgesel ekonomik hesaplar geliştirilmiş, Topluluk anketlerinde kullanılmak üzere bölgesel alanlar tanımlanmıştır. Bölgeler arasında, büyüklüğe dayalı bir bağlantı kurmak için NUTS çeşitli analitik düzeyleri şart koşturmaktadır. Bölgesel ekonomiler üzerine, Topluluk tarafından 1961 yılında gerçekleştirilen Brüksel Konferansı, NUTS 1'i (temel bölgelerin bir araya gelerek gruplandığı büyük sosyoekonomik bölgeler) "gümrük anlaşması ve ekonomik bütünleşmenin bir sonraki düzeyde bulunan alanlar üzerindeki etkileri" gibi bölgesel Topluluk problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. NUTS 2'yi ise (Temel bölgeler), üye ülkeler tarafından genellikle bölgesel politikaların uygulanması amacıyla kullanılan ve böylece bölgesel, ulusal problemlerin analizi için uygun bir düzey olarak ortaya çıkan yapının çatısı olarak belirlemiştir. Karmaşık ekonomik analizler için, çok küçük bölgeleri bir araya getiren NUTS 3 ise, bölgesel ölçümlerin nereden alınması gerektiğini kesin olarak belirlemek veya özel tanımlar kurmak amacıyla kullanılmaktadır¹²⁰.

Avrupa Birliği, aday ülkelerle müzakerelere başlamadan önce, NUTS bölgelerinin oluşturulmasını ve tüm istatistiksel bilgilerin bu bölgelere göre oluşturulmasını zorunlu tutmaktadır. Tüm üye ülkelerde, aynı kriterlere göre oluşturulan bölgeler, aday ülkelerin de bu mevzuata uygun hale gelmesi için birtakım düzenlemeleri beraberinde getirmektedir. Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin Birlik ile bütünleşmelerinin ilk aşaması NUTS bölgelerinin oluşturulmasıdır. Bu bölgelerin oluşturulmasında, ele alınan kriterlerin, üye ülkeler ile benzerlik göstermesi gerekmektedir¹²¹.

Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, NUTS 2 bölgelerini baz alarak bu bölgelerde kalkınma ajansları oluşturmuşlardır. Kalkınma Ajansları, bölgenin mevcut potansiyelinin en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini belirleyen önemli kurumlardır. Bu amaçla, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı da incelemek faydalı olacaktır.

2.7.2. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Ajansları

Birlik, Avrupa vatandaşlarının kendilerini Avrupalılık veya ulus devlet kimliğinden çok, yaşadıkları kent ve bölgelerdeki kimliklerle bağdaştırmasından hareketle, bölgeselciliği gündeme getirmiştir¹²². Böylece, bölgelerarası ekonomik eşitsizliklerin; yerel ve küresel rekabetteki değişimlerin; AB'ye uyum sürecindeki yükümlülüklerin; finansal, fiziksel ve

¹²⁰ Pınar Taşkan, s.8

¹²¹ Barış Taş, "AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2006, s.189

¹²² Kerem Akdağ ve Fatih Feramuz Yıldız, "AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması", **Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Türktarım Dergisi**, Sayı: 167, 2006, s.30

beşeri kaynakların rasyonel dağılımının; çevresel duyarlılığın artması ve yerel örgütlenme kapasitesinin gelişmesi amacıyla BKA'lara özel bir önem verdiği gözlemlenmektedir. Bu kurumlar aracılığı ile, ekonomisi canlanan bölgelerin birer cazibe merkezi olmasını ve ulusal kimlik yerine, bölgesine veya yöresine bağlı olan AB kimliğini benimseyen orta ve üst gelir grubu sınıfların oluşturulması amaçlanmıştır. Bu toplumsal dönüşüm sürecinin, tetikleyicileri de yine BKA'lardır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA), merkezi hükümetlerden bağımsız olan bir idari yapıda, sınırları belli bir bölgenin, sosyo-ekonomik koşullarını geliştirip etkinliğini artırma amacıyla kurulmuş ve kısmen kamunun finanse ettiği kurumlardır. Ajanslar, kamu karar gücünü kamu organlarından alıp özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından (STK) oluşan tüzel kişilere paylaştıran yönetişimci kuruluşlardır. Ayrıca, bu kuruluşlar, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'ne (EURADA) göre ise, kalkınma ile ilgili sorunları tespit eden, bunların çözümüne ilişkin çözümleri belirleyen ve bu çözüme yönelik projeleri destekleyen bir oluşum olarak öne çıkmaktadır¹²³.

Yapısal Fonlardan kaynak aktaran BKA'lar, AB Bölgeler Politikası'nın ekonomik kalkınmaya dayalı olan ayağını oluşturmakta olup, daha çok KOBİ desteklenmesine önayak olurlar.

BKA'larla ilgili, yapısal kimi sorunlardan bahsedilmektedir. Bunun sonucunda da, bölgeselleşmeye ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaları konusunda bir endişe söz konusudur. Bununla ilgili olarak, Roberts ve Lloyd'un İngiltere'deki Bölgesel Kalkınma Ajansları ile ilgili bir makalelerinde, bir bölgede birden çok BKA'nın görev yapması sonucu yetki ve görev alanı sorunlarının çıkması, BKA'ların yönetsel yapılarındaki seçilmiş kişilerin bazı politik sorunları buraya taşımasının bu kurumlardan iyi bir sonuç elde etmeyi isteyen neoliberalleri bile endişelendirdiğini ileri sürmektedirler. Webb ve Collis de, tetiklenen rekabetin bölgeleri geliştirmeyip birbirine kuşkuyla bakmalarına sebep olduklarını ve verilen başarılı örneklerin aslında gelişmiş ve rekabete sahip olan bölgelerden verilerek bir şekilde gerçeğin saptırıldığını iddia etmişlerdir. Bu açıdan, yazarların da değindiği, neoliberal anlayışla, bu yeni model BKA'ları destekleyip, İngiltere'deki özerkliğin yeterli olmamasından dolayı bu kurumların verimli olamadıklarını belirtmişlerdir¹²⁴.

Küreselleşme karşıtlarına göre, serbest piyasanın küresel şekilde oluşturulması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve engel olacak düzenlemelerin ortadan kaldırılması gereklidir. Bu nedenle, bu süreçleri gerçekleştirmek için de küreselleşmenin yeni bir yönetsel anlayışa ve bunu gerçekleştirmede araç olacak örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Bu açıdan, sözü

¹²³ "EURADA" <http://www.eurada.org>, (28.03.2013)

¹²⁴ Çalt, s.14

edilen bu yönetsel anlayışı oluşturma gayesine, “Yapısal Uyarılama”, yeni biçimine de, “yönetişim” dendiğini belirtmektedirler. Buradaki “yönetişim”, bürokrasi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan mali, idari açıdan özerk bir örgütlenmedir¹²⁵. Bu sayede, kamu alanı özel sektörün içerisine kaydırılmaktadır. Özer’e göre, bunu devam ettirebilmek amacıyla da, yeni mekanizmalara ve bunun sürdürülmesini sağlayacak uygun mali, idari, toplumsal ortama ihtiyacı vardır. Bu tanımlamayla, belirtilen yönetişimin şekillendirdiği dinamiklerden biri de, bölgeselleşme için küresel bir model olarak geliştirilen Bölgesel Kalkınma Ajansları olduğunu ileri sürmektedir. Özer, Ajansların bu sayede, bölgenin gelişmesini etkileyecek stratejileri belirleyeceklerini ve araçsal, insansal alt yapıyı oluşturacak, vd. önemli işlevsel bir konuma sahip olacaklarını iddia eder. Yönetişim kavramına bu bağlamda yer vermişken, konunun AB açısından kavramsal olarak nasıl ele alındığı, Türkiye’deki benzer uygulama süreci için de önemlidir.

2.7.3. Avrupa Birliği’nde Yerelleşme

Genişlemenin artışı, AB’nin yüzleşmek zorunda kalacağı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni üye devletlerin taşıdığı sorunlar ve çevresel düzenlemelerindeki farklılıkları buna örnek verilebilir. Mevcut üye ülkelerinin sahip olduğu ekonomik refaha ulaşma çabası, yeni üye ülkeleri zorlu bir yola sokmaktadır. Ayrıca, yeni üyelerle birlikte yaşanan genişleme, alınacak olan çevresel önlemlerin de uygulama sahası ve başarısı anlamında düşündürmektedir. Yine de, Avrupa Birliği’nin sürdürülebilir politikaları sonucu sıkı düzenlemelerin, yeni teknoloji sisteminin ve bu yöndeki uygulamaların, çevre kalitesinde bölgesel düzeylerde başlayarak Avrupa’nın tümüne yayılacağı yönünde olumlu bir bakış açısı baskın gelmektedir¹²⁶.

Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, çevresel yönetimin uygulanma esaslarından biri olarak ve demokratikleşme için, siyasi otoritelerin adem-i merkeziyetçileşmesi (decentralisation) ya da yerinden yönetim gerekli görülmektedir¹²⁷. AB mali yardımları ve yatırım programları da bu tarz bir yönetim ve bölgesel gelişimleri desteklemektedir. Ancak, uyum sürecinde ülkelerin bu tip bir örgütlenmeyi gerçekleştirebilmesi kolay görünmemektedir.

Kavramın, tam olarak nasıl ele alındığına bakacak olursak, yerinden yönetim

¹²⁵ Akif Özer, “Yönetişim Üzerine Notlar”, **Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Sayıştay Dergisi**, Sayı 63, 2010, s.60

¹²⁶ Joann Carmin ve Stacy D. Vandever, **EU Enlargement and the Environment, Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe**, New York, Routledge Publishing, 2005, s.33-41

¹²⁷ Ahmet Tamer, “Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri”, **DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü**, No:2757, Ocak 2008, s.10

(decentralisation), çok düzeyli bir kavram olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesinde federalizme, özelleştirmeden de yönetişime/çok ortaklı yönetime (governance) kadar pek çok anlam ifade etmektedir. Yine de, en basit ifadesiyle: “merkezi devlete ait olan yetkilerin dağıtılması” olarak tanımlanmaktadır¹²⁸. Yerel yönetimlerin bir diğer tanımına göre de, yalnızca egemen bir devletin ya da yarı egemen bir eyaletin belli bir bölgesinde yaşayanlara kamu hizmeti sağlayan ve fakat egemenlik hakkı bulunmayan alt coğrafi birimlerdir¹²⁹.

Bu konuya istinaden, Güler’e göre, çevresel uyum yasaları ile birlikte, aslında yeni dünya düzenine “yerellik ve bölgesellik” konseptleri kurulmaya çalışılmaktadır. Böylece, ulus devletlerin altının kazınarak yeni dünya sisteminde yine başat aktörlerin kendi politikalarını bu kez daha rahat uygulatabilecekleri bir sistem kurmaya çalıştıklarını iddia etmektedir¹³⁰. Güler’in eleştirisinin yanı sıra, olumlu görüşler de bulunmaktadır. Öyle ki, İngiliz Yeşil Partisi’nin üyesi olan Dr. Caroline Lucas, 2001 yılı Ekim ayında basılan “Küreselleşmenin yerine yenisini koymanın zamanı: Dünya ticareti için bir yeşil yerelci manifesto” başlıklı Raporunda yeşil bir alternatife ve yerelleşmenin önemine değinmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlarını incelediğimizde de, katılıma en çok yer vermesi özelliği ile yerelliğin bu süreçteki en önemli faktör olarak öne çıktığı görülmektedir. Mengi ve Algan’a göre, politikaların hayata geçirilmesinde, tüm kararların merkezden alındığı, kaynakların dağıtılmasında aşırı merkeziyetçi bir yönetim yapısının sıkıntı yaratabileceği de söylenmektedir. Aynı şekilde, böyle bir yapının tamamen ortadan kalkmasının da sorunları çözeceğini düşünmemek gerekir. Mengi ve Algan, üniter devletlerde de, sürdürülebilir kalkınma politikalarının başarıyla uygulanabileceği öngörülebilmektedir. Bu nedenle, esas olarak altını çizdikleri nokta, devlet yapısının değiştirilmesi değil, yönetim sisteminin geliştirilmesi gerektiğidir.

Tartışmalar devam ederken, AB, 2001 yılında ‘European Governance’ (Avrupa Yönetişimi) adında ve kamu yönetiminde reform ve yerelleşmenin önemi konusunda stratejik bir plan hazırlamıştır. Bu belge ile, yerelleşme adına yapılacak olan tüm idari düzenlemelerde esas alınması gereken beş temel kriter belirlenmiştir. Bunlar: Şeffaflık (Openness), Katılım (Participation), Hesap verebilirlik (Accountability), Etkinlik (Effectiveness), Uyum (Coherence)’dur. 1985’te, “Avrupa Yerel Özerklik Şartı”nın kabul edilmesinin ardından, AB üyelerinde merkezden yerele doğru yetki ve sorumlulukların devri hızlanmıştır. Türkiye, Avrupa Konseyi’nin ilk üyelerinden birisi olarak bazı çekinceler ile birlikte, 1988’de Şartı

¹²⁸ Asım Balcı, “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri”, <http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-kamuyonetim/kamuda-kalite/balci.pdf>, (31.03.2013)

¹²⁹ Ruşen Keleş, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, 6.b, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s.93

¹³⁰ Birgül A. Güler, “Yerel Yönetimler-Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım”, **TODAİE**, Ankara, 1992, s. 19

imzalamış ve 1992 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanarak yürürlüğe sokmuştur. Bu Şart, AB'nin yerel yönetimler politikasının gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli bir yere sahip olduğundan, Avrupa Konseyi'ne üye olan Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri, Sözleşme ile belirlenen hedeflere ulaşmak için düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlar ve AB bu süreci kolaylaştırıcı ve yönlendirici politikalar izlemiştir. Yine de, AB'nin yerel kamu şirketleri hakkında üye ülkeler ve yerel yönetimler üzerinde bir hukuki bağlayıcılığı olan düzenleme yapma yetkisi yoktur¹³¹.

Diğer taraftan, Gündem 21 süreci, “yerinden yönetim” ya da “yönetişim” ve diğer bir deyişle “çok ortaklı yönetim” yaklaşımlarıyla gündeme gelmektedir. Son on yıllık dönemde de, yönetişim teriminin “iyi yönetişim” (good governance) olarak ifade edildiğine tanık olmaktayız. Avrupa Birliği'nin de öncelikli politikaları arasında yer alan iyi yönetişimin sosyal hedefleri, Gündem 21 kapsamındaki Yerel Gündem 21'ler ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kullanım amacı genellikle, eşitlik, hukukun üstünlüğü, kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, şeffaflık, demokrasi ve katılımcılık ile örtüşmek üzerine olduğu ifade edilmektedir. Saydığımız bu özellikleri kapsamaması bakımından, demokrasiyi güçlendireceği iddiasının aksine, uluslararası sermayenin küreselleşme aracılığıyla daha rahat hareket etmesini sağladığı yönünde karşıt görüşler de bir hayli öne çıkmaktadır. Öyle ki, Güler'e göre, yerinden yönetim sürecinin uygulanmasıyla, devletin devrettiği sorumluluk alanlarına piyasa güçlerinin ya da sermayenin yerleşeceği, böylece bu yetki devriyle demokratikleşme sağlanacağı gibi bir görüş yayılmak istenmektedir¹³².

Bu yeni süreçte, yerel ölçekteki yönetsel araçların da, bölgesel kalkınmadaki önemi artmıştır. Böylece, kentsel ve yerel ekonomilerin, bu küresel pazardaki yerlerinin artacağını işaret edilmektedir¹³³. Ancak, bu yerel ekonomilerin arasında oluşacak olan yeni rekabet ile performanslarına göre etkinliklerinin dikkate alınacağı gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, eşitsizliklerin giderilmesi amaçlanırken, diğer yandan rekabeti tetikleme sonucu yeniden bir gelişmişlik zincirinin oluşmayacağı garanti edilememektedir. Yerel yönetimler, devlete ait bağımlı bölümler olsalar da, bölgesel kalkınmada esas olarak işlevsel anlamda aktör olarak hareket edebilecek görevlerin dağıtımını söz konusudur. Üniter devletlerde de, yavaş yavaş, yerel ekonomik kalkınmaya öncülük etme konusunda yerel sorumluluklar arttırılarak aktif bir rol oynamaktadırlar. Endişe de, buradan kaynaklanmaktadır.¹³⁴ Bu gibi

¹³¹ Yüksel Demirkaya, “Avrupa Birliği: Yerelleşme Politikası Perspektifinde Yerel Kamu Şirketlerin Hukuki Yapısı”, **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Belediyeler ve Belediye Şirketleri İle İlgili Deneyimlerin Paylaşılması Projesi**, İstanbul, s.1

¹³² Güler, s.98

¹³³ Coşkun Can Aktan, “Globalleşme Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl 3, Sayı 10, 1998, s.3

¹³⁴ Mustafa Bilgin, “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”,

eleştirilerin dikkate alınarak, ulusal politikalarda daha akılcı çözümler üretilmesine ve dış kaynaklı her çağrıya, uygun projeler hazırlamadan önce kapsamlı bir stratejik plan oluşturulmasına özen gösterilmelidir.

Genel olarak eleştiriler, yapısal temeldeki değiştirilmesi öngörülen düzenlemelere, çözüm önerilerine ve uygulamalarına yapılmaktadır. Ancak, yerel yönetimlerin önemi ile ilgili karşıt bir görüş ön plana çıkmamaktadır. Çünkü, merkezi yönetimlerin baskın olduğu ülkelerde dahi, yerel yönetim birimleri mikro ölçekteki kamu hizmetlerinin halka daha kısa sürede ulaşmasını sağlamada vazgeçilmez katkı sağlamaktadırlar. Bu bağlamda, hükümetler de yerel yönetim birimlerini geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Sorulması gereken bu bağlamda, daha iyiye ulaşırken hangi yolun izlenmesi gerektiği olmalıdır. Bu açıdan, bu çalışmada da ele aldığımız üzere, kavramları inceleyip uygulamaları tartışmak, çözüm için aranan soruların yanıtlanmasında farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik girişimleri ve politikalarının Birliğe üye olma yolunda ilerleyen Türkiye için önemine değinmiştik. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'de çevre politikası ve kalkınma planları çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma ele alınacak, AB'nin Türkiye ve diğer aday ülkelere sağladığı mali yardımlar karşılaştırılarak Türkiye'deki bölgeselleşme ve yerelleşme politikalarına değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ İLE MÜZAKERE SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Küresel ölçekte çevre konusuna giderek artan ilgi, ülkelerin de gündemlerine yerleşmiştir. Devletlerin ulusal politikalarında, uluslararası anlaşmalara bağlılıkları gereğince ilgili düzenlemelerin gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye de, Avrupa Birliği ile müzakere süreci içerisinde, Birlik kapsamında düzenlenen ve sürdürülebilir kalkınma kavramının özellikle ele alındığı çevre başlığı ile yakından ilgilidir. Bu amaçla, sürdürülebilir kalkınma konusunu Türkiye açısından işlerken, AB ile uyum sürecinde söz konusu mevzuatların incelenmesi önem arz etmektedir.

3.1. Avrupa Birliği ile Üyelik Müzakerelerinde Türkiye’de Çevre Politikasının Gelişimi

Türkiye’nin, sürdürülebilir kalkınma politikalarının gelişiminde etkisi ve katkısı olan çevre politikaları, AB çevre mevzuatına uyumlaştırma sürecine bağlıdır. Avrupa Birliği’ne üyelik ve çevre alanında uyumlaştırma doğrultusunda, Türkiye’nin girişimleri, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını ve çevre standartlarının yükseltilmesini hızlandıracaktır¹³⁵. Bu açıdan, çalışmamızda katılım müzakerelerinde özellikle çevre faslına ve gelişmelerine bakacağız.

Öncelikle, tarihsel süreci inceleyecek olursak, Türkiye’nin AB üyeliği yolculuğu 1959 yılında yaptığı ilk başvuru ile başlamıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temeli oluşturulmuştur. 1964’ten itibaren ise, Avrupa Topluluğu’nun sağladığı mali protokoller ile Topluluğun mali yardımlarından yararlanmaya başlanmıştır. 1999 Helsinki Zirvesi ile de, Türkiye, AB’ye tam üye olmak üzere aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten itibaren, alınacak olan mali yardımların yeniden düzenlenmesi gerçekleşmiştir.¹³⁶ Bunu takiben, Mart 2001’de Türkiye için ilk “Katılım Ortaklığı”, Konsey tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB); AB’nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır.

Avrupa Komisyonu’nun, genişleme ile ilgili olarak Ekim 2002 tarihli Strateji

¹³⁵ “Avrupa Birliği ve Çevre” <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa>, (04.04.2013)

¹³⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması*, 23 Aralık 1999, s.1

Belgesi'nde, Komisyonun Türkiye için gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı önereceği belirtilmiştir. Böylece, Komisyon Mart 2003'te gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı önermiş ve Konsey tarafından aynı yılın Mayıs ayında kabul edilmiştir. Ekim 2004 tarihli rapor ve tavsiye kararında Komisyon, siyasi reform sürecinin sürdürülebilirliği ve geri dönülmezliğini garanti altına alabilmek için AB'nin siyasi reform sürecini yakından takip etmesini önermiştir. Bu nedenle, Komisyon, özellikle 2005 yılında gözden geçirilmiş yeni bir Katılım Ortaklığı'nın benimsenmesini tavsiye etmiştir¹³⁷. Rapor sonucunda, Katılımcı Ülke (Accession Country) statüsüne sahip olan Türkiye'nin; Katılım Ortaklığına uyum sağlamak için hazırlanacak çevre strateji dokümanında kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri ortaya koyması belirlenmiş ve bu doğrultuda çevre müktesebatını uygulaması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre, Ulusal Çevre Entegre Stratejisi (UÇES) dokümanı:

Türkiye'nin, AB'ye girişi için bir ön koşul olan AB Çevre Müktesebatı'na uyum sağlaması ve mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması amacıyla tam uyumun sağlanması için ihtiyaç duyulacak teknik ve kurumsal altyapı, gerçekleştirilmesi zorunlu çevresel iyileştirmeler ve düzenlemelerin neler olacağına ilişkin detaylı bilgileri içeren bir belge olarak ortaya konmuştur¹³⁸.

Bu bilgilerin tam olarak sunulabilmesi için öncelikle ülkenin çevre sorunlarına ilişkin mevcut durumu, mevzuat ve teşkilat yapısı, çevre sorunlarıyla mücadele konusunda bugüne kadar izlenen politika, yapılan harcamalar ile çevre sorunlarıyla mücadelede karşılaşılan sıkıntılar tespit edilmiştir. Sonrasında ise, Türkiye'nin öncelik verdiği çevresel alanlar ile bu alanlardaki amaçlar, hedefler, stratejiler ve bunlarla ilgili yapılacak faaliyetler belirlenmiştir. Türkiye'den de, genel olarak iyi uygulama örneklerine dayalı olarak, kendi idari yapısına uygun şekilde çevresel kurumlarını yenilemesi veya gerektiğinde oluşturması beklenmektedir. Bunların yanı sıra, Çörtoğlu'na göre, çevre faslının asıl katkısı, "katılım" gibi etkenleri uygulama konusunda önemli role sahip AB çevre ilkelerinin, Türkiye'nin idari sistemine uygun olarak kullanılmaya başlanmasıyla görülecektir.

3 Ekim 2005 tarihinden itibaren AB, Türkiye çevre politikasına yön vermektedir ve kimi resmi belgeler doğrultusunda ilişkilerini sürdürmektedir. Bu belgeler; Müzakere Çerçeve Belgesi, Komisyonun Genişleme Stratejisi ve Katılım Ortaklığı Belgesi'dir. Bunun yanı sıra, her yıl yayımlanan ilerleme raporları ile son yılda yaşanan gelişmelere ve eksik bulunan konulara dikkat çekilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2005 Genişleme

¹³⁷ Avrupa Toplulukları Komisyonu, **AT/2006/35 Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığı'nın İçerdiği İlke, Öncelik ve Koşullarına İlişkin bir Konsey Kararı Teklifi**, Brüksel, 6 Kasım 2007, s.2

¹³⁸“7 Şubat 2007 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu tarafından kabul edilen “AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi” (UÇES) ülkemizin AB Çevre Müktesebatını uyumlaştırmak için gereken yatırımların tahmini maliyetini ortaya koymaktadır” <http://www.cevreorman.gov.tr>, (04.04.2013)

Stratejisi'nde; Türkiye'nin yasal düzenin kabulü ve uygulanması konusunda çeşitli alanlarda ilerleme kaydetmiş olmasının yanı sıra, birçok alanda henüz erken bir aşamada olduğu ve tüm alanlarda da ilave çalışmalara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Bu alanlar içerisinde, Strateji Belgesi "çevre" konusunu da saymaktadır. Belgeye göre, Türkiye çevre konusunda sınırlı ilerleme göstermiştir. Ayrıca, müktesebatla uyumun ileri olduğu atık yönetimi ve gürültü konularının haricinde, müktesebatın iç hukuka aktarılması konusunda ilerlemenin düşük olduğu belirtilmektedir¹³⁹.

Çalışmamızda, bu belgelerin mevcut son değerlendirmelerine yer verilecektir. Bu nedenle, 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi ve 2009 İlerleme Raporları çerçevesinde "çevre" ve sürdürülebilirliğe ilişkin değerlendirmeler incelenecektir.

3.1.1. Katılım Müzakereleri Sürecinde Çevre Faslı'nın Müktesebata Uygulanması

Türkiye'nin, AB'ye uyumunu sağlamak için çevre mevzuatının hangi kuruluşlar tarafından ne zaman yerine getirileceği konusu, 2003 Yılı Ulusal Programı'nda belirlenmiştir. Buna göre, Ulusal Çevre Mevzuatı'nın AB Mevzuatına uyum sağlanması ve gerçekleştirilmesinden Çevre ve Orman Bakanlığı sorumlu olmuştur. Türkiye Çevre Müktesebatının, AB'ye uyumlaştırılması için izleme, değerlendirme ve raporlama konularında da kurumsal yapıların güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple, Ulusal Çevre Stratejisi'nin uygulanması amacıyla Başbakanlık, DPT Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, ABGS, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın üst düzey temsilcilerinden oluşan "UÇES Yönlendirme Kurulu" oluşturulacaktır. UÇES Yönlendirme Kurulu'nun, sekretarya hizmetleri Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından sağlanacaktır. Çevre ve Orman Bakanlığı bu doğrultuda kuruluşlar arası koordinasyonu sağlamak, UÇES'de yer alan amaçları gerçekleştirilmesine yönelik yıllık faaliyet planlarını hazırlamak, izleme ve raporlama yapmak ve sonuçları UÇES Yönlendirme Komitesine bildirmekle sorumlu olacaktır¹⁴⁰.

Müzakereler, sürecin ilk aşaması olan "tarama" ile başlamıştır. Bu sürecin başlıca aktörleri de, Avrupa Komisyonu ve Türkiye bürokratlarıdır. Tarama dönemi, Türkiye'nin müzakerelere hazırlanmasını ve katılım öncesi sürecin hızlandırılmasını hedeflemektedir. Bununla birlikte, bu süreçte esas olarak, AB müktesebatı kapsamındaki mevzuat hakkında

¹³⁹ Budak ve Yıldırım, s.176

¹⁴⁰ Çevre ve Orman Bakanlığı, **AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)**, 2006, s.72

bilgi verilmekte; AB müktesebatı¹⁴¹ ile aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar ortaya konmakta ve uyum sürecinin bir takvimi ve bu süreçte karşılaşılabilecek olası meseleler belirlenmeye çalışılmaktadır. Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra, Komisyon üye ülkelere "tarama sonu raporu" adı altında bir rapor sunmaktadır. Buradaki değerlendirme ve öneriler, o fasılda müzakerelerinin açılmasına temel teşkil etmektedir. Ardından Komisyon, raporlarında, ayrıntılı tarama sırasında Türkiye tarafından verilen bilgilere dayanarak Türkiye'nin müzakerelere hazır olup olmadığını değerlendirmektedir. Sonuç kısmında da, ya faslın müzakereye açılmasını önerir ya da bunun için tamamlanması gereken açılış kriterlerini (benchmarks) ortaya koyar¹⁴².

Bu bağlamda, Katılım Müzakeresinde, 21 Aralık 2009'da açılan fasıllardan biri 27. başlıktaki "çevre" olmuştur. Çevre faslındaki yükümlülükler, Türkiye için oldukça maliyetli olabilecektir. Çünkü, Türkiye'nin çevre konusunda Avrupa standartlarının çok gerisinde olduğu bilinmektedir. Öyle ki, su, hava, kara ve denizdeki kirlilik, erozyon vd. benzeri sorunlar ile sanayide modern filtreleme yöntemlerinin kullanılmaması gibi meseleler endişe vericidir. Ancak, ekolojik sistemin kontrol altına alınması anlamında süreç zorlayıcı olsa da, Avrupa standartlarına ulaşmanın Türkiye'ye yine de faydaları olacaktır¹⁴³.

3.2. Türkiye Kalkınma Planlarının Sürdürülebilir Kalkınma Değerlendirmeleri

3.2.1. 2007 Katılım Ortaklığı Belgesi'ne Göre Türkiye Çevre Politikası

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan, "Türkiye ile Katılım Ortaklığının İlkeleri, Öncelikleri ve Koşullarına İlişkin Konsey Kararı Taslağı" 6 Kasım 2007 tarihinde açıklamıştır. Türkiye'nin, kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülükleri irdelenmiştir. Bu yükümlülükler, Türkiye'nin birkaç yıl içinde bunları tamamlayabileceği veya kayda değer bir şekilde daha ileri götürebileceği yönündeki gerçekçi beklenti doğrultusunda belirlenmiştir. Bir veya iki yıl içerisinde yerine getirilmesi öngörülen kısa vadeli öncelikler ile üç veya dört yılı öngören orta vadeli öncelikler arasında bir ayırım yapılmıştır. Üzerinde durduğumuz, çevre faslına ilişkin olarak da kısa vadeli önceliklerde Türkiye'nin çevre konusunda üyelik yükümlülüklerini üstlenme yetenekleri şu şekilde sıralanmıştır¹⁴⁴:

- Aşama ve zaman çizelgeleri belirterek ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde gerekli idari kapasitenin kurulmasına ilişkin projeleri ve gerekli mali kaynakları içeren AB

¹⁴¹"Müktesebat, Katılım Müzakereleri Fasılları çerçevesinde 35 başlık altında sınıflandırılmıştır" <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44466>, (06.04.2013)

¹⁴² Pınar Erdem, "Katılım Müzakereleri İlkeleri ve Uygulama", **İzmir Ticaret Odası**, 14 Aralık 2005, s.3

¹⁴³ Altınbaş, s. 1

¹⁴⁴ Avrupa Toplulukları Komisyonu, **2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile Katılım Ortaklığının kapsadığı ilkeler, Öncelikler ve Koşullara dair bir Konsey Kararı**, Brüksel, Şubat 2008, s.27

müktesebatının aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konulması için kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi,

- Sınır aşan unsurları dâhil olmak üzere, çevresel etki değerlendirmesi konusu gibi yatay ve çerçeve mevzuatı başta olmak üzere müktesebatın aktarılması, uygulanması ve yürürlüğe konulmasının sürdürülmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi.

- Ulusal Atık Yönetimi Planı'nın kabul edilmesi

Orta Vadeli önceliklerindeki üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği ise:

- Doğa koruma, su kalitesi, kimyasal maddeler, sanayi, kirlilik ve risk ile atık yönetimi konularında mevcut çerçeve mevzuatı, uluslararası çevre sözleşmelerine ve mevzuata ilişkin müktesebatın aktarılması ve uygulanmasına devam edilmesi,
- Çevre koruma koşullarının, sektörel politikaların tanım ve uygulamaları ile bütünleştirilmesine devam edilmesi şeklindedir.

Rapor, Türkiye'nin merkezi düzeyde idari kapasitesinin artırılması alanında önemli bir ilerleme kaydettiğini belirtmektedir. Ancak, yatay mevzuat, hava kalitesi, kimyasallar, gürültü ve atıklara ilişkin ilerleme konusunda sınırlı kaldığını ve endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi konusunda ilerleme kaydetmediğini ve çevre müktesebatının aktarımının genel düzeyinin düşük olduğunu belirtmiştir.

“2007 İlerleme Raporuna Göre Türkiye Çevre Politikası” değerlendirmesinde de, Türkiye'nin çevre alanında yeterince ilerlemediği vurgulanmaktadır. İlerleme olarak değerlendirilen alan, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği olmuştur. Diğer taraftan, hava ve su kalitesi konularında yeterli bir gelişme kaydedilmediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, atık yönetimi ile ilgili olarak da henüz ulusal bir plan olmadığı, yine de atıkların giderilmesi ile ilgili kısmen ilerleme sağlandığı kabul edilmektedir¹⁴⁵.

Mevcut son ilerleme raporunda ise, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma yolunda ne kadar ilerlediği ve eksikliklerini görmek, 2012'ye kadar olan süreçte alınan mesafeyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

3.2.2. 2012 Türkiye İlerleme Raporu'nun Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Değerlendirmesi

Bu Rapor, 2012 yılının Ekim ayına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İlerleme, alınan kararlar, kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temelinde değerlendirilmektedir.

Raporda, çevre faslına ilişkin altı çizilen gelişmeler ve işaret edilen eksiklikler şu şekildedir¹⁴⁶:

¹⁴⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, *2007 Türkiye İlerleme Raporu*, 2007, s.1

¹⁴⁶ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu*, Kasım 2012, s.89

- Hava kalitesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı sıvı yakıtların kükürt muhteviyatına ilişkin mevzuat, AB müktesebatıyla tamamen uyumlu hale getirilmiştir. Atık yakma yönetmeliği kabul edilmiştir. Türkiye, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stockholm Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Hava Kalitesi Direktifi'nin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir.
- Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, 2009-2013 dönemi için ulusal atık yönetimi planını kabul etmiştir. Tehlikeli atık kontrolü, gemilerden atık alınması ve atık kontrolüne ilişkin mevzuat AB müktesebatına uygun olarak değiştirilmiştir.
- Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Koordinasyonu artırmak ve AB müktesebatına daha fazla uyum için stratejiler ve politikalar geliştirmek amacıyla, su kalitesi yönetimi konusunda üst düzey bir yönlendirme komitesi kurulmuştur. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve bölünmüştür ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmemiştir.
- Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.
- Kimyasallar konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak etkili uygulama için kapasite yetersizdir.
- Gürültü konusundaki mevzuat uyumu, ileri düzeydedir. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması hâlâ erken aşamadadır.
- İklim değişikliğine ilişkin olarak, çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ozon tabakasını incelten maddelerin ticareti konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından, UNDP GEF(Küresel Çevre Fonu) desteğiyle bir ulusal iklim değişikliği stratejisi kabul edilmiştir. Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde bir İklim Değişikliği Dairesi kurulmuş ve kamu kurumları arasında koordinasyonu artırmak amacıyla yüksek düzeyli bir İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bununla birlikte, AB'nin Sera Gazları Emisyon Ticareti Planı'na yönelik hazırlıklar henüz başlamamıştır. Türkiye, sera gazı envanterini sunmuş, ancak Beşinci Ulusal Bildirimini bugüne kadar sunmamıştır. 2012 sonrası, anlaşmaya ilişkin uluslararası iklim müzakerelerinde, Türkiye son zamanlarda AB pozisyonlarıyla uyumlu hareket etmeme eğilimindedir. Türkiye, kendisini Kopenhag Mutabakatı ile de ilişkilendirmemiştir. Türkiye'nin, sera gazı salımı artışını alışlageldik senaryo temelinde, 2020 için öngörülen oran çerçevesinde % 11'le sınırlamayı amaçlaması, iddialı bir hedef olarak değerlendirilemez.
- Doğa koruması konusunda, ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi

(TBMM)'ne sevk edilen ve Türk Natura 2000 ağına faydalı katkılar sağlayabilecek birçok alanın, mevcut koruma düzeyinin kaldırılmasına neden olacak Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı endişelere neden olmuştur. Ulusal biyoçeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile kuşlar ve habitatlara ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkenin doğusundaki, yeni su ve enerji altyapısı inşasının, potansiyel olarak korunan flora ve fauna türleri üzerindeki olumsuz etkileri konusunda artan endişeler bulunmaktadır. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi, henüz derlenmemiştir.¹⁴⁷ Sulak alanların korunmasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişiklik, Sulak Alanların Uluslararası Önemi Sözleşmesi kapsamında korunan sulak alanların korunma durumunu zayıflatmıştır. Doğa korumasına ilişkin sorumluluk, çeşitli yetkili kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır.

Özetle, uyum yönünde ilerleme olduğu belirtilirken, çevre alanındaki hazırlıkların hala erken aşamada olduğu dile getirilmiştir. Sınırlı ilerleme kaydedilen alanlar olarak, yatay mevzuat, hava ve su kalitesi, endüstriyel kirlilik, kimyasallar ve idari kapasite gösterilmiştir. Atık yönetimi konusunda, Türkiye'nin olumlu bir ilerleme gösterdiği söylenmiştir. Ancak, iklim değişikliği konusunda çok az bir gelişme kaydedildiğini, hatta doğanın korunması alanında öngörülen olumlu bir ilerlemenin yaşanmadığını ifade etmişlerdir. Son olarak, çevre alanındaki yatırımların artırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin mali yardımları etkin kullanma konusundaki kapasitesini geliştirmesi gerektiği konusunda eleştiri yapılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma konuları çerçevesinde de, yerel yönetimlerin önemi doğrultusunda, altı çizilen noktalar vardır. Öyle ki, yerel yönetimlerde saydamlık, güvenilirlik ve katılımcılık mekanizmalarının güçlendirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Yerel yönetim makamlarına stratejik planlama, mali denetim sistemlerinin kurulması, proje yönetimi, kriz yönetimi, çevre ve bilgi teknolojileri yönetimi eklenmesi dile getirilmektedir.¹⁴⁸

Kalkınma ile bağlantılı olarak ekonomik değerlendirmelere de göz atmak gerekir. 2010 yılında, toplam finansman ihtiyacının ikiye katlandığı; İşsizliğin 2009 yılında %14 olarak gerçekleşirken, 2012 ortasında %11 olarak kaydedildiği; Genç nüfusta işsizlik oranı son istihdam paketinin de etkisi ile %24'ten %20 seviyelerine gerilediği; Hassas olan makroekonomik istikrarın güçlendirilmesi için mali şeffaflığın artırılması, enflasyon hedeflemesinin güçlendirilmesi ve mali istikrarın korunması gerekliliği; Sanayi ve inşaat sektörlerinde ise düşüş gözlemlendiği; KOBİ'lerle ilgili veri üretiminin sıklığı ve kalitesinin düşük seviyede olduğu; KOBİ'lerin finansmana erişiminin iyileştirilmesi için bazı girişimler

¹⁴⁷ "Natura 2000", <http://www.natura.org/about.html> (06.04.2013)

¹⁴⁸ Nilgün Arısan Eralp, "2010 Yılı İlerleme Raporu ve Genişleme Stratejisi 'ne Bakış", **TEPAV**, 2010, s. 1

yapıldığı, ancak bankacılık sektörü kredilerinde KOBİ'lerin payının azalmaya devam ettiği; KOSGEB'in KOBİ'lere destek sağlaması için ayırdığı 500 milyon €'luk fonun etkin olarak kullanılmadığı; Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün ciddi bir sorun olmaya devam ettiği; Karar verme mekanizmalarının şeffaf olmaması nedeniyle alınan kararların mantığını ve tutarlılığını değerlendirmenin güçlüğü, konularına dikkat çekilmektedir¹⁴⁹.

Sonuç olarak, Rapor, Türkiye-Avrupa Vakfı'nın değerlendirmelerine göre, beklenen veya tahmin edilen hususlarda sürpriz oluşturmamıştır. Bununla birlikte, çevre alanında endişelerin devam etmesinin sebepleri altı çizilen eksiklikler dikkate alındığında anlaşılabilir¹⁵⁰.

3.2.3. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Değerlendirmesi

Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak, mevcut durum değerlendirmesi yapılabilmesi için, göstergelere de bakmak gereklidir. Bu bağlamda, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından "Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2005-2008" ile ilgili bülten, 29 Eylül 2010 tarihinde yayınlanmıştır. Buna göre¹⁵¹,

- 2005 yılı toplam seragazi emisyonu 176,4 iken, 2008 yılında 196 olarak hesaplanmıştır. Kişi başı CO₂ emisyon miktarı ise, 2008 yılında 4,18 ton' dur. Böylece, 2008 döneminde toplam seragazi emisyonu %96 arttığı görülmektedir.
- Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik miktarının, üretilen toplam elektrik içerisindeki payı da 2008 yılında yüzde 17,4 olmuştur.
- 2005 yılında tarım alanı içerisinde organik tarım yapılan alanı payı % 0,49 iken, bu rakam 2008 yılında %0,43 olarak gerçekleşmiştir. Korunan alanlar 2005 yılında 4,4 milyon hektar iken, 2008 yılında 4,1 milyon hektar alana gerilemiştir. Yatırımlarının GSYH içindeki payı, 2008 yılında %19,9 olarak hesaplanmıştır.
- 2008 yılında, toplam işsizlik oranı %11 olarak tahmin edilmiştir. Aynı yıl kadın istihdam oranı yüzde 23,5; yaşlı çalışanlar için istihdam oranı % 27,4 olarak belirlenmiştir.
- Hesaplamalara göre, 2008 yılı için doğumda beklenen yaşam süresi %73,6; kadın başına düşen çocuk sayısı 2,14; toplumdaki intihar hızı da yüzde 3,96 olarak tahmin edilmiştir.

¹⁴⁹ Dilek İ. Ateş ve Gamze Erdem, "2010 Türkiye İlerleme Raporu Değerlendirmesi", TÜSİAD, 9 Kasım 2010, s.21

¹⁵⁰ Türkiye Avrupa Vakfı, "AB 2010 İlerleme Raporu Hakkında Türkiye Avrupa Vakfı Görüşü", 12 Aralık 2010, s.1

¹⁵¹ "Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) tarafından belirlenen gösterge listesine göre üretilmiştir." Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=581&tb_id=1, (10.04.2013)

- Verilere göre, 2005 yılı kişi başına GSYH sabit fiyatlarla %7,1 büyürken, bu oran 2008 yılında % 0,5 gerilemiştir.

Bunların haricinde, 2002' den itibaren iktidarda olan ve 2013 yılı itibariyle göreve halen devam etmekte olan Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)'nin Temmuz 2007 seçimlerindeki beyannamesinde çevre konusunda yapılacakları nasıl yorumladığı da müzakerelerin gidişatı açısından önemlidir. Bu bağlamda, Yeni Çevre Kanunu çerçevesinde, çevre tasarısına ilişkin yapılan değişiklikler ve değerlendirmeler yeni dönemi yorumlamaya yardımcı olacaktır.

3.2.4. Yeni Çevre Kanunu ve Hükümete Yönelik Değerlendirmeler

Türk Çevre Kanunu, 9.8.1983 gün ve 2872 sayılı kararla kabul edilmiştir. Aslında, 1982 Anayasasının kabulü ile çevre koruması olgusu, ilk defa Anayasaya girmiştir. Ancak, sürdürülebilir kalkınma ilkesi 1982 Anayasasında açıkça ifade edilmemiştir¹⁵². Devam eden süreçte, Avrupa Konseyi ülkelerinde, 14 Haziran 1992 BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı Bildirgesi'nden sonra, çevre korumada kabul gören yeni kriterlere uygun yasalaşma çalışmaları başlamıştır. Böylece, Rio Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nin 10.maddesi (çevre ile ilgili bilgilere erişim ve karar verme sürecine katılım), 11.maddesi (etkili çevre mevzuatı oluşturma), 14.madde (çevre korumada sınırlararası işbirliği), 15.maddesi (ihtiyat ilkesi), ile getirilen temel kriterler, uluslararası çevre koruma sözleşmelerine ve ülkelerin yasal mevzuatlarına girmeye başlamıştır. Türk Çevre Kanunu da, 26.4.2006 gün ve 5491 sayılı kanunla tamamen değiştirilmiştir. Çevre Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair 5491 no'lu Kanun, 13.05.2006 gün ve 26167 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir .

Yeni Çevre Kanunu'nda, 1.madde ile “sürdürülebilir kalkınma” ve “sürdürülebilir çevre” kavramlarının getirilmesi ve bu kavramların içeriklerinin 2. maddede açıklanması ile BM çevre ve kalkınma kriterlerine uyum sağlanmıştır. 9.madde ile de, genelde çevre koruma temel değerlerini kapsayan ve uluslararası sözleşmeler ile uyum sağlayan olumlu hükümler getirilmiştir.

Özkan, AKP Hükümeti döneminde; 2B - ormanların yağmalanmasına ilişkin Anayasa değişikliği girişimi ile sonradan gündeme gelen Kıyı Kanunu tasarısı, nükleer santral politikası, Madencilik Kanunu Değişikliği ve genel icraatları ile Türkiye'nin doğal ve kültürel zenginliklerinin çok yakın ve açık bir doğa katliamı tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını iddia etmektedir. Doğayı bozan girişimlerin önünü açan faaliyetlerin hayata geçirilmek

¹⁵² Derilioğlu, s.6

istenmesinin altında da, rant hırsına dayalı bir plansızlık ve ilkesizlik politikasının yattığını öne sürmektedir. Hatta, Türkiye'nin bu yasa ile, çevre koruma politikasında sınıfta kaldığını belirtmektedir¹⁵³. Bu anlamda, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının, 2007 seçim beyannamesinde belirttiği ilkeleri ve devam eden süreçteki yapılanlara bakıldığında daha sağlıklı bir yoruma ulaşılabilir.

Hükümet programı, "Partimiz, çevre sorunlarına hem sağlıklı bir ortam sağlanması, hem de ulusal maliyetlerin azaltılması açısından bakmaktadır ifadesiyle başlamaktadır¹⁵⁴. Sonrasında, Türkiye'yi biyolojik çeşitliliğin korunduğu, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla yönetildiği, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gözetilen bir ülke yapmayı hedefliyoruz ile devam etmektedir. Ancak, bu hedeflerin gerçekleştirilmesi yönündeki istikrarın tatminkâr boyutta olduğu, AB İlerleme Raporlarında da görüldüğü üzere, tartışmalıdır¹⁵⁵.

Diğer taraftan, Türkiye Çevre ve Orman Bakanlığı'na göre, idari kapasitenin ve idari yetkilerin artırılması anlamında günümüze değin olanlarla mukayese edildiğinde, Birliğin iddiasına karşın aslında bir ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca, AB'nin ilerleme açısından olumsuz değerlendirmesi göz önüne alındığında da bunun, diğer aday ülkelere gösterilenden daha az destek görmenin sonucu olduğu yorumu da çıkarılabilmektedir. Öyle ki, Hırvatistan ile aynı tarihte müzakerelere başlayan Türkiye, 35 başlıktan 12'sini açabilmişken, Hırvatistan 2010 yılında hemen hemen müzakere sürecini tamamlamıştır. Henüz, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi gibi ilkelerle yeni tanışan Hırvatistan'ın, çok daha uzun süredir Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olan Türkiye'den müzakerelerde daha ileride olmasını dikkat çekici bir durum olarak değerlendiren Altınbaş'a göre, bu hızlı ilerleme süreci, Hırvatistan'dan ziyade, daha çok AB'nin "başarısı" gibi görünmektedir¹⁵⁶. Yine de, Birliğin desteğinin yanı sıra, ulusal gelişme hedefinden sapmadan, Türkiye'nin ilerleme yolunda gitmesi önemlidir. Bu bağlamda, önümüzdeki döneme ilişkin olarak, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013) devam etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, Türkiye'nin Kalkınma planlarını inceleyeceğimiz bir sonraki başlıkta, buna da değinilecektir¹⁵⁷. Türkiye'nin, Toplulukla ilişkilerinin başladığı 1963 tarihinden itibaren hazırlanan kalkınma planlarının Türkiye'deki sürdürülebilir kalkınma çerçevesindeki değerlendirmeleri de Birlik ile ilişkiler açısından önemlidir. Bu açıdan, müzakereler kapsamındaki çevre ile ilgili

¹⁵³ Noyan Özkan, "Yeni Çevre Kanunu", www.rightsagenda.org, (12.04.2013)

¹⁵⁴ "Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümet Çevre Programı", <http://www.akparti.org.tr/5-11-cevre-79.html?PID=46>, (19.04.2013)

¹⁵⁵ Budak ve Yıldırım, s. 185

¹⁵⁶ Altınbaş, s.1

¹⁵⁷ Ayrıca, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın yayımladığı, 2010-2011 AB Eylem Planı'nda, stratejiler daha detaylı görülebilir. http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/2010-2011_Eylem_Planı.pdf (19.04.2013)

gelişmelerin yanı sıra, kalkınma planlarının sonuçlarını da gözlemlemek, çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

3.2.5. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Planları

3.2.5.1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesi (1963-1995) Sürdürülebilir Kalkınma

Genel olarak, bu dönemdeki kalkınma planlarında, sanayileşmenin ve tarımda modernleşme faaliyetlerinin arttırılması, hizmetler sektörünün geliştirilmesi ve uzun vadede ekonomik kalkınma üzerinde durulmuştur. Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında, “çevre” konusu özel bir başlık olarak ele alınmamıştır. Uluslararası ortamda da, sürdürülebilir kalkınma konusu henüz politika geliştirme anlamında gündemde olmadığından, bu şartıcı değildir. Bununla birlikte, Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında, Türk ekonomisinin hızla gelişmesinin sağlanması ve gelecek kuşakların refah seviyesinin arttırılması öncelik olarak belirtilmiştir. Böylece, bu yöndeki toplumsal kalkınma stratejileri öne çıkartılmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ve 1978 Yılı Ara Programı ise, ilk kez çevre sorunlarını ele almıştır. 1972 yılında yapılan, ilk küresel çevre konferansı olan Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı’nın etkilerinin yansıdığı görülen Planda temel yaklaşım, “çevre sorunlarını ileri sürerek kalkınma çabalarının yavaşlatılmasını istemenin mümkün olmadığı şeklinde vurgulanmıştır. Bu görüş, Stockholm Konferansı’ndaki az gelişmiş ülkelerin dile getirdiği konuyla ilgili argümanlarını da destekleyici niteliktedir. Kısaca, bu Planda çevre konusundan bahsedilmişse de, özellikle, kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir¹⁵⁸.

Dördüncü Kalkınma Planı’nda ise, sanayileşme, tarımda modernizasyon ve kentleşme süreçlerinde “çevre”nin dikkate alınması yönünde bazı ilkeler ortaya konmuştur. Yerel yönetimlerin, çevre konularında yetkilendirilmesi ile ilgili görüş de, bu Planda dile getirilmiştir. Ayrıca, çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesine dair politikaların görüşülmeye başlanması bu Plana denk gelir. Bu da, Türkiye’de çevre politikalarının oluşması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, önleyici politikaların da dikkate alınmaya başlandığı dönem olmuştur. Altıncı Planda ise, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde, beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunmasının esas alınması görüşü öne çıkmıştır. Bu anlamda, politikalarda sürdürülebilir kalkınma anlayışının yer alması sağlanmıştır. Ayrıca, çevre konusu, diğer sektör politikalarında ve stratejilerinde de dikkate alınmaya başlamış ve ilgili çalışmalar ilk kez bu plan ile birlikte anılmıştır. Diğer taraftan, Altıncı Planın, Türkiye’de

¹⁵⁸ **DPT**, “Üçüncü Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları”, (Ocak 1973), s.3

1994 ekonomik krizinin etkileri ve “Gümrük Birliği” anlaşmasının politik ve ekonomik kararları belirlediği bir süreçte ele alındığının altı çizilmelidir. Çünkü, Gümrük Birliği sürecinde, özel sektör, uluslararası rekabet edebilirliğe engel olunmasını önlemek amacıyla, uluslararası çevresel taahhütlere önem vermeye başlamıştır. Böylece, Altıncı Plan dönemi ile birlikte, çevre ve ekonomi politikalarının birlikte düşünülmesinin önemi fark edilmiştir¹⁵⁹.

3.2.5.2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) ‘nda Sürdürülebilir Kalkınma

Bu Plan döneminde, dünyada gelişme dengesinin diğer bir kritik unsurunu oluşturan çevre konusunda, 1992'de Rio'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda belirlenen ilkelerin hayata geçirilmesinde sınırlı ölçüde de olsa gelişme kaydedilmiştir. Planda yapılan değerlendirmeye göre bu süreçte, sürdürülebilir kalkınma anlayışının yaygınlaşmasına rağmen, çevrenin ve dünyamızın geleceği üzerindeki tehlikeler ortadan kalkmış değildir. Buna karşılık, teknolojinin sağladığı imkânların çevre sorunlarının çözümü doğrultusunda kullanılmasıyla, bu alanda büyük ilerlemeler sağlanabileceği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, başlı başına bir sektör niteliği kazanmakta olan çevre konusunun üretim, istihdam ve ticaret açılarından önemi artmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin dünyadan uzak kalmaması için yapısal değişikliklerin kapsamlı bir şekilde ele alınması bu Plana denk gelmiştir. Bu Plan sırasında, çevre sorunlarının sosyal ve ekonomik politikalarla bütünleşmesine yönelik, önemli girişimlere imza atılmıştır. Öyle ki, 1998 yılında DPT tarafından hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP), Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma göstergeleri dikkate alınarak hazırlanan ve çevre politikalarının sektörel politikalarla bütünleşmesi için stratejiler, politika ve eylem planları öneren kapsamlı ilk politika belgesi şeklinde oluşturulmuştur. Konferansın dünyadaki yansımaları, Türkiye'nin de Yedinci Planında, toplumsal politikaların sürdürülebilir bir kalkınma yaklaşımıyla ele alınmasını sağlamıştır.

3.2.5.3. Uzun Vadeli Strateji (2001 - 2023)'nin Sürdürülebilir Kalkınma ile İlişkisi

Günümüz dünyasının, bilgi ekonomisi ve bilgi toplumu olması yönündeki hızlı gelişim, Türkiye'nin de ekonomik, sosyal ve siyasi reformlarını uyumlaştırmasını ve yeni dünya düzeniyle bütünleşmesini gerektirmiştir. Türkiye için önemli olan nokta bu süreçte, Avrupa Birliği üyeliği çerçevesinde, en başta ekonomi politikaları olmak üzere politikalarını düzenlemesidir. Bu kapsamda hazırlanan ve 2001-2023 dönemini içeren Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi, iki dönem olarak tanımlanmıştır. Buna göre Türkiye'nin; öncelikle AB'ye

¹⁵⁹ **DPT**, “*Altıncı Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları”, (Ocak 1990), s.29

tam üyelik sürecinde ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanması ve bilgi toplumuna dönüşerek, 2010'larda bölgesel güç olarak niteliğinin daha da artması; ikinci olarak, 2020'lerde de küresel anlamda etkili bir dünya devleti olması hedeflenmiştir¹⁶⁰.

Stratejide, sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ilkeler yer almıştır. Ayrıca, Stratejide 2023 yılı itibariyle, sürdürülebilir kalkınmanın sektörlere entegrasyonu bakımından öne çıkan kimi konular belirlenmiştir. Buna göre, Uzun Vadeli Strateji'de¹⁶¹:

- Dönem sonunda (2023), öne çıkan sektörlerin toplam katma değer içindeki paylarındaki sıraları itibariyle; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin olması.
- İstihdamda, temel değişimin tarım ve hizmetler sektörlerinde olması
- Kentsel nüfus payının dönem sonunda % 90 düzeyine ulaşması
- 2000 yılında % 30 olan kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payının dönem sonunda yaklaşık % 10 düzeyine gerilemesi
- Toplumsal hedeflere ulaşma konusunda, piyasaların ve devletin birbirlerini tamamlayıcı rol oynamalarının esas alınması, bu bağlamda; devletin düzenleme, gözetim ve denetleme fonksiyonları geliştirilmesi, yerel yönetimleri güçlendirilmesi ve ulusal öncelikler doğrultusunda sivil toplumun desteklenmesi hedeflenmiş ve öngörülmüştür.

3.2.5.3.1 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)'nda Sürdürülebilir Kalkınma

Sekizinci Plan dönemi, Uzun Vadeli Strateji'nin ilk beş yıllık dönemidir. Plan döneminde, kesintisiz bir büyüme sürecini gerçekleştirmek esas alınmıştır. Planda, çevre ile ilgili alınacak önlemlerin de, ilk kez ekonominin rekabet gücünün arttırılması ile beraber ele alındığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu dönemde, çevre yönetim sistemleri istenilen etkinlik düzeyine getirilememiştir. Hızlı kentleşme, başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıklarının miktarını ve diğer çevre sorunlarını arttırmıştır. Kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve çevre sorunlarının çözümünde önemli engeller oluşturmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya imkân verecek, doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak yönde arzulanan nitelikte bir gelişme kaydedilememiştir. Bununla birlikte, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla bütünleşmesi sağlanamamış, bu konuda ekonomik araçlardan yeterince faydalanılamamıştır. Diğer taraftan, Planda sürdürülebilir kalkınma ile

¹⁶⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, "Dokuzuncu Kalkınma Planının Yapısı ve Uygulama Yaklaşımı", **MEB Mevzuat Bankası**, Nisan 2006, s.1

¹⁶¹ **DPT**, "Dokuzuncu Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları", (Ocak 1990), s.36

ilgili olarak bu öncelikler de yer almıştır: Uzun dönemde, çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de dikkate alınarak AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacaktır; doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek ve çevresel riskler en aza indirilecektir; biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konacaktır¹⁶².

3.2.5.3.2 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)'nda Sürdürülebilir Kalkınma

Dokuzuncu Kalkınma Planı, sorunları makro dengeleri gözetenek belirleyen ve bu çerçevede strateji ve hedef belirleyen bir nitelikte hazırlanmıştır. Çünkü Plan, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Bunun yanı sıra Plan, kurumsal ve yapısal düzenlemeleri, piyasaların daha etkin işleyişine imkân verecek şekilde düzenlemektedir. Planı, önceki kalkınma planlarından ayıran önemli özellik olarak, kalkınma politikalarını sektörel ayrımlarla değil, Türkiye'nin temel sorun alanlarını ele alarak belirlemesi bağlamında gösterilmektedir. Ayrıca, Dokuzuncu Plan, farklı olarak bir izleme ve değerlendirme mekanizmasına sahiptir. Bu çerçevede, DPT bünyesinde bir "Plan İzleme ve Yönlendirme Komitesi"nin oluşturulması ve söz konusu komitenin yılda en az bir defa toplanarak Plan uygulamalarını değerlendirmesi ve yıllık plan ilerleme raporlarını hazırlayarak Bakanlar Kuruluna sunması öngörülmektedir. Bu mekanizmanın, sürdürülebilir kalkınmanın sektörler bütünleşmesi çalışmalarını izleme ve bir nevi denetleme fırsatı sağlayacağı beklenmektedir. Bu doğrultuda, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde Türkiye ekonomisinde, yapısal reformlar ve uygulanacak politikalar sonucunda üretimin sektörel durumunda beklenen değişiklikler ilgili sektörler itibariyle verilmiştir. Buna göre, Plan döneminde;

- Tarım sektörünün, katma değer içindeki payının azalması öngörülmektedir. Tarım sektöründe, sulama projeleri hızlandırılarak mevcut stok azaltılacak ve böylece, sulanabilen arazi miktarı artırılabilecektir.
- Enerji sektöründe öngörülen serbestleşme politikalarına paralel olarak, kamu sektörünün enerji yatırımları içindeki payı kademeli olarak azaltılacaktır. Enerji sektöründe amaç, enerjinin sürekli, güvenli ve asgari maliyetle temin edilmesidir.
- Kentleşme konusunda, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözetenek, doğal kaynakların

¹⁶² "Bu dönemde, dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimler meydana gelirken, Türkiye'de yapısal sıkıntılar devam etmekteydi. Bu anlamda, Sekizinci Plan'ın temel amacı: "Dünyada yaşanan değişimin sunabileceği imkanlardan Türkiye'nin de en üst düzeyde yararlanabilmesi; Türkiye'nin, AB üyeliği kapsamında dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması " olarak değerlendirilmektedir." DPT, *Sekizinci Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, (Ocak 1990), s.21

koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.

- Ar-Ge faaliyetleri, bilimsel ve teknolojik gelişmeye katkıda bulunan en temel unsurların başında yer almaktadır. Bu amaçla, Ar-Ge harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı ve bu pay içindeki özel sektörün payı artırılacak, özel sektörün Ar- Ge merkezleri kurması teşvik edilecek, araştırmacı sayısı artırılacak, üniversite-sanayi işbirliği güçlendirilecek ve risk sermayesi oluşturulacaktır.

Özetle, tarım, enerji, bilim, teknoloji ve kentleşme alanlarında sürdürülebilirlik adına yapılan genel değerlendirmeler, Türkiye'nin sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşması ve bunun sonucunda toplumsal refahın artırılması için bazı temel doğal kaynakların yönetiminin öncelikle ele alınmasını gerektirmiştir. Bu kaynaklar, su ve yeşil enerjidir (yenilenebilir enerji kaynakları). Buna göre, su yönetimi ve yeşil enerji politikalarının sektörel ve bölgesel politikalarla bütünleşmesinde, öncelikli olarak karar vericilerin bu alanlarda yapısal reformları ve destek mekanizmalarını kurmaları beklenmektedir. Ardından, Plana göre, makroekonomik istikrarı sürekli kılacak ve ekonominin etkin, esnek ve verimli bir yapıya kavuşmasını sağlayacak sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin elde edilebileceği öngörülebilecektir.

Bu veriler ışığında, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma politikalarını sürdürmeye devam edeceği, belgelerde de belirtilen taahhütleri açısından görülebilir. Ortaya koyduğu stratejilerinin yanı sıra, Birliğin aday ülkelere sağladığı mali programlardan yararlanması söz konusudur. Bu bağlamda, bir sonraki kısımda, AB'nin mali yardım araçlarına değinilecektir.

3.3. Avrupa Birliği'ne Adaylık Öncesi ve Süresince Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

Avrupa Birliği üye ve aday ülkeleri içerisinde de eşit olmayan bölgeler mevcuttur. Bu da, Birliğin avantajsız bölgelere yardım etmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, aday ülke olarak, Türkiye'ye yönelik hibe yardımları ve krediler ile Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanmakta olan fonlar bulunmaktadır. Söz konusu bu hibe ve fonlar ise, Ankara Anlaşması'nın imzalandığı tarihten itibaren, Türkiye'ye verilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği, 1999 Helsinki Zirvesi'yle Türkiye'ye aday ülke statüsü verilene dek, mali araçlarıyla yardım fonlarını oluşturmuştur. Bu açıdan, yapılan mali yardımlar, özellikle sürdürülebilir kalkınma projelerini teşvik için finanse edilmek üzere planlanmışlardır¹⁶³.

¹⁶³İsmet Akbaş ve Muhammet Kösecik, *AB Mali Yardımları ve Türkiye 'de Desteklenen Yerel Yönetim Projeleri*, Ankara ,Gazi Kitabevi, Mayıs 2009, s.181

3.3.1. Adaylık Öncesi Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

- ***Birinci Mali Protokol (1964-1969)***

Avrupa Topluluğu tarafından tahsis edilen ilk mali yardım miktarı, 175 milyon ECU olmuştur. Genel olarak bu yardımlar, kamu ve özel sektördeki sanayi ve altyapı projelerinin finansmanı için kullanılmıştır. Verilen bütçe ile gerçekleştirilen projelerden, “kamu” yararına kullanılanlar: Seka-Çaycuma, Keban Barajı, Gedik Sulama I, Gökçekaya Baraj ve HES, Seka-Dalaman I, Samsun Azot, TCDD-Dizelizasyon I, Gökçekaya-İzmir Enerji Nakil Hattı, Boğaz Köprüsü, Petkim-Kauçuk I, Keban Ek Finansman vd. Özel sektör projeleri ise: Çelik Halat ve Tel Sanayi, Taç Tekstil, Arçelik-Emaye, Mannesman-Sümerbank Boru.Prj., Şişe-Cam Fabrikası Tevsii Prj., Güney Sanayii, Türk Prelli, Sifaş İplik, Mensucat Santrali vd. olarak belirlenmiştir¹⁶⁴. Daha sonra ikinci mali protokolü dönemine geçilmiştir.

- ***İkinci Mali Protokol (1971-1977)***

Bu dönemde, 220 milyon ECU(Avrupa Para Birimi) yardım sağlanmıştır. Bu miktarın, 195 milyonluk kısmı, Topluluk desteli krediler olarak kamu tarafından hazırlanan projelerde kullanılmıştır. İkinci protokol döneminde, daha çok tarım, endüstri, eğitim ve bölgesel işbirliğine ağırlık verilmiştir¹⁶⁵.

- ***Üçüncü Mali Protokol (1979-1982)***

Bu Protokol, 12 Mayıs 1977 tarihinde imzalanarak 1 Nisan 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde, 220 milyon ECU genel bütçe kaynaklarından, 90 milyon ECU de AYB kaynaklarından olmak üzere toplam 310 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır. Genel bütçe kaynaklarından verilen kredi kamu yatırımlarına, AYB kaynaklarından verilen kredi ise özel sektör yatırımlarına ayrılmıştır.

- ***Dördüncü Mali Protokol (1982-1986)***

600 milyon ECU tutarındaki Dördüncü Protokol, Yunanistan'ın vetosu sebebiyle kullanılamamıştır. Kullanması hâlinde, 225 milyon ECU AYB kaynaklarından, 375 milyon ECU ise Topluluk bütçesinden karşılanması beklenmekteydi¹⁶⁶.

¹⁶⁴“Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi, (20.04.2013)

¹⁶⁵ Metin Gençkol, “Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, T.C Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, 2003, ss. 156-157

¹⁶⁶“Türkiye-AB Mali İşbirliği”, <http://ab.istanbul.gov.tr/>, (22.04.2013)

Genel olarak özetlemek gerekirse, bu dönem içerisinde (1964-1986) Türkiye toplam olarak 827 milyon ECU mali yardımı almıştır. Bu miktarın, 75 milyon ECU'su hibe olarak, geri kalanı krediler olarak sağlanmıştır. Kredi bütçesinin de, 115 milyon ECU'su AYB'nin piyasa şartlı kredilerinden, 637 milyon ECU'su ise Topluluk destekli kredilerden oluşturulmuştur.

- **Özel Yardım Paketi**

Avrupa Topluluğu, 1980'de 75 milyon ECU değerinde özel yardım paketi hazırlamıştır. Enerji, sağlık, çevre ve eğitim sektörleriyle ilgili olan projelerin finansmanında kullanılması planlanan bu paket, 1980 yılındaki askeri müdahale ve insan hakları ihlalleri iddiaları üzerine 1987 yılında kadar askıya alınmıştır. Daha sonra, sivil yönetimin işbaşına gelmesiyle, geri kalan 29 milyon ECU'luk bölüm "Özel Eylem Programı" adı altında yeniden kullanım için tahsis edilmiştir. Bu program kapsamında, özellikle sağlık, mesleki eğitim ve eğitim alanlarındaki projelerin uygulanması için Türkiye ile Topluluk arasında finansman anlaşmaları imzalanmıştır. Diğer mali yardımlardan bazıları ise¹⁶⁷;

- **Körfez Savaşı**

1991'de meydana gelen Körfez Savaşı'ndan, en çok etkilenen ülkeler için Topluluk, mali yardımda bulunmuş ve Türkiye de 175 milyon ECU tutarında faizsiz krediden yararlanmıştır.

- **Çevre Projeleri**

Türkiye, 1992-1999 yılları arası dönemde, "Life-Üçüncü Ülkeler" ve "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre" Programları kapsamında desteklenen çevre projeleri için 4,92 milyon ECU mali yardım almıştır.

- **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (MEDA I Programı: Bölgesel İşbirliği)**

Avrupa ve Akdeniz Ortaklığı, MEDA (Euro-Mediterranean Partnership) Programı, iki bölge arasındaki işbirliğinin uygulanmasındaki temel mali yardım mekanizmasıdır. Bu Ortaklığın üyelerinden biri olan Türkiye de, 1996 yılından beri AB'nin MEDA kaynaklarından yararlanmaktadır. Adaylık öncesi dönemdeki MEDA I, mali yardımlarının toplamı hibe olarak 376 milyon ECU tutarındadır. 1999 yılı sonu itibariyle, Türkiye'ye

---

¹⁶⁷Derya Sevinç, " Türkiye Avrupa Birliği Mali İşbirliği Süreci", *Tepav Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sunumu*, 2006 , Kayseri Erciyes Üniversitesi, s.4

ayrılan bu hibenin tamamı, ekonomik istikrar, sosyo-ekonomik kalkınma, demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesini amaçlayan ikili projelerde kullanılmıştır. Türkiye, bu dönemde ikili işbirliğinin yanı sıra MEDA kapsamında desteklenen Kültürel Miras Programı, Gençlik Eylem Programı, Görsel- İşitsel İşbirliği Programı gibi çeşitli bölgesel programlardan da faydalanmıştır¹⁶⁸.

- ***Avrupa Yatırım Bankası Kredileri***

Avrupa-Akdeniz İşbirliği programının uygulanmasında, AYB'nin önemli bir yeri vardır. Bu ortaklıktaki çeşitli projeleri, uzun vadeli kredilerle desteklemektedir.

AB'nin Akdeniz politikası çerçevesinde, Türkiye'ye sağladığı kredi tutarı 1992-1996 yılları için 205 milyon ECU'dur. MEDA I kapsamında 1997-1999 dönemi için Türkiye'ye yaklaşık 350 milyon ECU'lük kredi tahsis edilmiştir

MEDA I ortaklığı, Türkiye açısından beklenen seviyede gerçekleşmemiştir. MEDA kapsamında sağlanan hibe yardımlarının kullanılmasında, AB birçok sayıda bürokratik engel çıkarmıştır. Bu nedenle, 300 kadar proje hibelendirilememiştir. Diğer taraftan, Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsünü kazanmasıyla birlikte, diğer aday ülkelere uygulandığı gibi, mali yardımlardan yararlanma olanakları artmıştır. Zirve ile beraber AB, Türkiye ilişkileri diğer alanlarda olduğu gibi, mali yardımlar alanında da kapsamlı değişikliklere uğramıştır. Bundan önceki dönemlerde, Birliğin Akdeniz ülkeleri ile yürüttüğü MEDA programından mali yardım alan Türkiye, 2002 yılından itibaren adaylık statüsü çerçevesinde biçimlenen katılım öncesi mali yardım mekanizmasından yararlanmaya başlamıştır. "Aday ülke statüsü" sonrası diğer aday ülkelere sunulduğu gibi, Türkiye'ye de daha önce değindiğimiz "Katılım Öncesi Stratejisi Dökümanı" sunulmuştur¹⁶⁹.

3.3.2. Adaylığı Sürecinde Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımlar

Adaylık statüsünün, 1999 Helsinki Zirvesiyle kazanılmasına rağmen, diğer aday ülkelerin yararlanmış olduğu Phare, ISPA ve Sapard gibi katılım öncesi programların kapsamına Türkiye alınmamıştır. Bunun yerine, Türkiye aday ülke olarak normal şartlarda adaylık sürecinin bir aracı olmayan MEDA II programına dâhil edilmiştir. Böylece, 2002 - 2006 arası dönemi kapsayan Katılım Öncesi Mali Yardım programına kadar, AB tarafından Türkiye'ye yapılan mali yardımlar MEDA II programı kapsamında yer almıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁸ *Muharrem Ekşi*, "AB'nin Akdeniz Güvenlik Stratejisi: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı", *TASAM*, s.5

¹⁶⁹ Akbaş ve Kösecik, s. 55

¹⁷⁰ "Bu programların, bütçelerinin kesinleşmiş olması dolayısıyla, değiştirilmesinin mümkün olmaması gerekçe

1995-2000 döneminde, MEDA kapsamında gerçekleşen projelerin oranı %29'da kalmıştır. Genel olarak, düşük olan bu oran, bu dönemde tahsis edilen mali yardım programının yeterli olmadığını göstermektedir. Türkiye için gerçekleştirme oranı da %5.4 oranında olup, başarısız bir mali işbirliğinin portresini çizmektedir. Katılım Öncesi Mali Yardımlar kapsamında, 2002 - 2006 döneminde Türkiye'de üretilen yerel yönetim projelerinden küçük ölçekli altyapı projeleri daha çok destek almıştır. Diğer öne çıkan konular ise: aktif işgücü, yerel kalkınma, turizm ve çevre altyapısı, sivil toplumu geliştirme, sürdürülebilir kalkınma, sınır ötesi işbirliği, sosyal diyalogun güçlendirilmesi ve kültürel hakların geliştirilmesi alanlarındaki projelerdir.

3.3.3. Üyelik Öncesi AB Ülkelerine ve Türkiye'ye Sağlanan Yardımların Karşılaştırılması

Türkiye'ye, 1964-2004 arası dönemde sağlanan hibe odaklı toplam mali yardım miktarının yarısından fazlası, 1999 Helsinki Zirvesi'nde tanınan adaylık statüsünden sonraki dönemde tahsis edilmiştir. Türkiye, 1964 - 2004 arasında 1456 Milyon Euro yardım almıştır. Diğer yandan, 1990-2006 arası dönemde, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri yıllık ortalama 1.8 Milyar Euro yardım almıştır. 2000-2006 arası yılları kapsayan, "Katılım Öncesi Mali Yardım" döneminde ise Türkiye'ye ayrılan toplam mali yardım miktarı, diğer aday ülkelere tahsis edilenden oldukça geridedir. Öyle ki, aday oldukları dönemde 2000-2006 için, Romanya 5.1, Bulgaristan 2.8, Polonya 15.3, Milyar Euro yardım alırken, Türkiye'ye ise toplam 1.7 Milyar Euro ayrılmıştır¹⁷¹.

Diğer taraftan, Birliğe eski üye ülkelerden AB ile müzakerelere Türkiye ile aynı dönemlerde başlamış olan Yunanistan ve Birlikle ilişkileri daha sonra başlayıp daha önce üye olan İspanya'nın adaylık dönemlerinde aldıkları mali yardımlar, Türkiye'nin aldıkları ile karşılaştırıldığında, yine Türkiye'nin yeterli yardımı alamadığı görülmektedir. Ayrıca, Katılım öncesi mali yardımlar, Birliğin genel bütçesinden aktarılmaktadır. AB genel bütçesi de, Birliğe üye ülkelerin yaptığı katkılardan oluşmaktadır. Bu sebeple Türkiye, AB hibe fonlarından yararlanmak için herhangi bir katkı payı ödememektedir. Ancak, aday ülkelerin topluluk programlarından yararlanmak için belirlenen katkı paylarını ödemesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin beklendiği ölçüde yardım alamadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Örnek olarak, Türkiye'nin katılmış olduğu Topluluk programlarından biri olan, 2002 ve 2006 arası yılları kapsayan 6.Çerçeve Programından yararlanma oranı

---

olarak gösterilerek bu yararlandırılmamıştır." <http://abofisi.metu.edu.tr/meda.htm>, (22.04.2013)

¹⁷¹ Vuslat Us, "Türkiye-AB Bütünleşmesi Sürecine İlişkin Karşılaştırmalı Analiz", *Ankara Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 6, No:2, 2007, s. 124

gösterilmektedir. Türkiye, söz konusu programa GSMH ve nüfus oranları dikkate alınarak 250 Milyon Euro katkı payı ödemiştir. Fakat, bunun sadece 30 Milyon Euro'sunu kullanabilmiştir. Bu açıdan, Türkiye'nin bu programdan yeteri kadar yararlanamadığını söylemek yanlış olmaz.

3.4. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Bölgeselleşme ve Yerelleşme

3.4.1. Türkiye Yerel Gündem 21 Programı

1992 yılındaki BM Rio Zirvesinde ortaya konan Gündem 21'in 28. bölümünde, yerel yönetimlerin öncülüğünde, sivil toplumun ve diğer paydaşların, birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak, kentleri için "21. yüzyılın yerel gündemi"ni oluşturmaları karara bağlanmıştır¹⁷². Türkiye'deki YG-21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda, UNDP'nin desteğiyle, "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi" ile başlamıştır. Daha sonra, Ocak 2000'de "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması" başlığını taşıyan ikinci aşama projesi başlatılmıştır. Bu dönemde, değişik projelerin başlatılması ve yeni katılımlarla proje ortağı yerel yönetimlerin sayısının 50'yi aşması ile birlikte, YG-21 uygulamaları "proje" çerçevesinden çıkarılarak, "Türkiye Yerel Gündem 21 Programı"na dönüştürülmüştür. Bu anlamda, Türkiye YG-21 Programı'nın yeni aşama projesi, "Türkiye'de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağ Kanalıyla BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi" başlığını taşımaktadır¹⁷³.

Önceki aşamaların birikimi üzerine temellenen bu Proje, yerel düzeyde BM Binyıl Kalkınma Hedeflerine (BKH) en yüksek önceliğin verilmesinin teşviki yoluyla merkezi yönetimin BKH konusundaki taahhütlerinin yerelleştirilmesini amaçlamaktadır. Yeni aşama projesinin temel hedeflerinden bazıları şunlardır: "Ulusal ve yerel düzeylerde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH) yerelleştirilmesi ve bu hedeflere ulaşılmasının temel ve vazgeçilmez yöntemi olarak "yerel yönetim"in teşviki amacıyla, "Kentimiz BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni Destekliyor!" başlıklı bir kampanya başlatılması; Yerel yönetimlerin ve Kent Konseylerinin, BKH'nin gerçekleştirilmesini izleme ve destekleme konusundaki kapasitelerinin, yerel yönetim uygulamalarının geliştirilmesi ve içselleştirilmesi yoluyla güçlendirilmesi; BKH'nin yerelleştirilmesine yönelik destek, izleme ve değerlendirme mekanizmaları geliştirilmesidir. Bununla birlikte, gerçekleştirilmesi hedeflenen ve başlatılan Kent Konseyleri; merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu "ortaklık" anlayışıyla buluşturan başlıca yönetim mekanizmaları olarak YG-21 içinde desteklenmektedir. Diğer

¹⁷² "Yerel Gündem 21", <http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Projeler/Gundem21.aspx>, (24.04.2013)

¹⁷³ "Türkiye'de Yerel Gündem 21'ler", <http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=106>, (24.04.2013)

girişimlerden biri olan Çalışma Grupları ise; farklı kurumlardan ve sektörlerden gelen gönüllülerin katkılarını, ilgili kentin öncelikli konularında ve sorun alanlarında yoğunlaştıran bir başka önemli katılımcı mekanizma işlevini görmek üzere oluşturulmuşlardır. Kadın Meclisleri ise; karar alma süreçlerine kadınların etkin katılımının teşviki ve cinsiyet bakış açısının tüm politika ve stratejilere yansıtılması gibi öncelikli konulardaki bilinç düzeyinin artmasını kolaylaştırmak hedefiyle meydana getirilmişlerdir. Gençlik Meclisleri de; gençlerin kapasitelerinin geliştirilmesi ve gençliğin her alanda karar alma mekanizmalarına katılımının sağlanması yönündeki çalışmalarını sürdürmek maksadıyla oluşturulmuşlardır. Bu çalışma grupları da, her kentte yerel ortaklar tarafından oluşturulan YG-21 Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilmektedir¹⁷⁴.

Mengi ve Algan'a göre, Yerel Gündem 21'de, yönetmelikte belirtildiği üzere alınan kararlar tavsiye niteliğinde de olduğundan, alınan kararların bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Bu da, etkinliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Kısaca, uygulama yönünden yetersiz kalabileceği söylenebilir. Aynı şekilde, Kent Konseylerinde alınan kararlar, meclis gündemine ne kadar alınıyor, bu konuda ne kadar kamuoyu baskısı oluşturulabiliyor, bu da bir diğer tartışma konusudur. Mengi ve Algan'a göre diğer bir eleştiriye, çalışma ortaklarının temel hedeflerinin aslında ne olduğunun anlaşılabilmesidir. Çünkü, bu tür girişimlerin, sermaye için yeni pazarlar oluşturabileceği endişesi de devam etmekte ve bu nedenle yerel düzeyde bu amaca yönelik uygulamalardan yine çevresel sürdürülebilirliğin zararlı çıkacağını söylemektedirler¹⁷⁵. Yine de, sürdürülebilirlik amacıyla geliştirilen girişimlerin şüpheye daha fazla yer bırakmaması için yapılabilecek şeyler de vardır. Örneğin, tüm ortakların yeterli biçimde temsil edilebilmesine özen gösterilmesi gereken kent konseylerine bireysel olarak katılım olanağı verilerek bireysel, örgütlü ve örgütsüz kesimlerin temsil dengesini sağlamak gereklidir. Ayrıca, çalışma gruplarının yörenin özelliklerini, gereksinmelerini ve niceliklerini yansıtabilmesi beklenir. Öyle ki, bilindiği üzere aslında kavram olarak Yerel Gündem 21'in temelinde sürdürülebilir kalkınma amacına hizmet olmalıdır. Bu sebeple, bu kavramın yörede yaşayanlar tarafından benimsenmesi ve sahiplenilmesi için eğitim ve bilgilendirmeye de önem vermek gereklidir.

3.4.2. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları

AB, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları doğrultusunda, üye ve aday ülkelerde bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınarak BKA'ların kurulmasını istemiştir. Aynı

¹⁷⁴ TC İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, *Yerel Gündem 21 Programı*, 2007, s.1

¹⁷⁵ Mengi ve Algan, s.250

zamanda, ilk kez AB'ye tam üyelik süreci içerisinde Katılım Ortaklığı Belgesinde orta vadeli yapılması gereken işler kapsamında belirtilmiştir. 2001 Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ve AB'nin Türkiye'ye yönelik ilerleme raporlarında bu talep dile getirilmiş, 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de yinelenmiştir. Bu bağlamda, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulmasını ve yönetilmesini düzenleyen 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" 25 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiş ve ilk olarak İzmir ve Çukurova bölgelerinde Bakanlar Kurulu kararıyla ajanslar kurulmuştur¹⁷⁶.

AB'ye üye ülkeler ile, bu ülkelerin kendi bölgeleri arasında var olan dengesizlikleri azaltmak için AB, yapısal mali araçlarının dağıtımını bölgesel bir sınıflandırma yöntemi aracılığıyla düzenlemektedir. Hem üye, hem aday ülkelerin izlediği bu yol NUTS olarak anılmaktadır. 22 Eylül 2003 yılında, 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile İstatistik Bölge Birimleri, Düzey1, Düzey2 ve Düzey3 şeklinde oluşturulmuş ve belirlenmiştir. Buna göre, Düzey3, illerden meydana gelip, 81 tanedir. Düzey2, komşu illerin bir araya getirilmesi sonucu 26 adet ilden oluşturulmuştur. Düzey2'nin gruplandırılması ile de 12 adet Düzey1 oluşturulmuştur. İstanbul ise, hem Düzey1 hem Düzey2 hem de Düzey3 olarak ele alınmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından kurulmaları öngörülen bu Ajanslar arasında da ulusal ölçekte eşgüdüm sağlanması DPT'ye verilmiştir.

DPT, 5449 kanun gereğince, bölgesel kalkınmaya ilişkin öngörülen ulusal ve uluslararası fonların dağıtımını ve kullanılması aşamalarını belirlemek ve izlemek konusunda yetkilidir. Bu şekildeki yetki atanmasıyla beraber, ajansların inisiyatiflerinin de sınırlandırılmakta olduğu ileri sürülmektedir. BKA'ların yönetim kurulları; belediye başkanları, valiler, ticaret odaları başkanları, il genel meclisi başkanları vb. yerel kuruluşlarda görevli kişilerden meydana gelmektedir. Vali, bu karar alma organına başkanlık etmektedir. Ajansların genel sekreterleri de, merkez tarafından atanmaktadırlar. Bu bağlamda, bölgesel projelerin düzenlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirme aşamaları yine merkezde gerçekleşmektedir. Bu sebeple, süreçlerin genel olarak tamamının merkez tarafından kontrol edildiği söylenebilir. Bu açıdan, bölgesel yönetimler, merkezi otoritenin kapsamında kalmaktadır. Bununla birlikte, BKA'lar bütçelerinin önemli kısmını sağladıkları ve projelerini onaylayan DPT'ye bağlıdırlar. Fonların yönetimi de yine merkezi otoriteye aittir.

Bu ajansların işlevsel oluşumları açısından, liberal ekonomi sistemi içerisinde daha serbest olmaları beklenmektedir. Kısaca, özünde kamunun etkisinden uzaklaşmak vardır. Bununla birlikte, Türkiye'nin iç siyasetindeki dinamikler göz önüne alındığında, bu tür bir girişim, verimlilikten öte, var olan korkuların gerçekleşmesine yol açacaktır. Bu sebeple,

¹⁷⁶"Yönetişim Etütleri Programı Bölgesel Kalkınma", <http://www.tepav.org.tr>, (01.05.2013)

Türkiye içerisindeki bölgesel dengesizliklerin giderilmesi aşamasında, planlı bir kalkınma ve dolayısıyla kamunun öncülüğü bu bağlamda gerekli görülmektedir. Eleştirileri de göz ardı etmeden, kalkınma ajansları yoluyla onaylanan çalışmaların denetiminden haberdar olmak daha etkin ve uzun vadeli kalkınma için toplu hareket etme isteğini ve desteğini de arttırmaya yarayacaktır¹⁷⁷.

Kalkınma ajanslarının, bölgelerdeki ihtiyaçların karşılanması açısından sağladıkları hibeler sebebiyle, Türkiye’de son yıllarda gittikçe ilgi görmeye başladıklarına ve nihai yararlanıcıları açısından bilgilendirilme isteğinin arttığına şahit olmaktadır. İhtiyaç sahipleri, bu hibelerden faydalanmak adına teklif çağrılarında projelerini hazırlamakta ve Ajanslara sunmaktadırlar. Belli oranda, belli sayıda projeye verilebilen hibeler sebebiyle, teklif çağrılarının faydalanıcıları tarafından da, projeleri onaylanmayan başvuru sahiplerince de değerlendirme süreci eleştirilebilmektedir.

Süreç, mevzuatta şu şekilde ilerlemektedir: Kalkınma ajanslarının değerlendirdiği ve onayladığı sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, KOBİ vb.’ne yönelik projeler, ajans tarafından ön incelemeye tabi tutulduktan ve uygun bulunduktan sonra, teknik ve mali inceleme için “Bağımsız Değerlendiriciler” tarafından, başvuru formundaki şartlar doğrultusunda değerlendirmeye alınmaktadır. Ardından, “Değerlendirme Komitesi” projeler ile ilgili raporları inceleyerek tavsiye oluşturmaktadır. Böylece, başarılı bulunan projeler Ajansların Genel Sekreterliklerine ulaştırılır. Listede belirtilen proje tekliflerinin de, risk durumlarını ölçmek ve denetlemek için Ajans personelleri proje sahiplerine “ön izleme” ziyaretleri gerçekleştirir. Bu ziyaret sırasında, projelerde belirtilen bütçe kalemleri gözlemlenir. Bunun sonucunda, yeniden başarılı bulunan projeler, listelenerek ve yeniden düzenlenerek Yönetim Kuruluna sunulur. Yönetim Kurulu, projeleri, bölgenin mekansal ve sektörel önceliklerini de hesaba katarak nihai listeyi onaylar. Son adımda, proje teklif çağrısında öngörülen destek ödeneği Ajans tarafından, başvuru sahiplerine sözleşme imzalanarak, projelere tahsis edilir¹⁷⁸. Yine de, projelerin uygulanma aşamasındaki sıkı denetimler nedeniyle meydana gelen tepkiler ve değerlendirme konusundaki daha şeffaf olunması yönündeki eleştiriler, Ajansların, Türkiye’de son yıllarda hatta birçoğunun 2010 itibarıyla kurulması sebebiyle, deneyim eksikliği olarak görülebilir. İleride, desteklenen projelerin bölgenin kalkınmasına sağlayacağı katkılar bu sürecin ve Ajansların yararını, ya da başarısızlıklarını ortaya koyacaktır.

¹⁷⁷ Keleş, s.185

¹⁷⁸ İzmir Kalkınma Ajansı, Proje Değerlendirme Süreci”, <http://www.izka.org.tr/destekler/tarim-ve-kirsal-kalkinma-2/proje-degerlendirme-sureci/>, (02.05.2013)

SONUÇ

Çevrenin hızla tahribatının söz konusu olduğu mevcut sanayi ve sermaye döngüsünün, bu bozulmayı tetiklediği bilinmektedir. Bu konuda yapılan bireysel çabaların yeterli olmadığı göz önüne alınarak, ülkelerin gerekli olan yapısal reformları hayata geçirmeleri ihtiyacı doğmuştur. Sürdürülebilirlik anlayışı, böylece uluslararası ilişkiler alanında var olmaya başlamıştır. Kavramın yeni oluşu, beraberinde uygulamada uzun vadeli çözümleri de tartışmaya açmıştır. Öyle ki, devletlerin reform adı altında, uluslararası yeni bir kapital sistem anlayışını yaymaya çalıştığı endişesi de, diğer yandan karşıt argümanların oluşmasına neden olmuştur. Bu sebeple, bu iki paradigmanın tartışması devam ederken göz ardı edilmemesi gereken, çevrenin korunması bilincinin önemini sürdürülebilirlik anlayışı içinde ele almaktır.

Bilindiği üzere, sürdürülebilirlik açısından gerekli görülen bilişsel algının yayılması için, uluslararası girişimlerin önemi vardır. Bununla birlikte sürdürülebilirliğin uygulama aşamasında daha etkin olduğu alan, bölgelerdir. Yapılan birçok araştırmada da, gelişmiş olan devletlerde dâhi, yoksulluğun kimi bölgelerde işsizlik ile beraber arttığı görülmektedir. Kıt kaynaklar sebebiyle de, dünyanın kimi bölgelerinin gitgide kuraklaşması, orada yaşayan insanların zor şartlarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalmalarına sebep olmaktadır. Bu açıdan, devletlerin bölgeler arasında eşitsizlikleri gidermek için merkezi yönetimin çok etkin olamadığı, yerel ölçekte çalışmalar yapması beklenmektedir. Ancak, burada siyasi bölgeselleşme kavramı ile çevresel sürdürülebilir bölgeselleşmeyi birbirinden ayırmak gereklidir. Aksi takdirde, asıl olan dayanışma ve yerel ölçekte örgütlenme hedefi yerine, farklı kültür ve etnik grupların daha da radikalleşmeleri söz konusu olabilir. Bu açıdan, sürdürülebilirlik kavramının, yerelleşmeyi ön plana çıkaran ilkelerinin, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğinin de farkında olmak gereklidir. Türkiye, Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde, kendi sürdürülebilir kalkınmasını gerçekleştirirken de bu farkı iyi analiz ederek hareket etmelidir.

Sürdürülebilirlik ile çevresel bozulmanın önüne geçilmesi ve ekonomik refah sağlanarak yoksulluğun önlenmesi kimi koşullara bağlıdır. Örneğin, bir bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarının belirlenmesinde, katılımın gücü ve yerel idarelerin çevrede yaşayan vatandaşları yönetime dâhil etme konusundaki isteğinin arttırılması bunlardan biridir. Diğerisi ise, yerel idarelerin, ihtiyaçları karşılarken gerekli olan ödeneği önce merkezi hükümetle görüşerek sağlaması gerekliliğidir. Dünya Bankası veya kredi veren belli uluslararası sermaye kuruluşlarından destek alıp, borca endekslenerek belli yaptırımlara bağımlı olmak yerine, hibe

veren örgütlere ya da ulusal girişimlere yönelmesi önemlidir. Böylece, hem demokratikleşme konusunda hem de, kalkınma amacı doğrultusunda, uygulamalardaki soru işaretlerinin oluşması önlenmiş olacaktır. Bununla birlikte, siyasi ve politik bölgeselleşmenin yaratabileceği tehlikelerin, sürdürülebilir kalkınma politikalarının hayata geçirilmesinde büyük öneme sahip olan projelikle yaklaşımıyla önüne geçilebileceği ya da tetiklenebileceği de tartışma konusudur. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin vermiş olduğu hibe, yardım ve fonlarına çalışmamızda değinmiştik. Türkiye her ne kadar Avrupa Birliği'ne entegrasyon için çevre faslına büyük bir önem vermiş de olsa çabaları AB'yi tatmin edebilecek boyutlarda değildir. AB ise Türkiye'nin AB'ye üyeliği hususunda çevre konusunda müzakere başlığı açarak aslında konunun önemine bir nevi vurgu yapmıştır.

Bu doğrultuda yola çıkan proje sahipleri, projelerinin hazırlanma aşamasında, teknik bilgi ve uzman eleman yetersizliği sebebiyle kâr amacı güden danışman firmalara yönelebilmektedirler. Bunun yerine, yerel idarelerin üniversitelerin araştırma merkezleri ve öğretim görevlileriyle beraber çalışarak, hareket etmeleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, kurum içi uzman kadrosu yetiştirilmeli ve Türkiye'nin kendi ulusal projelerinin hazırlanması ve yönetimi aşamasında bu kadrolarla çalışılması desteklenmelidir. Bunun yanı sıra, projelerin halka seminerler yoluyla veya internet sitelerinden güncel şekilde kapsamlı bir bilgi ağı oluşturarak verilmesi, projelerin gerçekleştirilme aşamasındaki soru işaretlerini de ortadan kaldıracaktır.

KAYNAKÇA

- “Aarhus Sözleşmesi”, <http://www.cagdashukukculardernegi.org>
- “Aalborg Şartı: Sürdürülebilir Avrupa Kentler ve Kasabalar 27 Mayıs 2004”, **Mimarlar Odası**, Ocak 2009,s. 1
- “AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023)”, **Çevre ve Orman Bakanlığı**, 2006, s.72
- “AB Mevzuatının KOBİ 'lere İlişkin Başlıkları ve İlgili Kuruluşlar”, **TEPAV**, Ankara, Kasım 2005, s.2
- “AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türk Firmalarının Katılımına Açılan Programlar”, <http://www.ostim.org.tr/BilgiMerkezi.aspx?Kat=67&AKat=72&MakaleID=163>
- “Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümet Çevre Programı”, <http://www.akparti.org.tr/5-11-cevre-79.html?pID=46>
- Akbaş İ. ve Kösecik M., **AB Mali Yardımları ve Türkiye 'de Desteklenen Yerel Yönetim Projeleri**, Ankara, Gazi Kitabevi, Mayıs 2009, s.181
- Akdağ K. ve Yıldız F. F., “AB Yapısal Fonları Kapsamında Bölgesel Kalkınma ile Kırsal Kalkınma Fonlarının Karşılaştırılması”, **Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Türk Tarım Dergisi**, Sayı: 167, 2006, s.30
- Akşahin S.B., “Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu ve Türkiye'nin Uyumunu”, (**T.C Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi**) 2008, s.37
- Aktan C. C., “Globalleşme Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl 3, Sayı 10, 1998, s.3
- “Altıncı Kalkınma Planı”, DPT, **Devlet Planlama Teşkilatı Raporları**, (Ocak 1990), s.29
- Altınışık İ. Ve Peker H. S.,“Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, 2010, s.148
- Altunbaş D. , “Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış”, **Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2006, s.4
- “Amsterdam Antlaşması” <http://www.ibb.gov.tr/sites/Avrupa-Birligi/Sayfalar/KurucuAntlasmalar.aspx>
- Ateş D. İ. Ve Erdem G. , “2010 Türkiye İlerleme Raporu Değerlendirmesi”, **TÜSİAD**,

9 Kasım 2010, s.21

- Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, **Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi**, Brüksel, 26 Haziran 2006, s.3
- “Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=maliisbirligi
- “Avrupa Birliği ve Çevre” <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-cevre-alaninda-iliskiler.tr.mfa>
- “Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Ankara Anlaşması”, **Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği**, 23 Aralık 1999, s.1
- “Avrupa Politikaları”, http://www.technology-market.eu/profiles/Profiles/10_TR_98OF_3JQJ.html
- Aybar S. ve diğerleri., “Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasi Sonuçları” , **Maliye Finans Yazıları**, Sayı:83, Nisan 2009, s.36
- Balcı A., “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri”, <http://www.sobiadacademy.net/sobem/e-kamuyonetim/kamudakalite/balci.pdf>
- “Beşinci Çevre Eylem Programı”, [http://www.igdir.edu.tr/f_fbens/dergi/dosyalar/Mart2011/Fen%20Bilimleri%20Enstitusu%20Dergisi%20Subat%202011\(mak-4\).pdf](http://www.igdir.edu.tr/f_fbens/dergi/dosyalar/Mart2011/Fen%20Bilimleri%20Enstitusu%20Dergisi%20Subat%202011(mak-4).pdf)
- “BAUM”, http://www.baumev.de/global/download/BAUM_Portrait_tr.pdf
- Bilgin M., “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı 2, 2002, s.306
- “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri”, <http://www.un.org.tr/index.php?LNG=1&ID=21>
- “BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı”, www.ogm.gov.tr
- “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi”, **T.C Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı**, <http://www.abmaliye.gov.tr/sites/default/files/BMIDCSveKyotoProtokoluBilgiNotu2010.pdf>
- “BM Zirveleri”, <http://www.usakkentkonseyi.org.tr>
- “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı”, **T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı**, Ankara, Ekim 2007, s.14
- Carmin J. ve Vandever S. D., **EU Enlargement and the Environment, Institutional Change and Environmental Policy in Central and Eastern Europe**, New York, Routledge Publishing, 2005, s.33-41
- Çamur D. ve Vaizoğlu S. A. , “Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler”,

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, Ankara, 2007:6(4), s.300

- “Çevre ve İşletme”, http://ec.europa.eu/small-business/most-of-market/environment-business/index_en.htm
- “Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma”, <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=325>
- Çörtoğlu F. S., “Müzakere Sınavının Gerçek Başlangıcı Çevre Başkanı”, **Bölgesel Çevre Merkezi (REC)**, 1 Nisan 2010, s. 1
- Demirkaya Y., “Avrupa Birliği: Yerelleşme Politikası Perspektifinde Yerel Kamu Şirketlerin Hukuki Yapısı”, **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Belediyeler ve Belediye Şirketleri İle İlgili Deneyimlerin Paylaşılması Projesi**, İstanbul, s.1
- “Dokuzuncu Kalkınma Planı”, DPT, **Devlet Planlama Teşkilatı Raporları**, (Ocak 1990), s.36
- “Dokuzuncu Kalkınma Planının Yapısı ve Uygulama Yaklaşımı”, Milli Eğitim Bakanlığı, **MEB Mevzuat Bankası**, Nisan 2006, s.1
- Duru B., **Avrupa Birliği Çevre Politikası**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007
- “Dünya Çevre Günü Açıklaması”, <http://www.cmo.org.tr/index.php/haberler/oda-haberleri/2012-5-haziran-duyduya-cevre-guenue>
- Ekşi M., “AB’nin Akdeniz Güvenlik Stratejisi: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı”, **TASAM**, s.5
- Emrealp S., “Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Elkitabı”, 2.b, İstanbul, **Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını**, Şubat 2005, s. 35
- Eralp N.A., “2010 Yılı İlerleme Raporu ve Genişleme Stratejisi ’ne Bakış”, **TEPAV**, 2010, s. 1
- Erdem P., “Katılım Müzakereleri İlkeleri ve Uygulama”, **İzmir Ticaret Odası**, 14 Aralık 2005, s.3
- Eryıldız S., **Yeşil Yerel Yönetim**, Ankara, Algı Yayıncılık, 2007, s.114
- “EURADA”, <http://www.eurada.org>
- “Europe 2020”, **European Commission**, Brussels, 2010, s. 8
- Ferhatoğlu E., “AB Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 130, 2003, s. 3
- “Geleceğin “AB 2020” Stratejisine İlişkin İstişare”, **Avrupa Toplulukları Komisyonu**, Brüksel, 2009, s.4

- Gençkol M., “Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları ve Türkiye”, **T.C Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi**, 2003, s. 156-157
- “Gündem 21 Nedir?”, www.zeytinburnu-bld.gov.tr
- Gürlük S., “Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi?”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı: 5(2), Ekim 2010, s. 85
- Hamamcı C. ve Keleş R., **Çevre Politikası**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, 2005
- Han E., Kaya A. A., **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 6. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.26
- Hasanoğlu M. ve Aliyev Z., “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 60, 2006, s. 8
- Hauer U. ve diğerleri, “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı”, **Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu**, 13 Aralık 2007, s.16
- Hopkins T.K. ve Wallerstein I., **Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)**, çev. Nuri Ersoy ve diğerleri, İstanbul, Avesta Yayınları, 2000, s.249
- <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/index.htm>
- <http://muhasebeturk.org/ecopedia>
- http://unfccc.int/files/cc_inet/informationpool/application/pdf/rec_turkey_fccc_kp.pdf
- <http://www.ekodialog.com/Konular/dissallik.html>
- <http://www.euractiv.com.tr/cevre/article/turkiye-kyoto-protokolune-araf-oldu-004466>
- <http://www.cevreorman.gov.tr>
- http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=S&anahtar=&sayfa=2&id=1237
- <http://www.tdk.gov.tr>
- http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf
- “IMPEL”, <http://impel.eu/about/>
- İhlal Prosedürleri “<http://ec.europa.eu/environment/legal/law/procedure.htm>
- “İklim Değişikliği Politikaları Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu”, **Çevre ve Orman Bakanlığı**, Ağustos 2010, s.22
- İzmir Kalkınma Ajansı, “Proje Değerlendirme Süreci”, <http://www.izka.org.tr/destekler/tarim-ve-kirsal-kalkinma-mali-destek-programi-2/proje-degerlendirme-sureci/>
- “Johannesburg Zirvesi”, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz>
- “Johannesburg Zirvesi”, <http://www.harburg21.de/tr/agenda+21+tr/johannesburg+z+rves+2002>
- Karabacak N. S., “AB’nin 2007-2013 Dönem Bütçesi”,

www.debud.org/Html/dergi/24/nihalk.pdf

- Karacan A.R., **Çevre Ekonomisi ve Politikası: Ekonomi, Politika, Uluslararası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri**, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 16
- Karahan Ö. Ve Orhan G., “Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu mu?” **Ankara ERC ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi VII**, 6-9 Eylül 2003, s. 1
- Karakaya E. Ve Özçağ M., “Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi”, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi I. Maliye Konferansı**, 16 Nisan 2004, s.2
- Karakuş G., “Avrupa Birliği Turizm Politikası”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, 2003, s. 22
- Kayman S. ve Özcan E.R., “Enerji Tüketimindeki Değişimin Küresel Isınmaya Etkisi ve ABD, AB Ülkeleri, Japonya, Çin ve Türkiye Karşılaştırması:1980-2004”, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Ozcan_Kayman.pdf
- Kaypak Ş, “Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** 13 (20): 19-33, 2011, s.7
- Keleş R., **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, 6.b, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009
- “Kyoto Protokolü”, <http://web.ogm.gov.tr>
- Lear L.J, **Rachel Carson’s “Silent Spring”**, Environmental History Review, Vol.17, No.2, Summer, 1993, p.23-48
- Mengi A., Algan N., **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2003.
- Modernwish Academic, “Bir Ekoloji Hareketi Olarak Yeşiller Hareketi”, <http://modernwish-academic.blogspot.com/2009/11/bir-ekoloji-hareketi-olarak-yesiller.html>
- Mol A.P.J ve Sonnenfeld D.A., “Ecological Modernization Around the World: An Introduction”, **Environmental Politics**, Sayı: 9, 2000, s.1
- Ohtamış E., “Avrupa Birliği Sınır Ötesi İşbirliği Programları”, Ankara, **DPT Yayınları**, No:2772, Temmuz 2008, s.14
- Özel M., “Avrupa Birliği: Ekonomik Topluluktan Çevre Topluluğuna (Mı?)”, **Galatasaray Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1/2003, s. 225
- Özer A., “Yönetişim Üzerine Notlar”, **Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Sayıştay Dergisi**, Sayı 63, 2010, s.60

- Özer A. Ö., “Güncel Bir Tartışma: Sürdürülebilir Kalkınma”, **Habitat II, Planlama**, 1995/3-4. s.21-26
- Özgür E. M., “Bölgesel Kalkınma Ders Notları”, **Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü**, 2010, s.5
- Özkan N., “Yeni Çevre Kanunu”, www.rightsagenda.org
- Özlüer F., “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası”, **TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni**, Sayı 51, Dosya 05, 2007, s. 9
- Özşuca Ş. T., “Avrupa Birliği Sosyal Politikası”, <http://ab.calisma.gov.tr>
- Özyol A., “Kolektif Sorumluluk, STK’lar ve Sürdürülebilir Kalkınmada Katılımcılığın Rolü”, <http://www.bpw-turkey.org/eklentiler/kolektif Sorumluluk.doc>
- Pallemarts M., “Stockholm’dan Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?”, **A. Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, çev. Bülent Duru, Cilt: .52, Ocak-Aralık 1997, s.614
- “Projekt Monet”, **Conference of European Statisticians**, Canada, Swiss Federal Statistical Office, 1-4 October 2001, s.3
- “Rio Declaration on Environment and Development”, United Nations Environment Programme,
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>
- “Rio Konferansı”,
http://www.eoearth.org/article/United_Nations_Conference_on_Environment_and_Development
- Sarıkaya H. Z., “AB Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, **SKKD**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2004, s.4
- Sevinç D., “Türkiye Avrupa Birliği Mali İşbirliği Süreci”, **Tepav Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Sunumu**, 2006 , Kayseri Erciyes Üniversitesi, s.4
- Seyhanlı Ö.P., “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar”, **Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi**, 2005, ss.4-5
- Simonis U.E., **Küresel Çevre Yönetimi: Bir Dünya Çevre Örgütü Kurulması Gereği Üzerine**, Ruşen Keleş 'e Armağan, V. Kitap: Çevre ve Politika, Der. Ayşegül Mengi, İmge, Ankara, 2007, s.6
- “Sürdürülebilir Kalkınma”, http://ec.europa.eu/sustainable/sds2001/index_en.htm
- Tamer A., “Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri”, **DPT Bölgesel**

Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, No:2757, Ocak 2008

- Taş B., “AB Uyum Sürecinde Türkiye için Yeni bir Bölge Kavramı”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2006
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010”, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/TR%202010%20MDG%20Report_TR.pdf
- **T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü**, “Yerel Gündem 21 Programı”, 2007, s.1
- “TEMA”, <http://www.tema.org.tr>
- “The Aalborg Commitments and Implementation Guide”, Germany, **ICLEI European Secretariat GmbH**, 2007, s.6
- Toprak D., “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 4, 2006, s.166
- Torunoğlu E., “Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar”, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-16.pdf
- Türkeli G. E. , “AB 2020 Stratejisi”, **TÜSİAD**, Nisan 2010, s.1
- “Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu”, **Avrupa Komisyonu**, Kasım 2010
- Türkiye Avrupa Vakfı, “AB 2010 İlerleme Raporu Hakkında Türkiye Avrupa Vakfı Görüşü”, 12 Aralık 2010, s.1
- “Türkiye Çevre Vakfı Yapısı ve Hizmetleri”, <http://www.cevre.org.tr/amactr.htm>
- Türkiye Çevre Vakfı, **Ansiklopedik Çevre Sözlüğü**, Ankara, TÇV Yayınları, 2001, s. 328
- “Türkiye’de Yerel Gündem 21’ler”, <http://www.la21turkey.net/index.php?pages=topic&op=cat&cid=106>
- “Türkiye-AB Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları”, **Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü**, Ankara, Şubat 2005, s.6
- “Türkiye-AB Mali İşbirliği”, <http://ab.istanbul.gov.tr>
- Us V., “Türkiye-AB Bütünleşmesi Sürecine İlişkin Karşılaştırmalı Analiz”, **Ankara Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 6, No:2 , 2007, s. 124
- Uslu O., **Ekonomik ve Ekolojik Uygulamalarda Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri, Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Ankara, T.Ç.V. Yayınları, 1998, s. 43

- “Üçüncü Kalkınma Planı”, DPT, **Devlet Planlama Teşkilatı Raporları**, (Ocak 1973), s.3
- Ültanır M. Ö., “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü karşısında Türkiye'nin durumu”, www.ressiad.org.tr/makaleler
- “Yabancı Sermaye Rekabeti”, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=2436>
- “Yerel Gündem 21”, <http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Projeler/Gundem21.aspx>
- “Yerel Gündem 21”, <http://www.tarsus.bel.tr>
- “Yönetişim Etütleri Programı Bölgesel Kalkınma”, <http://www.tepav.org.tr>
- Yüksek M., “Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları”, **Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı**, 2010
- “2007 Türkiye İlerleme Raporu”, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2007, s.1

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Nurten OKUR

Doğum Tarihi ve Yeri : 02/12/1987 - Tire / İZMİR

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Tire Kutsan Anadolu Lisesi, İZMİR, 2005

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2010

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2013

Tez Konusu : AB'ye Katılım Sürecinde Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

E-Mail : nurtenokur@yandex.com